

2004
1066

Հայ Կրթական Դպրոց

~~N 99~~

N 182 Է

Կարգադրւած է այս գիրքը Գ. Պետկոյանին տրամադրուած:

2013 պահպանւում

~~1799~~
ԵՐՈՒԱՆԻ ԵՐԿՐՈՐԻ

3x

ՄԱՔԵՐԳՐԱԹԻԹԻՆ

Հինգ Արարուածի մէջ:

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍԻ Յ. ԱԼԻԽԱՆԵԱՆ:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ՅԱԿԱՆԵՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՅԻ ՏԳԱՐԱՆՈՒՄ

1880

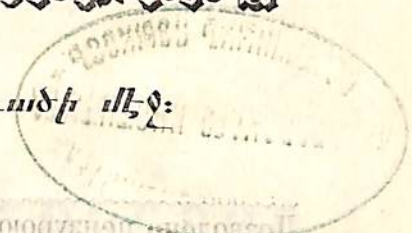
82 1/2 48.
41066

ԵՐՈՒԱՆԻ ԵՐԿՐՈՐԻ

3x

ՄԱՔԵՐԳՄԵՌԵՒՆ

Հինգ արարուածի մէջ:

1880

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍԻ Յ. ԱԼԻՍԱՆԵԱՆ:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ՅԱՅԱՆԵԱՆ ՄԱՐԿԵՐԳՄԵՐԵՒՆԻ ՏՊԱՐԱԿԱՆՈՒԹ.

1880

4061

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 11 Іюля 1880 г.

1066-2013
7.8.1061
(360/40)

Типографія И. Мартиросіанца, на Орб. ул. д. № 5.

ԵՐՈՒՆԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՆԵՐԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆԷ:

- / ՍԱՆԱՏՐՈՒՅ, արքայ Հայաստանի:
- / ԱՐՏԱՇԷՍ
- / ՎՐՈՅՐ } որդիք Սանատրիոյ:
- / ՏԻԳՐԱՆ }
- / ԳԱՐԷՀ ՎՈՂՈԳԷՍ, շահն շահ Պարսկց:
- / ՍՄԲԱՏ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ, ասպետ—Թաղաղիք:
- / ԵՐՈՒԱՆԳ ԱՐՇԱԿՈՒՆԻ
- / ՏԱՃԱՏ ԲՁՆՈՒՆԻ } նախարարներ Հայոց:
- / ՀՐԱՀԱՏ ԽՈՐԽՈՒՈՒՆԻ }
- / ՏՈՒՐ ՄԱՆԱԽԱՋԵԱՆ }
- / ԱՄԲԱԿ ԱՌԱԽԵՆԵԱՆ }
- / ԱՐԳԱՄ, իշխան Վիշապաղանց, տէր Մուրացան:
- / ԵՐՈՒԱՋ, քուրմ, եղբայր Երուանդայ:
- / ԳԻՍԱԿ, որդի ստնտուռի Արտուշի:
- / ՄԱԺԷԺ, սպասարար, և կապարճակիր Երուանդայ:
- / ՊԵՐՃ, գիւղական:
- / ՎՐԱՄ, } սեպուհիք արքունիքում:
- / ՄՈՒՇԷՂ }
- / ԱՌԱՋԻՆ } զինուորք:
- / ԵՐԿՐՈՐԴ }
- / ԲԵՐԳԻԱՀ, մայր Երուանդի և Երուաղի:
- / ՈԳՈՒՀԻ, կեն Պերճի:

Ժողովուրդ, Նաժիշտներ, Քուրմեր, Ոստիկաններ, Հե-
տևողներ, Որսակամներ, Զօրակամներ Հայոց, Պարսկց,
այլաղղեաց և Արղամայ:

Հայաստան 68—88 Լուսն Բրիտանի:

ԵՐԵՐՈՒԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ:

ՏԵՍԱՐԱՆ 1.

Մեջագիտ: Հայոց (Աղջնկաց աշխարհ): ՄՃԷԼԷ:
Նախաձեռնող (Մուսն) Ապենի Ստնտարչոյ:

Մանուկն ՍՄԲԱՏ շտապելով, քամակից ՏԱՃԱՏ, ՀՐԱՀԱՏ,
ՏՈՒՐ և ԱՄԲԱԿ:

Տաճատ:

Պատրաստներ մենք: Բայց . . .

Սմբատ:

Ոչինչ աւելի:

Մնացեալը ինքեանքդ կարող էք քննել:

Հրահատ:

Մենք միաբերան խնդրում ենք մեկնել:

Տաճատ:

Բացատրիր, սարգիւր մեզ, Բազրատունի:

Ի՞նչ պատուհասէ հասել մեր գլխին:

Հայրենեաց պիտոյք—մեր սեպհականն է:

Խաղաղացրուր մեզ:

Հրահատ:

Դիւցազն, Սմբատ,
Տեսար, դու գիտես, ակընարկեցիր.
Ժողովուրդ վրդով . . .

Տաճատ:

«Կեցցէ Երուանդը,
Կեցցէ հանապաղ» — լաւումէ միայն:

Հրահատ:

Տրտունջը, կռիւ, յանդիմանութիւն,
Ժողովուրդ կ'ցուցի և Սանատրկին.
Գահից ցանկութիւն ունի . . . Ինչէ՞ այդ.
Նշանակութիւն դոցա — մեզ պատմիր:

աճատ:

Անբաւականութեան ողբ և լացը,
Նախարարների վերայ կշտամբանք

Հրահատ:

Կասկածանք, կոծում, անցանել երբէք
Նոցա առաջը — անկարելիէ:
Այսին առնելով, «Նախարար» — մատով
Յոյցեն տալիս. ինձ անտանելիէ . . .
Միթէ՞ սէր չունենք դէպ 'ի ժողովուրդ:

Լմբակ:

Կարծես վրդովումն մեր ժողովուրդի
Այլանդակութիւնն է, որ դուք այդպէս
Եւ այդքան հոգըս տանումէք: Բաւէ,
Որ մեր վիճակը միաւորելենք
Նոցա վիճակի հետ, բաւ չէ՞ արդեօք:

Տուր:

Բաւէ, երբ զգումենք մենք նոցա պիտոյք:

Սմբատ:

Դու Տուր և Ամբակ, ձեր սէր դէպ Երուանդ,
Դէպ համախոհներ նորա յայտնի է
Ինձ անմիջապէս:

Տուր:

Այո, պատուումենք
Մենք նորա խելքը և արիւթիւն:

Լմբակ:

Սիրումենք նորան — պատճառ՝ արքայի,
Մեր բարերարի սիրելին է նա:

Սմբատ:

Սիրէք, պատուեցէք, և վարձ սպասեցէք:

Լմբակ:

Վարձ, ասումեն՞ դու

Սմբատ:

Միթէ՞ սխալուեցայ.
Ինչէ՞ ստեցի: Չ'գիտեմ ձեզ, չէ:
Թողնենք. զխաւոր տանջումէ աւել
Մեզ քան Երուանդը: Ե՛, նա իմ համար
Երբէք լինելու չէ վտանգաւոր:

Տաճատ:

Անկասկածելի:

Հրահատ:

Ենթադրել այժմըս
Եւ աւելորդէ: Նա մեզ չի դրաւում:

Անսովորական և գերաբնական
Մենք երեւոյթներ պիտի իմանանք:

Տաճատ:

Դոքա մարմնական հիւանդութիւնից,
Վերքից, աղտերից տանջումէն աւել:
Մօտէ, աւանդ, մեղ և անսպասելին:
Բնութեան փոփոխմանց ակամայ կամօք
Սեւ ապագայդ քեզ գուշակումէս:
Որպէս նաւարկող—ալէկոծութեան
Ժամին՝ յուսահատ, պանդուխտ, պանդանդեալ՝
Դէպ ի աստուածներ ձեռքը ուղղելով,—
Գեղեցիկ հեռուից դամքան զգամ
Տեսիլ բացուեմք. այլք բարձրացած
Նւ անասելի շինումէն խորին
Գերեզման. տատան ընկնուեմք մարմին
Այնդեղ—իսկ խղճուկ ջրաշուղի.—
Տխուրէ և իմ ապագայս ուրեմն:
Այն ինչ—ինձ այժմուս շրջապատումէն,
Կ'հնչեն ականջիս և անխնայաբար:
«Արթուն դու եղեր, մերձէ և խաւար»
Հեղափոխութեանց այսպիսի վերայ,
Ուշ ինչո՞ւ, ասա, չ'ես դարձնում, Սմբատ:

Հրահատ:

Մեր հայրենիք—որ գեղատեսիլքով
Մեզ միշտ զմայլացնէր, կորաւ զլսովին.
Մեր հայրենիքը—որ անդորրութեամբ
Մեզ միշտ կըմեղմէր, աւաղակներ
Դարաւ ապաստան: Մեր Հայաստանը—

Որի դահի վրայ քաջազունք միայն
Մեծ Արշակունիք նստածէին, վատնեց
Իւր ոյժը. որ իւր փայլմամբ, Հայաստան,—
Որ իւր ճոխութեամբ, նա Հռոմայեցւոց
Կ'զարմացնէր, այժմուս չըկայ, ասումեմ . . .
Նւ այսօրինակ տարբադտութիւնից
Յետոյ, բազմեցաւ Սանատրուկ աթոռ
Օգնութեամբ տոհմիդ, նաև Արծրունեաց,
Նրա անբաղտութիւն շոյտ վերջացնելով:
Մենք այս բաների վրայ համբերութեամբ
Նայումենք, այո՛, յաւէտ սառչութեամբ:
Իսկ այժմուս յատաւ և համբերութիւն.
Տանել, համբերել զայրացնող չարին,
Հաւատացնումեմ ձեզ, անհնարինէ:
Եթէ, դուցէ նա—նրուանդ յափշտակի
Մեր դահը, ընկնել չ'են յապաղելու
Մօր Հայաստանի և մեր զլխերին:
Հեղափոխութեանց այսպիսի վերայ,
Ուշ, ինչո՞ւ, ասա, չ'ես դարձնում, Սմբատ:

Տաճատ:

Այն ինչ ժողովուրդ—մարմին հայրենեաց,
Այն ինչ զօրականք—ձեռքերը նորա,
Նորա և զլուսը—նախարարները,
Ինչո՞ւ ծուլացած, կամ անհոգութեամբ,
Իւրեանց չորս կողմը նայումէն անփոյթ:
Նոցա անդադար ուրէ՞ հոգութիւն,
Ուրէ՞ նոցա սէր, ուրե՞ն մոտամուկը:
Հեղափոխութեանց վերայ, ո՞վ Սմբատ,
Ինչո՞ւ չ'ես դարձնում դու ուշ առանձին:

Նրահատ:

Արթնիր, հեռանայ թող քունդ քեզանից,
Դիւցազն Սմբատ, ժամէ:

Սմբատ:

Մի խոցէք

Վերքերս. կացէք, դուք խաղաղացէք:
Տոչորեալ սիրտս, վրդոված հոգիս,
Կրել չարչարանքը չքնաղ հայրենիս—
Կարող չեն: Այո՛, լացըս գալիս է.
Արտօսը շնջուցի, լալով, ողբալով.
Կորուսի բազկիս զօր—հառաչելով.
Նւ աւաղելով—խելքս շփոթեցի.
Տանջուելով, մարմինս թուլացրի . . . աւաղ
Ո՛վ, եթէ միայն կարողանայի,
Եթէ միայն հնար մի գտնէի ես՝
Օրօրոցիս իմ ողբալ վիճակը
Հայաստան—նախնեաց սիրած, և պաշտած,
Տեղիք—ոսկեհոս, ամէնի պարսաւ,
Պատրաստեմ քո համար, թէ և ծերեմ,
Զոհել և անձրս և կալուածներս:
Ազնիւ նախարարք—զինուորք հայրենեաց,—
Հայոց Մեծաց դուք—տարածամ պահնակք,
Զեր մտածմունքներ թողեցէք: Արթուն,
Նղէք միայն արթուն, այո՛, և նոյնպէս,
Արքայի Սանատրուկ—Արշակունւոյն
Դուք հաւատարիմ մնացէք մինչ ի մահ:
Մըտածէք լաւից և պահպանեցէք
Որդիք անարժան—մեր թագաւորի,
Որոյ և վերայ շտապելով կընկնի,

Նւ կ'կոտորի գայլակերպ Երուանդ,
Որպէս Սանատրուկ ինքն կոտորեց՝
Թաղի պատճառաւ՝ որդիք Անանի:
Սեպհական արիւն կանանց ձեր համար,
Նւ ձեր մայրերի համար խնայեցէք:

Տաճատ:

Կրկնումենք վերստին մեր յօժարութիւն:

Ժողովուրդ (Բեմէ քամակեց):

Կեցցէ՛ Երուանդը, կեցցէ՛ հանապաղ:

Տաճատ:

Լսումեն, Սմբատ:—

Սմբատ:

Լսումեմ, լսում:

Անմիտ ժողովուրդ, ծախումես քո բաղդ,
Ծախումես սէրդ չնչին Երուանդին:
Յանձնիր նորան քեզ, յարգիր և պաշտիր,
Ինքդ կ'կործանես և քո դրած կռքին:
Քսակը կ'դարտակուի,—կ'դարտակուի և սէրդ:
Բնութեանդ օրէնքը այդէ պատուիրում,
Այդպէս է խրատում Մեծն Արամազդ:
Սակայն քեզ սիրող գոյ. գժուիր, խռովիր.
Մենք ենք քո պահքը, մենք քեզ կազատենք
Փորձանքից. գիտեմ, կ'դառնաս դէպ ի մեզ,
Կ'բաժանուես յետոյ, դէպ ուրիշ կ'երթաս,
Զեռք կ'վեր առնես ևս և նորանից,
Դէպ ի մեզ դարձեալ—դաէ քո բնութիւն,
Նւ մոլորութիւն:—

Դողովուրդ (քամակեց):
«Կեցցէ՛ք Երուանդը . . . » :

Հրահատ:

Դարձեալ:

Լմբակ:

Այդ ինչո՞ւ, ես չեմ հասկանում,
Ամբոխի «կեցցէն» ձեզ շփոթումէ:

Տուր:

Թէ և այդ «կեցցէն» ինձ վերաբերի

Սմբատ:

Լռիր: Սուաքինի որդիք Հայկայ,
Վախութիւն հեռու. չէ հաւասարվել
Հանապազօրէն, մշտնջենաւոր
Բաղդի հետ, անցաւոր և առօրեայ
Երկրային բաղդը: Պէտքէ մտածել
Ծերացած արքայ — Սանատրուկի վրայ:
Յափշտակողները շատ կան աշխարհում,
Այլ այժմ մեր հայրնէ, նա է մեր սփոփանք:

Տաճատ:

ձառդ ճշմարիտ, ողիւզ քո ազնիւ:
Սակայն իմ սրտիս զգացմունքը. կարծես՝
Բոլոր երկիրը պէտքէ որ շարժուի,
Մթնանայ երկինք:

Հրահատ:

Երեկ երեկոյ,

Ո՛չ լուսին իւր դէմք ցոյց չի տուեց. արեգ
Կորցրեց իւր փայլումն և տաքութիւնը:

Տաճատ:

Սպեւուտ — պառաւներ և սոսկ կախարդներ
Բարձր աղաղակ, բառաչումն մայումեն՝
Թէ դեք — չար ոգիք պէտքէ ջնջոտեն
Մարդկային ցեղը: Տխուրէ երկիր.
Ձուրը ցամաքեց . . . Լալիս է աշխարհ . . .

Հրահատ:

Վատութեան դուշակ, ժամ գարհուրելի՛ք.
Ահէ մեզ համար:

Սմբատ:

Եղբարք — հարստապք,
Դուք հանդարտուեցէք. երևակութեանդ
Պատճառ — արքայի զառամ ծերութիւն,
Նորա մշտական հիւանդութիւններ,
Մերձակայ մահը, որդւոյ մանկութիւն: —
Ձեզանից միայն ես պահանջումեմ
Ուղղութիւն հոգւոյ, պարզամշտութիւն:
Սիրել թագաւոր և նորա ժառանգ,
Դորանով հանգիստ կարողենք լինել:
Ոչնչեց երբէք պէտք չէ վախենալ:
Եւ Արտաշիւսի իշխանութեան տակ,
Ձկնի մահուան ներկայ մեր թագաւորի,
Խաղաղածաւալ կ'վայելենք կեանքը:

Տուր:

Այդ բոլոր այդպէս, հակընթաց ո՛չ որ
Քեզ, Սմբատ, գիտեմ և չէ լինելու:
Այլ ժամ է արքային մեզ ներկայանալ:

Սմբատ:

Դէպ 'ի Սեպուհէք, որոնք արարուածի
սկզբից կայնածեն դւան մօտ. մինը աջ,
միւսը ձախ:

Հնարինէ արդեօք, նորին մեծութեան
Դիմոյն յանդիման դալ մեզ երևան:

Վրամ:

Ոչինչ խոչ ընդ ոտն մեզ չէ յայտնի,
եւ չենք նկատում. բարեհաճեցէք:

Մուշեղ:

Նորին մեծութիւն խորհրդանոցում
Շուտուց սպասումէ նախարարներիդ:

Սմբատ:

Ուրեմն, նախարարք, ինձ հետեցէք:
Գնումեն:

ՏԵՍԱՐԱՆ 2.

Այգի Արքանեայ.— Պապագոյ Սբառի:

Ժողովուրդ (քամակից):

«Կեցցէ՛ Նրուանդը, կեցցէ՛ յաւիտեան»:

Մտնումէ ԵՐՈՒԱՆԴ. քամակի գուռնեքից,
և կայնումէ առաջի վերելեալներէ վե-
րայ, դէպ 'ի Ժողովուրդ գառնալով:

Նրուանդ:

Մեծ է իմ համար քո սէր, Ժողովուրդ:
Կենալով, գիտացէք, կ'կեցցէք և դուք:

Որպէս այժմն կ'սիրէք, սիրեցէք յետոյ,
եւ խաղաղութեամբ զնացէք այստեղից:
Յարաժամ ձեզ հետ. միամիտ եղէք:
Խնջոյք, և խրախճանք և ուրախութիւն
Ձեզանից երբէք չ'են պակասուելու,
Որպէս պակասումն այս քսակ ոսկեբուղի
ձանաչումն չունի: Ահա—ընկալէք:
Դյուռն քոսի:

Ժողովուրդ:

Կեցցէ՛ Նրուանդը, կեցցէ՛ յաւիտեան:

Նրուանդ

(ցածէ գալի վերելեալ-
ներէց, շտապելով ընդ առաջ):

«Կեցցէ՛ Նրուանդը, կեցցէ՛ յաւիտեան»,
Քամակիցս գոչում, աղաղակումն:
Խա՛, խա՛, խա՛. ինչքան զօրութիւն ունիս,
Քսակ. որքան թափել դու գիտես կըրակ.
Դու բերար փառքը, սէր Ժողովուրդեան,
Դոցանով բնաջինջ կարող եմ առնել
Իմ ոսոխներիս: Կեցցես, քսակ, ուրեմն,
Կեցցես Նրուանդի քաջազնի նրման:
Թող մեծ թագուհին, ոսկեծին Անահիտ
Ձարմանայ, որ դու և շքեղութեամբ,
եւ հարստութեամբ վեհես բոլորից—
Միանգամայն: Թող անպակաս լինեն
Ոսկիքը քո մէջ, որպէս բազկիս մէջ
Աւելանումէ օրէ ցօր ոյժը:
Սէր, փառք, գահ, թագ, մահ և յաղթութիւնը
Քեզանում, քո մէջ միայն տեսնումեմ:

Դու, դու լոկ կարես սրտիս կատարել
 Սփոփանքը. թախիժ ինձնից հեռացնել:
 Եթէ ժխտութիւն դրամներէ ցոյց տամ,
 Նրբութիւն գտնել կեանքումս չի դալ:
 Լինել ցովի — շրոյլ՝ վնասակարութեան
 Հեռեանք կ'տեսնես, ձեռքերդ կըմբռնուեն

Տեսնելով զինուորներէն:

Արքայի այդու պատշգամբի վերայ
 Ի՞նչուէք կայնած:

Առաջին Օրհնոր:

Արքայն մեծ այսօր

Նախարարներէ հետ ունի խորհել:

Երկրորդ Օրհնոր:

Ոչ խորհրդանոցում, այլ պարտիզում:
 Նուազութիւնը թոյլ չէ ատլիս նրան
 Սենեակներում մնալ, քանզի բնութեան

Երրուանդ:

Մայրըս խօսելու աստ նշանակեց: —
 Մանուկ Բերդիս, Հայդույ միւս կողմց:

Ահա և իմ մայր. սպասելով քեզ . . . Սո՛ւր,

Այդ ինչէ՞, մայր իմ, սպանանել զուցէ

Պամիս ինձ:

Իերգիա:

Հանդիստ դու կայ: Ինձ երբեմն

Սուրբ զբաղումէ, երբեմն կարծելով

Ինձ քաջ գորական, կախումում գօտիս

Տեսնումես սոցա, երթալ հրամայիր,

Թող մոնեն սրահը, կամ թող հեռանան

Այդու խորութիւն: —

Երրուանդ (Հրամայումէ զինուորներէն:
 ընն զնալ սրահ):

Չարմա՛նք. գեռ ևս

Քո մէջ ժիրաժիր բնակումէ ոգի:

Ծերութիւնդ քո մէջ քո — արիւթիւն՝

Երևի, երբէք, սպանանելու չէ:

Բոլոր և կանանց գերազանցես դու:

Սակայն այդ սրոյ, ես զարմանումեմ,

Ինչք՞ պատճառը. չ'լինի ուրիշ

Իերգիա:

Ոչինչ ուրիշը, ես քաջանալով,

Կտրի՛մ դառնալով, խիստ կամենումեմ՝

Մատաղ հասակս և մտաբերել,

Երբ ուժեղութեամբ կ'գերազանցէի

Երրուանդ:

Չբաղայնել ո՛չ թէ սրով, — այլ բանով

Վայելէ. այլ է գուշակում սուրդ:

Իերգիա:

Ասածս իմ համար թերես շատ փոքրէ:

Սիրաս աւելի լաւնէ որոնում.

Ես ցանկանումեմ դրութիւնս փոխել:

Երրուանդ:

Փոխել քո դրութիւն անհնարինէ քեզ:

Ե՛ս, հաւասարել քաջութեան որի

Ոչ դք չ'կարող. համեմատ սրտիս

Դտանել զբաղանք չեմ կարողանում:

Իերգիա:

Իսկ ես քաջ . . . քեզանից,

Մի վեհ, յոյս ունիմ, դռանել զբաղանք.
«Թագուհի լինել . . . »

Երուանդ:

Թագուհի լինել:

Միթէ այդ աղնիւ, պերճ ծառայութիւն
Վեհ զբաղանք կ'բերի ում որ և իցէ:

Բերդիահ:

Բաց ՚ի դորանից. ես ցանկանումեմ,
Որպէս աշտարակ հին Բաբելոնեան,
Բարձրանալ, ապա ժողովրդեան վրայ
Մըտածել: Իդծս իմ—բարձրանալով,
Որդույս բարձրացնել. «Թագաւոր կոչել»:

Երուանդ:

Այդ ուրեմ ճախրում, կին արեւելքի.
Դեռ չէք ազատուել իշխանի նեղոց,
Դեռ ևս անկասկած և սեղմիչ ձեռքը
Տակաւին ձեզ վրայ, սփռում, կ'տարածի,
«Թագուհի լինել . . . » դուք մտածումեք:
Մայր իմ, զգուշացիր, մեր խօսակցութիւն
Գուցէ լսելիս, իսկոյն երկուսիս
Կործանելու են:—

Բերդիահ:

Դժուարէ, որդեանկ:

Դու գիտես, արդե՞ք, ինչէ մեզ սպասում—
«Թագուհի լինել, և քեզ—Երուանդիս
Հայոց թագաւոր կարգել և կոչել:
Սէր դէպ Սանատրուկ, մտածել, գիտեմ,
Թույլ չէ տալ (շուտով արգելքը կ'դառնայ),

ձոխութիւնների, և փառքի վերայ,
Որոնք արքային շրջապատումեն:
Գահը քո առաջ, զօրականք քամակդ,—
Դոքա մըշտական քո պահապաններ.
Առաջիկ պատիւ նախարարների.
Ծիրանի հագած, աթոռ կը նստես,
Իրաւունք կ'ստանաս ողջ ցանկութիւններ
Ածել ՚ի կատար: Անկախ և ազատ:
Դու հրաման կ'տաս քո ծառաներին:
Եւ շրջապատած կ'լինես համախոհ
Քո ընկերներով: Կ'վանես ոսոխիդ,
Որքան զեղեցիկ դու կ'թագաւորես,
Նոյն քան և դահդ կ'ճոխանայ, կ'փայլի,
Եւ կ'պայծառանայ արեգակի պէս:

Երուանդ:

Ահ, եթէ մի ժամ լինէի արքայ:

Բերդիահ:

Այդ փոքրէ: Յետոյ ե'լ դու հրապարակ,
Ժողովուրդ, «Կեցցէ» գոչելով, կ'ընկնի
Ոտիդ. յանկարծուստ յայն ժամ կ'տեսնես,
Բերելով կ'գնեն երեսիդ ընդդէմ
Իւրեանց գոյք. գանձը ձեռքումդ կ'լինի:
Դորանով զրաւել բոլորին կ'կարես,
Նախարարների աչաց սիրելի
Լինել հանապազ:

Երուանդ:

Մի՞օր, օր միայն,

Այլ ոչ աւելի:

Բերդիաշ:

Ա՛հ, փոքրէ և այդ:

Եւ դատաստանում գտհի վրայ կ'ըզմես,

Քո գէմ, քո առաջ խեղճ, ողորմելի

Յանցաւորները կ'ըլմեն անյապաղ:

Առաքինաբար դատելով նոցա, —

Եւ ճշմարտապէս, վեհ իմաստութիւն

Մեծ Սողոմոնի արդարեւ կ'ստանաս:

Արտաքին արքայք լսելով վերադ

Բազում գովասանք, արդարապատութիւնդ,

Նոյնպէս ճոխութիւնդ, և զօրութիւնդ,

Շտապաւ կ'ուղարկեն քեզ պարզեաները,

Բարեկամ դառնալ, հետդ միանալ

Նոքա և անշուշտ կ'սկսեն խօսիլ:

Անունդ, որպէս հնչումն բամբուռն

Կ'հնչուի ամեն տեղ, ծովից մինչ ի ծով:

Երուանդ:

Մի ամ, մի տարի, թագաւոր լինեմ:

Բերդիաշ:

Ո՛հ—այդ ևս փոքրէ: Կ'դառնաս և յետոյ

Դէպ ի ժողովուրդ, դէպ ի հայրենիք,

Քանդուած քաղաքներ կ'նորոգես. նորեր

Կ'շինես. աստուածներ քեզ կ'յաջողայնեն,

Ըստ որում նոքա քաղաքաշինեսց

Սիրումեն, կեանքը երկարացնումեն:

Աշխարհում սրանից ցանկալին միթէ՞

Կայ. սորանից վէհ, ուրէ՞, իմ որդեակ:

Բայց այժմը, Երուանդ, ինչի՞նես նըման.

Ով է՞ քեզ ծանօթ, ով է՞ ճանաչում:

Երուանդ:

Սանատրուկ:

Բերդիաշ:

Մի մարդ, որի զօրութիւն

Քո մէջնէ. եթէ դու չ'լինէիր

Նա ոչնչութիւն միայն ցոյց կ'տար:

Բայց սակայն երկիր, բոլոր աշխարհը:

Երուանդ:

Ո՛վ, ցանկանումեմ ես թագաւորել

Ողջ կեանքս. մինչ ի մահ լինեմ արքայ:

Բերդիաշ:

Երուանդ, կարողեմ, եթէ սիրտ ունես:

Երուանդ:

Այդ նչ—ի՞նչ հնարքով:

Բերդիաշ:

Արիւնհեղութեամբ:

Երուանդ:

Ո՛ւմ:

Բերդիաշ:

Թագաւորիդ, քո Սանատրուկի:

Երուանդ:

Իմ Սանատրուկին զոհեմ, և թափեմ

Արիւն: Խեղցնո՞ր, գաղա՞ն, ի՞նչ առար.

Իմ Սանատրուկիս, որի պատճառաւ

Այս տեղ արքունիք ես ընդունուածեմ:

Նորա սէր, պատիւ, հաւատարմութիւն

Բերեմ զոհ, մայր իմ, փառասիրութեանդ:
Ո՛վ, ինչու իմ մէջ սպանեցիր դու դուք:
Թունաւոր դու ի՞ժ, թունաւորեցիր
Մարմինքս. հապա տո՛ւր ինձ քո սուրդ,
Տո՛ւր, տո՛ւր, եթէ դու դիտաւորութիւն
Չ'ունիս իմ ձեռքիցս

Անկանումէ մօր վերայ:

Բերդիա՛հ:

Որդեակ իմ, Երուանդ.

Խեղդումես, Երուանդ անօրէն որդեակ

Երուանդ:

Որդեակ . . . ան—մայր իմ, հեռացիր, զընն:
Թող ինձ վայելել կեանքս խաղաղութեամբ:

Բերդիա՛հ:

Յնորումես, որդեակ, ցնորումես սաստիկ:
Միթէ՛ մոռացար, որ մարդս ծնուած է՝
Անմոռանալի վե՛հ գործ անելու:
Այդ գործը մնումէ սերնդոց համար,
Եւ յորդիս որդի դրան ժառանգելով:

Երուանդ:

Թագաւորութիւն՝ որ իրաւ կը տայ
Վատարել սրտիս իղձեր: Բերդիա՛հ:

Բերդիա՛հ

Իսկ այժմը կախուած, ձեռքերդ կապած,
Դու բոլորեցունց սրաբրկի-մի պէս
Հնազանդես: Եւ մօռնջ, դու կատարումես
Ամենու հրամանք: Երուանդ, ան—Երուանդ,

Մտածիր, ինչպէս վերադ ծաղընով,
Քո դժբաղդ ծնունդը մշտաբերումեն:
Նոցա, խոստացար ինձ, կորուսաներ:

Երուանդ:

Այո՛, տակաւին ես չեմ մոռացել
Նոցա, որոնք ինձ միշտ կշտամբելով
Ձայրացնումէին: Թող այժմուս տեսնեն
Պատուհասս իւրեանց: Ես թաղաւորեմ:—
Արքայ ես, Երուանդ, դու Հայոց Մեծաց:

Բերդիա՛հ

Ա՛ռ ուրեմն և սուր, տես դու և պատճառ:

Երուանդ:

Դիր քամակ—գօտիս մէջ: Ո՛վ—Բերդիա՛հ,
Մայր իմ, Բերդիա՛հ, եթէ չ'յաջողուի,
Կամ ժողովուրդը չ'ընտրի:

Բերդիա՛հ

Ժողովուրդ

Վաղուց սիրումէ քեզ, դու տեսնումես:
Նախարարներին զրաւիր. այլ Սմբատ,
Առաքինաջան Սմբատ կարող է
Լինել քեզ արգելք:

Երուանդ:

Արդե՛ք իմ համար.

Ո՛չ երբեք. արգելք չկայ այսուհետեւ
Իմ համար:

Բերդիա՛հ

Երուանդ, այլ իմն զգուշութեամբ,
Նայիր, քաջ, ոչոք չխտանի: Մօիր,

Ննջարան, երբ նա քաղծրութեամբ՝ զրկում
 Նանէի կ'լինի ծուլալեց պարկած,
 Անդ արիացիր, հարուածով—մի խլիւր
 Նորանից փրթած, ոչնչած—ոգին:
 Կամ թէ առանձին դու տեսնես նորան,
 Կապիր աչերը, և անկանելով,
 Մի խնայիր, յանկարծ զարկիր դու կրճքին:

Երուանդ:

Դու մի կասկածիլ մայրիկ, ես ընդդէմ
 Նամ բլրի կ'գնամ. լեառք տապալելմ,
 Կ'գողընեմ բլրին: Դուրս եկ, խոցիս դեղ,
 Դուրս եկ, փոքրագոյն սուր . . . Սանատրուկին—
 Իմ բարերարին, որ ինձ որդւոյ պէս
 Գորովեց, սիրեց: Ո՛վ անգթութիւն . . .
 Զէ, երբէք, ես . . . ես հրաժարուեմ: Գահ,

Իերգիահ

Թագ, և՛ անկախութիւն սպասումեն, Երուանդ:
 Հեռանումէ:

Երուանդ:

Սպասումե՞ն ինձ. թող սպասեն անպատճառ.
 Կ'կատարեմ մտքիս զըրածը:

Զայն հեռուէց:

Զայնե՛ր,

Զինուորք զիմեցին, Թագաւոր, դուցէ,
 Գայ—երթայ, վայելէ ինձ հեռանալ
 Այս տեղից:

Պահումէ սուրը և հեռանումէ: Բաց-
 ւումեն դռները սրահի. մանուկն Սե-
 ւուհիք և կայնումն սրտաշարժի վերայ:

Մտնումեն—ՍԱՆԱՏՐՈՒԿ յեցելով ՍՄԲԱՏԻ և ՏԱՃԱՏԻ
 վերայ, ԱՐՏԱՇԷՍ, ՎՐՈՅՐ, ՏԻԳՐԱՆ, ՀՐԱՀԱՏ, ՏՈՒՐ,
 ԱՄԲԱԿ և ԳԻՍԱԿ:

Սմբատ:

Աթոռի վերայ, տէր իմ, նստացնել ձեզ:—

Սանատրուկ:

Տարէք, նուազումեմ . . . Սենեակում ինձ զը-
 ժուարէ կենալ: Խորհել կարողենք և այս տեղ: Բնու-
 թեան գեղեցիկութիւնը, օդը այգւոյ՝ դիւրացուցա-
 նում են զաղափառները: Երուանդը, արդե՞օք, մինչ
 այժմ չի վերադարձել:

Երուանդ (Յառաջ դալով):

Կատարեցի հրամանդ, տէր իմ, հրամայեցի զո՛հ
 մատուցանել զիյն մեծաց: Փողովուրդը հարցուցա-
 նումէ առողջութեանդ մասին:

Սանատրուկ:

Կարողես յայտնել, որ ողորմութեամբ աստուած-
 ների, առողջեմ: ողջունիր սիրելիներիս: Շուտով
 տաս, օգնութեամբ Արամազդի, կ'աղատուեմ հիւան-
 դութիւնից, և կ'արժանանան տեսանել ինձ: Սիրելի
 որդիք, ձեր սնուցիչ նշանակումեմ ասպետ Սմբատին,
 և յուսով եմ—նա կամքիս ներհակ չի դառնալ:

Սմբատ:

Արդարեւ հրամայեցիք. ներհակել ձեզ հակառակ է
 իմ բնութեան, և ես սնուցիչ արքայազանց դառնա-
 լով, ոչինչ խնայելու չեմ զարգացնել նոցա, որպէս
 հարկն է: Գալով ձեր դուռըն՝ իմ միակ յանկու-
 թիւնս էր—օգնական լինել որդւոցդ:

Սանատրուկ:

Գովելի ես, Սմբատ, և սիրելին ինձ:

Արտաշէս:

Ես շատ ուրախեմ, հայր իմ, որ Սմբատին ընտրեցիք մեզ համար անուցիւ:

Վրոյր:

Ես ևս ուրախեմ:

Տիգրան

Ես ևս ուրախեմ:

Սանատրուկ:

Որդեակք, նշանակելով Սմբատին, ես պահանջում եմ, որ դուք աշխատէք լսել նորան, — ցուցմունքը սերտել, և հնազանդ լինել նորան, որպէս և ինձ:

Արտաշէս:

Խոնարհեմ:

Սանատրուկ:

Իսկ քեզ, Գիսակ, փոխարէն հօրդ — Արտաշէսի սանտուխի, որ իւր կարողութիւն կորցրեց ծերութիւնից, յանձնում եմ որդիքներիս, որոց ամենայն մի ցանկութիւնը պարտականեա լլուցանել: Եւ եթէ մի բան պատահի որդւոցս հետ, պատասխան կ'լինի արիւնդ:

Գիսակ:

Գիշեր և ցերեկ, արթուն և անքուն
Մինչ ի մահ կ'լինեմ արքայազանց մօտ:
Արքայ, որոտմունք, կայծակ ուղարկեն
Ինձ աստուածները, եթէ յանդգնեմ
Խօսքս հրապարակաւ տուած շնջուցանել

Սանատրուկ:

Բզնունեաց Տաճատ, ոչինչ դեռ ևս չ'ունիս լուր Բասըներից:

Տաճատ:

Ոչինչ, տէր:

Սանատրուկ:

Գուք. Խորխոռունի և Առաւենեան, յայտնեցէք մեզ, զօրականք մեր չ'են կրում պակասութիւններ:

Հրահատ:

Զօրականք առաջի ձեր ողջոյն մատուցանելով, վկայում են ձեզ իւրեանց պատրաստութիւն . . .

Ամբակ:

Պարիսպ լինել ձեր մեծութեան:

Սանատրուկ:

Շնորհակալ եմ, շնորհակալ պարգևեցէք նոցա դրամ:

Երուանդ (Մեկուսի):

Կատարել սպանել մինչ ժամանակ կայ:
Կամ սպասել պատէհ ժամին, վայրկենին:
Անհամբերութիւն գրգռում է ջիւղեր:

Սանատրուկ:

Տուր Մանաւազեան, այսօր ես հրամայեցի զովել Զարէհին իւր ծառայութիւնից: Գու կ'փոխադրես նորան: Արքունիքը քո ձեռքում թող այսուհետեւ լինի:

Տուր:

Մեծ սիրով և ուրախութեամբ ընդունումեմ ձեզանից այդ պարգև:

Համբուրումէ ոտը:

Երուանդ (Մեկուսի):

Բարերարի վրայ ձեռք . . . Բայց թաղը, դա՛հ:

Ինչո՞ւ խեղդումէ անհամբերութիւն:

Սանատրուկ:

Երուանդ, ուրե՞ս. այստեղ, մօտիկ, ինձ մերձ կայնիր:

Երուանդ:

Այո, տէր, ձեր առաջ:

Սանատրուկ:

Խաղաղեմ այժմ, երբ մօտերմի մերձակայութիւնը կարողեմ զգացուցանել: Այսպէս, ուրե՛մ, նախարարներ, ես ձեզ յայտնեցի ցանկութիւնս: Մնումէ ձեզ կատարել բոլորը, և ինձանից առատ և արդիւնաւորեալ բաւանք ընդունել: Իմ յոյս միայն ձեզ վերայ եմ դնում. ծերութեանս և վերջի օրերումս, աշխատեցէք, իմ պահանջներ, չ'վրդովել ինձ: Առաքինացէք և ուրախացրէք ինձ: Իսկ արդ, դէպ ի քեզ, Երուանդ:

Երուանդ (Մեկուսի):

Դէպ ի՞նձ . . . գուցէ . . .

Սանատրուկ:

Ես զգումեմ, որ աստուածները տակաւին ինձ չ'են կամենում կռիւլ իւրեանց մօտ դատելու, և անդունդը գցելու իմ չարագործութեանց պատճառաւ, և ողոր-

մաբար կեանքս լայնացնել շարունակումեն: Քո յաշտոյ ինձ առողջութիւն բերեց. յուսովեմ լաւանալ այս օրերումս: Առաջին դուրս դալս—կ'լինի որս, իմ սիրած որսը: Հրամայիր պատրաստութիւն տեսնել. մի առանձին, գեղեցկագոյն և ինձ վայելալից որս կարգել, հրաւիրելով բոլոր նախարարներին, և որսատենչներին: Տարէք ինձ . . . փոքրիկ ճամուկ այդում անեմ:

Յեղած Երուանդի և Սրմբատի վերայ—գնումէ:

ՏԵՍԱՐԱՆ 3.

Անդառառութիւն Եղար. վայելեալն ունի որսորդն:

Յաճեն դալի բլեկ ՈՐՍԱԿԱՆՆԵՐ:

1 Որսական:

Վարեցէք այս կողմ կինջերին. արքայն կ'հտանի նետելու նոցա:

2 Որսական:

Արքայն որսումէ բլբի քամակից, հեռու անտառում:

3 Որսական:

Եւ ոչ մի վարազ չ'յաջողեցաւ նորան սատակացնել մինչ ցայժմ:

1 Որսական:

Յրվելեն ամենքը. նախարարները—առանձին, զինւորքը առանձին. ամեն մինը նոցանից ուղումէ պարծենալ արքայի առաջ և իւր առատ աւարով:

3 Որսական:

Քաշուեցէք շուտով, թէ չէ Երուանդը տեսնելիս
մեզ պարտով, կ'պատժի: Գլաջարդ կ'անի:

2 Որսական:

Վա՛շ, վա՛շ. լսումէք շահէն:

1 Որսական:

Ապա՛ շոյտ նիզակներդ, լարեցէք նետեր:

Մտնումէ ՄԱժԷԺ:

Որսականները ուղղումն փախչել:

Մաժէժ:

Կա՛ց, մնացէ՛ք. դուք այստեղ ինչո՞ւ էիք կայնած:

1 Որսական:

Վարումենք դազաններ բլրի մօտ, ուր թագաւորը
պէտք է որսի:

Մաժէժ:

Հատուկ գիտէ՛ք, այս տեղէ՞ որսալու:

1 Որսական:

Այո՛:

3 Որսական:

Գտաք խօսելու տեղ. ժամանակէ, զնանք:

Մաժէժ:

Հապա՛, դէն . . . վազէ՛ք, թէ չէ գլուխներդ
կ'ջարդեմ:

Որսականները փախչումն զանազան կողմերը:

Կորցրեցի տիրօջա. թանձրասաղարթ հովտում
որպէ՛ն գտնեմ: Հրաման տուեց ինձ հետեւել թա-

գաւորին, և երբ նա մենակ որսալիս լինի, յայտնեմ
նորան: Առաւօտվանից արքայն մենակ է, բայց յայտ-
նել չեմ կարողանում: Ո՞ր տեղ որոնեմ: Ա՛հ—
Մաժէժ, Մաժէժ, թշուառես դու, երբ տիրօջդ—
Երուանդին մի հաճոյական բան չես ցոյց տալի:

Երուանդ (Բլրի վերայ):

Է՛ի, Մաժէժ, Մաժէժ, Մաժէժ:

Մաժէժ:

Այս տեղեմ,—նախարար, ձեզեմ որոնում: Վերջա-
ցաւ չարչարանքս, գտայ ձեզ:

Երուանդ (Յածէ գալի):

Խեղադար, ես քեզ ի՞նչ ասացի, ի՞նչ հրամայեցի:

Մաժէժ:

Մեղայ, առաւօտվանից ձեզ մանէի գալի, և չեմ
գտնում:

Երուանդ:

Յիմար, դու սպասումէիր, որ ես ինքքս ընկնեմ
բերանդ, ծամելը հեշտէ:

Մաժէժ:

Մեղայ, նախարար:

Երուանդ:

Հանդիպեցա՞ր թագաւորին, տեսա՞ր, մենակէ՞, թէ
մարդ կայ մօտին:

Մաժէժ:

Մարդ չ'տեսայ, մենակէ որսում:

Երուանդ:

Գնան, վազիր նորից, տես և յայտնիր ինձ: Բլրի մօտ սպասելու եմ քեզ:

Գնում է Մամիկ:

Գտայ վերջապէս, գտայ ժամանակ,

Այսպիսի պատէ՛հ տեղ չ'եմ գտնելու.

Ծառի տակ նստած, կամաց կ'նկատեմ,

Կ'ըսեմ նետ, ուժ գին

Գալետէ ՍԱՆԱՏՐՈՒԿ տուելով:

Ահա նա. քաշուեմ:

Սանատրուկ:

Այ՛ փուտ կենդանիք, ձեռքիս չ'էք ընկնում,

Որ ձեզ սատակեմ. միայն ընկնէիք:

Ահ ու . . . ախ—Երուանդ, դու ես, ուր էիր:

Երուանդ, ախուրեմ, այդ ինչեմ տեսնում:

Միթէ՛ պատիւներ քեզ չ'են բաւական,

Իմ սէրըս, դահիս կէսը համարեայ,

Զ'են ուրախացնում: Ասան ինձ, Երուանդ,

Ինչէ՞ ցանկութիւնդ, ինչէ՞ քո խղճը:

Երուանդ:

Ո՛վ, արքայ, իմ խղճս ո՛չ որ չիկարող

Իմանալ, ո՛չ որ բայ 'ի իմ սրտիցս,

Աշխարհումըս չէ կարող կատարել:

Սանատրուկ:

Ի՛ զուր: Միտդ բեր, որ թաղաւորեմ

Ես վերին—Փոքուն Հայոց. միտդ բեր,

Որ ձեռքում բռնած Հայաստան ունիմ:

Խղճդ այդպիսի մեծէ՞, անկատար:

Երուանդ:

Լաւ յարմարեցիր. մեծէ, անկատար:

Թաղաւորես դու միայն անունով,

Կառավարչութիւն չ'ունիս—

Սանատրուկ:

Բայց սակայն՝

Զօրութիւնդ քո իմոյս համեմատ:

Երուանդ:

Ոտիներ ունիմ, կարողեմ զրկուիլ

Քո սէրից, նոյնպէս և զօրութիւնից:

Սանատրուկ:

Դո՛ւ: Ինչպէս, ասան, կարողես զրկուիլ.

Յայտնիր, ինձանից ինչո՛ւ ես ծածկում:

Ոտիսիդ գիտես, և չ'ես սպանանում:

Այս վայրկենիս քեզ՝ ես թոյլ եմ տալիս,

Ի սուր հանել քո պիզմ ոտիսիդ:

Երուանդ. (չորս կողմ նայելով):

Ապաքաղդ արքայ, դու թոյլ ես տալի:

Սանատրուկ:

Այո՛, աստուածներ վկայեն՝ այս տեղ

Քեզ արձակումեմ սպանել արգելքիդ,

Եւ ընտանիքով նրան կորուսանել:—

Երուանդ:

Բայց եթէ ինքդ ես իմ արգելք:

Սանատրուկ:

Ես.

Ես քո արգելքը Ժպիլի՛հ նախարար,

Սարուկ չնչին:

Երուանդ:

Այո, դու ես իմ արգելք:
 Ուրիշ ոչ ոքին իմ ճանապարհումս
 Չեմ ես նշմարում, բաց 'ի քեզանից:
 Եւ քեզ՝ ես 'ի սուր բարեոք հրամանքովդ,
 Մեծ ուրախութեամբ սկսում եմ անցնել:
 Հանում է նետ, Սանատրուկը հետէ քաշում:

Սանատրուկ:

Լսիր ինձ, քեզ դահս . . .

Երուանդ (յարձակուելով, դար-
 կում է կուրծքին):

Կ'ընդունեմ փառքով:
 Տո՛ւր, ինձ տեղ մեռիր, Սանատրուկ—արքայ,
 Կորի՛ր իմ արգելք. երկրի երեսից
 Խուսափու՛ր . . . երկինք . . .

Սանատրուկ:

Անգո՛թ—բարբարո՞ս . . .

Ուրե՛ն որդիքըս:

Երուանդ:

Ես հոգս կ'քաշեմ:
 Վաղում է:

Սանատրուկ:

Սրտաշէս, Սմբատ . . . օգնեցէք . . . Երուանդը . . .

Մանուկ ՄԱԺԷԺ:

Սանատրուկը ընկնում է գետնի վերայ:

Մաժէժ:

Նախարար իմ, Թագաւորը դէպ այս բլուրը դար-

ձաւ: Բարէ . . . Երուանդը այս տեղ չէ . . . Այս ուղի
 անկած . . . Տերունի՞ . . . Վայ. արքայ է . . . մեռած . . .
 Նետով զարկած . . . Այ, այ, այ—հասկացայ, առա-
 ւատվանից որոնուածը սփռած է.—հասկացայ . . .
 Ցամլը հեշտէ՛ եթէ բերանում ինքն ընկնի . . . Տի-
 րօջս իմաստութիւն խորին է: Գնամ, Թագնուեմ,
 Թէ չէ կ'ասեն, որ ես եմ սպանել . . . Թող ուրիշը
 առաջին բացանի սորա մահը:

Գնում է:

Զանազան կողմերից վերադառնում են ՈՐՍԱԿԱՆՆԵՐ:

1 Որսական:

Դարձեալ բլրին հասնո՞ւք—

3 Որսական:

Ահա՛ քեզ որս:—Գոնէ մի գաղան գանէինք:

2 Որսական:

Այս ուղի պէտք է լինի տարածուածը գետնի վերայ:

1 Որսական:

Երևի քնած է:—

2 Որսական:

Տեսէք, Թագաւորէ . . .

1 Որսական:

Ի՞նչ:

3 Որսական:

Սպանած է, նայեցէք, նետը կրծքին:

1 Որսական:

Եղջերահար, ածիր եղջեր. բամբուռն խփեցէք:

Հնչում են եղջեր, և խփում են բամբուռն:

Հաւաքվում են ՍՄԲԱՏ, ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐ, ԳԻՍԱԿ,
ՍԵՊՈՒՀԻՔ և ԶԻՆԻՈՐՆԵՐ:

2 Որսական:

Շտապեցէք, տեսէք:

Սմբատ:

Ինչէ՞ պատահել:

Տաճատ:

Զ' լինի սպանուեց որսականներից մինը կինջից:

1 Որսական:

Ո՛չ. արքայն դտանք մեռած:

Սմբատ:

Տէր իմ—արքայ:

Տաճատ:

Արքայ—քաջածին:

Գիսակ:

Բարերար իմ:—

Հրաչատ (Գիսակի Սանատրուկին):

Թագաւորը վերաւորածէ . . . կուրծքը բաց . . . ա-
լուցը զարկած . . . մահ անխորշելի:

Տաճատ:

Որ տեղից եկան սպանողները: Ուրեն սլահապան
զինւորք. ուրէիք դուք, որսականներ: Ուրէ՛ն
բուանդը:

1 Որսական:

Մենք որս . . . վարումէինք . . .

Երուանդ (Բլբի վերայ երևում է
Մաթէժով):

Զարկեցի՛ հրէշին . . . հասէք որսականներ. Մա-

ժէժ, տար շուտով արքայն—նուիրիր ինձանից:

Սմբատ:

Ա՛հ—ուրե՛ն, երուանդ. սիրելոյդ կեանքը հանգ-
չուեց:

Երուանդ (Յածէ դալի բլբից):

Արքայն անկածէ՞ . . . մեռա՞ւ . . . հիւանդէ՞ . . .

Ահա պատճառը մեծ շփոթութեան

Բամբուան, եղջերի . . . Ո՛վ անիծիւններ,

Դաղաններէք դուք, այլ ո՛չ թէ մարդիկ,

Այդպէս էք պահում ձեր տիրոջ:

Լալով:

Արքայ.

Քաջազն արքայ, Սանատրուկ—զարթիր.

Գիտումէ:

Մեռած չէ՞ դեռ ես:

Ախտում է խեղդել:

Գիսակ:

Այդ ի՞նչ ես անում:

Տաճատ:

Մի տանջի՛ր. իւր շունչ խաղաղ թող յանձնի
Աստուածոց:

Երուանդ:

Կացէք . . . սուս . . . ո՛վ կացէք դուք,

եւ կեանք կ'զարցնեմ իմ բարերարիս:

Ախտում է խեղդել, եւր զրկելով:

Սանատրուկ (Բարձրանալով):

Խըխ . . . երուանդը . . . երուանդը . . . (ընկնում է) . . .
սպան . . .

Երրուանդ:

Ձեզ մօտեմ, տէր իմ, սպանողին կ'սպանեմ:

Շտապեցէ՛ք տանել այս տեղից սորան

Արքունիք:

Սմբատ:

Այն տեղ մենք կ'ողջանք, կսգենք,

Կը կոծուենք: Վաղէ՛ր, Տուր, պատրաստութիւն

Տես. հրաման դու տո՛ւր պնդել սպանողին:

Գնումէ Տուր:

Երրուանդ:

Ունիմ խօսք ասել մի:

Սմբատ:

Ես պատրաստեմ:

Լսել քեզ—Թաղուն, Թէ արձակ:

Երրուանդ:

Թաղուն.

Քաշումեն կողմը.

Շտապումես 'ի զուր պնդել սպանողին:

Պիտոյ չէ իսկոյն յայտնել ամենին՝

Թէ արքայն սպանուեց—այստեղ, մի մարդից:

Եւ բարեպատէ՛հ կ'լինի, կարծումեմ,

Եթ' հրատարակենք, ամբոխին ասենք՝

Թէ Թաղաւորը որսում նետահար

Մեռաւ իւր դստերց կողմնապահներից.

Ըստ որում դստերջ կրելով չարչարանք—

Արքայի հրամանքով—ոչ Թէ մէկին,

Այլ և շատերին—գորով շարժեցին,

Որք քինախնդիր՝ դստերց պատճառաւ,

Հանդիպելով որսում Թաղաւորին՝—

Նոքա—սպանողներ եղան դաղտաճիդ:

Սմբատ:

Ըստ մասին, միայն մասամբ քո ասած

Դիտաւորութիւնդ ես բաժանումեմ,

Թէ և ոչ ամեն հասկանալի է

Հրահատ, դու Տուրին շոյտ վերադարձուր:

Գնումէ Հրահատ:

Երրուանդ, առանձին՝ առաջարկութիւնդ

Մենք խոր կ'քնենք: Իսկ դու, պարզ Դիսակ,

Խեղճ արքայազուն որբերին հասիր:

Նկէք դուք տարէք ձեռքերի վերայ

Ձեր վերջի սփոփանք, որին պահպանել

Հմուտութիւն չ'ունէք: Պատասխան կտաք:

Տանումեն Սանատրուկին:

ՏԵՍԱՐԱՆ 4.

Փողոց—արհեստի առաջիկ:

Անցանումեն—դանազան մարդիկ, Ժողովուրդ մասամբ.

զօրականք բաժան բաժան դէմ առ դէմ:

Մտնումէ Բերդիւմէ Համաբեայ ծածկուած և սևազգեստ:

Իերգիահ:

Պրծաւ, վա՛շ, պրծաւ, և նպատակիս

Հասց վերջապէս. ծիրանի հաղած,

Ջօրականք քամակ, և սըտրկութիւն

Ամենայն ուրեք, նուաստամտոյց

Ծառայութիւններ, նուաճէ բոլոր:

Թէպէտ ընդդէմ է ազգիս օրինաց,
 Նոր օրէնք կ'հանենք. Թագուհի՛ եմ ես,
 Թագաւոր՝ Երուանդ, Երուաղ քրմապետ:
 Սակայն Արտաշէս, Վրոյր և Տիգրան.
 Է՛հ, մանուկներն նոքա տակաւին:
 «Պռնիկ Արշակեան» թող նոքա դռնն,
 Թող արդ յանդգնեն թագուհւոյն ծաղրել:
 Իսկոյն, նոյն ժամայն կ'հրամայեմ թրցնել
 Գլուխները նոցա: Դժուարէ կ'ովել,
 Դժուարէ կնոջ հետ և վիճաբանել:
 Անյայտէ նոցա՝ որպիսի լեզուով
 Եւ որոգայթներով իշխումն կանայք:
 Նոցա կ'խնայեմ զօրութիւն բառի
 «Կին», երբ ուռկանում, որպէս ձկներին,
 Նոցա կ'ըմբռնեն:

Ազադակ և զանգակահարութիւն:

Ազադան կ, զանգան կ:

Վա՛շ. զանգի հարին նշանէ մահուան:
 Ա՛հ, մեռաւ ուրեմն երկրային մարակ,
 Մեռաւ խարաղան: Թող կեցցէ Երուանդ:

Մանուկ՝ ԵՐՈՒԱՆԴ:

Սա ո՞վ է զալի. Երուանդնէ երթում,
 Տխուր, փոխանակ ուրախութեան, նա . . .

Երուանդ:

Փախաւ, զնաց արքայն. մեռաւ ծիրանին,
 Մեռաւ Սանատրուկը իմ չուառ ձեռքից:
 Փառասիրութեան ծընոնդ, ո՞ւր տարար,
 Ո՞ւր ինձ հասուցիր: Ո՞վ, հաղար աւաղ:
 Այս ինչ զործեցի. մարդկայն ականջ

Դեռ ևս չէ լսել. աչքը սորա նման
 Դեռ ևս չէ տեսել:—Եւ ես առաջին,
 Ես միայն,—գրաւելով՝ իմ ապշեցուցած
 Բարձրացի ձեռքս տիրօջս վերայ:
 Ո՞վ ինձ այդ խրատեց, ո՞վ ինձ տուեց նետը,
 Որով սպանանել համարձակուեցայ
 Հօրս, արքայիս, իմ Սանատրուկին—
 Ինձ միայնակ կինը կարողէր խափել:
 Դա իմ մայրս էր . . . մայր իմ—Բերգիահ,
 Սանդարամետի զաւակ, զբժոխքի
 Պըտուղը:

Բերգիահ (Յետ յետ քաշուելով):

Երուանդ, որդեմ կ իմ Երուանդ:

Երուանդ:

Ո՞վ ինձ կոչումէ. ո՞վ կ'համարձակուի:

Բերգիահ:

Դահը

Երուանդ:

Դահ:

Բերգիահ:

Փառքը

Երուանդ:

Փառք:

Բերգիահ:

Թագը

Երուանդ:

Թագ:

Բերդիաշ:

Եւ անկախութիւն աննիրհ սպասումեն:
Գնումէ:

Երուանդ:

Եւ անկախութիւն աննիրհ սպասումէն:
Հեռուէց երկումէ ժողովուրդ:

Ժողովուրդ:

Կեցցէ երուանդը, կեցցէ թագաւոր:

Երուանդ:

Ժողովուրդը ինձ թագաւոր ընտրեց,
Փոխանակ լալոյ և շփոթութեան—
Ժողովուրդը ինձ «Կեցցէ» է զոչում:
Որոնեալ գահը, ցանկացած թագը
Ստացայ, ընկալայ: Այլ ի՞նչ մընում:
Դու քաջաբերութիւն, երուանդ, արքայես:
Չ'ունիս ոսոխներ, գնա՛, ըմպիր բաժակ
Քաղցրութեան: Գնա՛, նստիր գահի վրայ:
Առաջիկ արդելք դու չ'ես ունենալ:
Երուանդն արքայ. ի բաց—արքայից:
Ես թագաւորեմ: Հայկազնեան գնդի
Մեծ իշխանեմ ես. ո՛չ ոքի ցասման
Բնաւ չ'եմ վախենալ: Հարուստ բոլորից
Գողով իսկապէս: Կ'ժողովեմ զօրքը,
Հայերին կ'ասեմ, վերկնց տաղնապաւ,
Թէ հարստութիւն կամիս ունենալ,
Դորան կ'ստանաս ինձանից շտապաւ:

Ժողովուրդ (Ընդ աւաջ, դէպ 'ե Երուանդը):

Կեցցես դու, երուանդ, կեցցես մեր արքայ:

Երուանդ:

Ես եմ ձեր արքայ, ես եմ թագաւոր:
Հնչեցէք փողեր. հնչեցէք անունս:
Վաղումեմ քսակով.—կեցցէ՛ ժողովուրդ:
Գնումեն:

ԱՐԱՐԱՆԻ ԱՊ

ԵՐԿՐՈՐԴ

ՏԵՍԱՐԱՆ 1.

Ապարանք Ամբարի:

Մանուկն ՏԱՃԱՍ և ՀՐԱՀԱՍ:

Հրահատ:

Դու համաձայնես, որ Սանատրուկի
Սպանողը պէտքէ լինի Երուանդը:
Մտաբերումն, երբ մենք վաղելով
Նկանք բամբուկն՝ եղջերի հնչման,
Նա շունչը տալով. «Երուանդը սպան . . . » — «Եղ»
Չ'արտասանելով ուշաթափ եղաւ:

Տաճատ:

Ի հարկէ միտքսէ: Այլ նկատեցիր
Նորա ձեւացման ընդունակութիւն:
Ինչի՞ է նըրան «Թաղաւորի գահ»,
Երբ Թատրոնական ամբիոնի վրայ
Կայնա՞ծ՝ նորա լաւ յատկութիւնները
Առաւել օգուտ կ'ըրերն, կ'զարմացնեն:
Յաւիտենական չէ նորա բազդը:
Նթ՝ անկարծելի նորան ժողովուրդ,
Դոյզն ինչ նախարարք, միամիտները,

Շտապով ընտրեցին—արքայ, սապէս շոյտ
Նւ կ'արհամարհեն: Կ'տապալեն, գահից
Վեր կ'զցեն իւրեանց կռքին, բերելով
Ձոհ աղահուլթեան և անմխտութեան:
Օրինակաւոր մերժել ժառանգը,
Նւ ընդդէմ՝ նորա նստել աթոռ
Այլ վերէ, Հրահատ—սիրելի, վերէ
Անսովորական չարագործութեանց:
Սովա՞ծ առիւծը ոչխարի վերայ,
Չ'էր ընկնիլ այնպէս ուժգնութեամբ, որպէս
Գահի վրայ Երուանդը:

Հրահատ:

Այո. հեռու չէ,

Երեգ յարգանք, դէպ ի մեզ պատուով,
Դառնումէր. իսկ այժմ՝ նայել հաճելի
Չէ նորան անգամ:

Տաճատ:

Ո՛չ ժողովրդեան

Սէրը, այլ քսակը նորան բարձրացրեց:
Կը փթի քրտակ, սէրը կ'հանգչուի.
Իսկ մինչ ի փթիլ, որքան չարութիւն
Նա պէտք է գործի, և անմեղների
Արիւնը թափի և նախ մեր անձանց,
Քանզի մեզ Երուանդ, նպատակների
Իւրեան՝ հակառակ համարումէ:

Հրահատ:

Չէ,

Տաճատ, մեր արիւն թափելով, նայիր,

Գահից չ'զրկուի. ըստ որում Հայկայ
Յեղեց գոլով, մեզ կ'սիրէ ժողովուրդ,
Պատուով: Տուրին, տմարդ Ամբակին,
Ունիմ յոյս, երբէք չ'նմանել:

Տաճատ:

Նոքա

Պահապանք դառան արքայ երուանդի,
Ամաչացնելով իւրեանց ազգատոհմ:
Մոռացան երգում, մոռացան և մեզ,
Նոյնպէս Սմբատին, որի առաջն՝
Զ'ինայել իւրեանց կեանքը երգուեցին,
Երբ պիտոյ լինի, կամ երբ պահանջուի:
Ազնուութիւնը

Հրահատ:

Ի՞նչ, ազնուութիւն.

Այդ արժանաւոր կորածէ կայծը,
Թաղածէ դոցա համար: Երուանդին
Դոքա նմանեցին: Արդարէ, Տաճատ,
Զրոյցըդ. մըտածել սեպհական անձանց
Մեր վերայ, այո՛, պէտքէ անպատճառ:—

Տաճատ:

Ուշացաւ Սմբատ: Ինչո՞ւ մեզ կանչեց:

Մտնումէ ՍՄԲԱՏ:

Հրահատ:

Ահա և ասպետ—Սմբատ:

Տաճատ:

Դիւցազնիդ

Ողջոյն:

Սմբատ:

Հայրենեաց վճիռը, նոցա

Որդւոց սրտումէ անխախտ անփոփած:
Տաճատ—անշփոթ, և բարի—Հրահատ,
Միայն դուք էք մնացել. Տուր և Ամբակը
Մոլորուած, անկած երուանդի առաջ,
Կանայք, հայրենիք իւրեանց թողնելով,
Լիզումեն ոտեր:—Անարժան որդիք,
Երուանդին վիճակ ձեր՝ դուք յանձնեցէք.
Երուանդը կ'մեռնի իմ ձեռքից, և դուք
Զերծանելու չէք:—Անոյշ հայրենիք,
Ահ, սիրուն իմոյս բնակութեան դու տեղ,
Ինչո՞ւ աստուածներ ծաղրումեն վերայ,
Մարդանման վայրիք քեզ ուղարկելով:
Մինչ երբ տանջուես դու, մինչ դեռ աւաղես.
Սահման չ'ունի՞ քո նուազութիւնըդ,
Կամ վերջը չ'կայ քո չարչարանաց:
Պայծառ փայլներից—մինը՝ քեզ կորուստ,
Ես դուշակումեմ: Խեղճ և տարաբաղդ
Բնակիչներ, —բոլոր սրտով ողբումեմ—,
Եւ քեզ մարդկութիւն. ինքդ ցանկացար
Զար, ինքդ մորակի հարուած զրկեցիր:—

Տաճատ:

Հանգիստ չէ կարող վայելել երուանդն
Գահը և թաղը, մինչև մենք, Սմբատ,
Եւ դու՝ կենդանի ենք Հայաստանում:

Հրահատ:

Սաստումէ մահ, և տոհմիդ կոտորած,
Սմբատ, անշուշտ քեզ:—

Մմբատ:

Ի՞նչ. որովհետեւ

Նորա գլխին եւ թագը չի պրեցի:
Զէ, եղբարք. Նրուանդ, Տուր և Ամբակը
Ինձ վախեցնումեն այնքան, որքանի՛
Աղուէսը գայլին: Մենք ապահովենք.
Մտածեցէք միայն դառնների վերայ,
Վրոյր, Տիգրանի և Արտաշեսի:
Պատրաստած եղէք, իբրեւ ձայն լալոյ,
Կոծոյն դուք լուսէք, աճապարելով
Հասէք օգնութիւն:—Նրուանդը նստաւ
Ի գահ, սեպհական ձեռքով նա դրբեց
Իւր գլխի վերայ թագը: Թագաւոր
Օրինաւոր նա է, որի վերայ
Թագը կ'դնի մին Բաղրատունի
Յեղեց, կ'հաղցնի նորան ծիրանին,
Փութանցիկէ նրա բաղդը, և յետոյ
Մահուան տաափներ կրճրտելուն:
Իսկ արդ, իմ եղբարք, բարեհաճեցէք,
Հոգաբեկ ծերունւոյն—աստ մօտենալ,
Եւ ականջալուր շտապեցէք լինել
Նորա պճնադարդ առաջարկութեան,
Որի պատճառաւ ձեզ հրաւիրեցի:
Երեքներս այս տեղ երդուենք միասին,
Երդուենք սքանչելի, մեծ Արամաղդով,
Եւ նորա ծընունդ Տիկին Անահտով,—
Փառօք ազգիս,—մօր ողջախոհութեան,
Որից կեանք ենք ստանում, որը կ'սիրէ
Մեր քաղցր երկիր. նախարարք, երդուենք

Սրտեռանդութեամբ—սիրել Հայաստան:

Սլաք սըրոյ վերայ ձեռքեր տարածէք:—

(Հանումէ թուր):

Տաճատ:

Սփռումենք ձեռքեր—մեր՝ թըրոյ վերայ:

Հրահատ:

Մեծ Արամաղդով երդումենք, նոյնպէս
Նորա ծնունդ Տիկին Անահտով, մեր ազգ
Սիրել:

Մմբատ:

Նանէով, դստերը Որմզդի

Երդուենք մենք, զոհել նրա օգտի համար

Մեր կեանքը, սապէս և կալուածները:

Հրահատ:

Սփռումենք ձեռքեր—մեր՝ թըրոյ վերայ:

Տաճատ:

Կ'երդուենք Նանէով—դստերը Որմզդի,

Զոհել մեր կեանքը և կալուածները:

(Մուտնին թեքումեն):

Մմբատ:

Երդուենք և բնութեամբ, երդուենք և Միհրով,

Ի՛ այլ աստուածներով անքակ ներդործել,

Միախոհ երթալ, միամիտ հասնել

Մեր նպատակին, և արքայադարմ

Ժառանգին, նորա և եղբորներին—

Սիրել:

Հրահատ:

Երդումենք:

Տաճատ:

Ներդուամ անաչառ:

(Վերեն կենում):

Սմբատ:

Համբուրենք միմիանց: Հն. — այսօր Նրուանդ
Նրստած գահի վրայ խրոխտապանծ, հպարտ,
Շնորհաւորութիւն պէտքէ ընդունի,
Ողորմութիւններ բաժանի, բաշխի
Պատուանըշաններ և աստիճաններ: —
Գնանք, ներկայանալ և մեզ պիտոյ է:

Հրահատ:

Ներկայութիւնը քո աւելորդէ: —

Տաճատ:

Ամենու առաջ կարողէ Նրուանդ
Առաջարկել կամ — կրկին ստիպել քեզ
Թաղը իւր գլխին դնել:

Սմբատ:

Համարձակուի՛,

Առաջարկել նա թող միայն փորձի,
Որ ես լուի լու կատարեմ հրաման, —
Որպէս թագադիր — հայ Բագրատունի,
Գնեմ նորա գլխին թագը, — ես զիտեմ,
Ինչ պատասխանը կըտամ մեծութեան: —
Չէ. չ'առաջարկիլ, կ'վախենայ ստանալ
Ինձանից մերժումն: Մեզ ինչ և իցէ
Պէտքէ Նրուանդին՝ ընտրած — արքային,
Արդ ներկայանալ: Ուրեմն, հարազատք —

Ըստ մըտաց, երթ'նք սրահ թագաւորի,
Ակամայ կամօք ուր ծրուներ վիղեր
Յափըշտակողի առաջը, մինչև
Քինականդութիւն կարենք պահանջել
(Կնումեն):

ՏԵՍԱՐԱՆ 2.

Սրահ ալեւանիստ Նրուանդի արհեստագործ:

Մանուկն ՍԵՊՈՒՀԻԲ և կայնումն զաչի մօտ, մին աջ,
միւսը ձախ:

(Հնչումն փողեր):

Մանուկն ՏՈՒՐ և ԱՄԲԱԿ զօրականք և կայնումն ձախ:

(Հնչումն փողեր):

Մանուկն ՏԱՃԱՏ և ՀՐԱՀԱՏ զօրականք և կայնումն աջ:

(Հնչումն փողեր):

Մանուկ — ԱՐԳԱՄ՝ զօրականք, որոնք շրջապատումն դաշը —
քամակից, խի Արդամը կայնումն զաչի ձախ կողմը:

Մանուկն — ՆՐՈՒԱԶ, կայնումն ձախ կողմ: ԱՐՏԱՇԷՍ,
ՎՐՈՅՐ, ՏԻԳՐԱՆ — սեւազգեստով. Վրոյը կայնումն զաչի բազ-
րտանի վերայ — ձախ, Տեգըանը — աջ, խի Արտաշէսը՝ զաչի դէմ
ու դէմ: Նոցա քամակից ՍՄԲԱՏ և ԳԻՍԱԿ, և կայնումն
աջ կողմը:

Տուր:

Ողջոյն և յարգանք քեզ վեշապաղին — Արդամիդ:

Սմբատ:

Կարծեմ ի սկզբանէ ողջունել հարկնէ արքայա-
զարմ երեսաներին:

Տաճատ:

Կեցցեն արքայազունք, ողջոյն քաջազանցդ: —

Արդամ:

Ողջոյն և յարդանք ձեզ որդւոցդ արքայի, և ձեզ
գլխազանց նախարարներիդ:

(Արքայադուռնը ողջունումն Արդամին):

Սմբատ:

Կեցցէ՛ք և դուք—սիրելի խնամատարք հայրե-
նեաց:

(Հնչումն փողեր):

Մտնումն Երկու ՈՍՏԱՆԻԿՆԵՐ բերելով մե բարձ, որի
վերայ թաղէ դրած, կայնելով դահլի զէմ ու զէմ, նոցա քամակեց
մտնումն ԲԵՐԳԻԱՆՆԱԺԻՇՏՆԵՐՈՎ, որոնց կէսը կայնումն աջ,
միւսն ձախ:

(Բարձրաձայն Հնչումն փողեր
Երկու անգամ):

Մտնումն ԵՐՈՒԱՆԻ. մօտենումն պատանի—ոստանիկներին,
գնումն թաղ և բոլորեքներ թեքումն ձունկին: Բաղւումն դահլի
վերայ. այդ ժամանակ մերձենումն ԲԵՐԳԻԱՆՆԱԺԻՇՏՆԵՐՈՎ, Մտնումն ՄԱԺԷԺ
և կայնումն դահլի քամակ. վերին կենում ամենեքեանք:

Երուանդ:

Բազմելով ահա, գոհութեամբ դիող,
Աթոռ—նախնեաց, մեր պարտիքէ յայտնել՝
Ի՛նչ որ կախուած է մեզանից: Այո՛,
Համաձայնութեամբ ձեր—ընտրածներ մենք
Թագաւոր: Սէրը ժողովըրդական՝
Եւ վստահութիւն ձերը մեզ վերայ,
Ձեր առաջն բացանել ստիպումն
Նըպատակ, միտքը և մեր ցանկութիւն:
Մեր առած գործը—սուրբէ մեր համար:
Որպէս սերունդըն մեծ աստուածների,

Եւ Արշակունի—քաջազարմ, որ մենք
Ցոյց կըտանք գործով, ոչ թէ խօսքերով,
Անշէջ մեր սէրը դէպ ի հայրենիք,
Դէպ ի բնակիչներ նորա: Մեր վերայ
Ընդունելով այս նշան պատուելի,
Ի բոլոր սրտէ մենք կ'աշխատենք ևս—
Արդարացնել ձեր ապաւինութիւն:
Մեր՝ սեպհականը պատուում—սիրումենք.
Նրա բաղդի, փառքի, և խաղաղութեան,
Եւ հարստութեան համար, ես այստեղ,
Ամենիդ առաջ, Մեծ Արամազդով
Երդւումեմ, նոյնպէս՝ վկայ բերելով
Եւ ոսկեհատ դիցուհի Անահային,
Զոհել իմ կեանքըս և բոլոր իմ գոյքը:
Միաւորումենք մեր խաղաղութիւն՝
Ազգային բաղդի—խաղաղութեան հետ:
Իմ նախարարներ և ազնուականներ,
Առաջարկումենք մենք մաքուր սըրտով՝
Լինել մեր դահլի սիւն, որպէս նախնեաց
Թագաւորներին: Դուք պարտականէք,
Նմանելով հարանց ձեր, նոցա գործը
Շարունակել և հաւատարիմ մեզ
Լինել: Ուրեմն միաւորեցէ՛ք
Ձեր անձը մերի հետ, ձեռք ձեռք բռնած,
Համախոհ, երթանք միասիրտ ընդդէմ
Յանկացողների մեզ չար և ընդդէմ
Թշնամիների մեր Բնոյն: Վաստակե՛նք
Յօգուտ և փառքի մեր ժողովըրդան,
Արժանաւորեալ ընդունել պատիւ:

Լմբակ:

Յոժարենք՝ — պատրաստ:

Տուր:

Կեցցէք յաւիտեան:

Երուանդ:

Նախնեաց գործերը, նոցա քաջութիւն

Առաջի աչաց իմաց կ'արկանեմ:

Ամենայն քայլս կը համեմատեմ

Նախանձելի հին արքայից քայլին:

Նախարարներին, և նոցա ցեղը,

Կ'պատուեմ, կ'յիշեմ տառապեալներին,

Յանցաւորներին ևս:

Լմբակ:

Անմահութիւն.

Կեցցէք:

Տուր:

Թագաւոր, կեցցէք յաւիտեան:

Երուանդ:

Ձեր երեսները, նախարարք, լաւից

Մեզ ցոյցեն տալի այն տխրութիւնը,

Որ ձեզ պատճառեց քաջացնի մահը: —

Սակայն ցնծացէք, խնդրումենք, այսօր

Ուրախալի է. անցածի վերայ

Մարդ մտածելով, ապագայն բնաւին

Նրանից կ'հեռանայ: Ողբը և լացը

Վերադարձնելու չ'են նորան, որի

Կեանքը առած է վեր — աստուածների

Կամօք. ապատուել ևս մահկանացուն

Վերջից չէ կարող. սակայն՝ և դուցէ

Յաճ դան արալեղք — վերադարձնելու

Նորան կեանքը . . . ևս պէտքէ զրկուեմ. . . .

Թախծութիւն, այո՛, ունի իւրեան տեղ:

Այլ այժմ, հեռու սրտի տոչորմունք:

Տաճատ:

Հովասնութեան տակ ձերայն մեծութեան՝

Պատրաստենք և մենք մոռանալ նորան,

Որի պատճառաւ սիրոյն՝ բազմածէք

Դահի վերայ:

Երուանդ:

Դու ուղիղն ասացիր.

Ժողովըդական, նորա, ձեր սիրոյն: —

Եւ ձեզ յայանումեմ, որ ես առնումեմ

Զօրաց զլիաւոր — սպարապետութիւն:

Մեր պատերազմներ նշանակութիւն

Պաշտպանողական կ'ունենան, ո՛չ թէ —

Յարձակողական: Մենք յարգումենք ևս

Սեպհականութիւն ուրիշի. մենք միայն

Հայոց Մեծացը սահման կ'ամփոփենք:

Նրահատ:

Ուրեմն կեցցէք դուք — հայրենեաց համար:

Երուանդ:

Այժմ դէպ ՚ի քեզ մեր սիրելի ժառանգ, —

Յանկած Արտաշէս, չէ այդ քո տեղը:

Փութացիր դալ մօտս, տես իմ աջ ձեռքս

Քո պահպանիչն է մշտնջենաւոր:
Նստի՛ր աթոռիդ վերայ, մինչ հասակդ
Փոխել քեզ կ'թողնի ինձ—խնամապետիդ:

Արտաշէս:

Ձեզնից շնորհակալ եմ ես, թագաւոր:
Ինձ այս տեղ լաւէ՛. բայց սակայն ձեր մէջ
Աւելորդ միայն երևելու եմ:

Բերդիազ:

Ի զուր կարծումես, ի զուր, որդեակ իմ:—

Արտաշէս:

Ո՛չ. ես լաւ տեղնեմ ընտրել, թագուհի:
Նայէ՛ք, կայնածեմ, տակաւին ոտերս
Չ'են հոգնել:—

Արուանդ:

Ժառանգ, ցանկութիւնքս է
Դալ մօտրս, և դու՝ հօրըդ հրամանքը
Պարտ ես կատարել անհակաս, իսկոյն:

Արտաշէս:

Հօրքս հրամանքը. արքայ, ներեցէ՛ք,
Չ'ունիմ ես հայրը, ճշմարիտ ասեմ,
Հօրու ունենալ չ'կամիմ:

Արուանդ:

Հօրու

Չ'եմ ես քո, այլ հայր: Քո խոսակցութիւն
Ուղղելու քեզ Հայոց Մեծաց թագաւոր
Կրկին կ'հրամայէ գալ—բարեհաճել
Հնազանդուել:—

Արտաշէս:

Եթէ իրաւունք ունիք
Ինձնից պահանջել Ես Ես
(Մօտենումէ):

Սմբատ:

Ո՛վ արքայ,
Ինչո՞ւ այդպէս խիստ և տաժանելի
Երեխայի հետ վարուժես: Ինչո՞ւ
Չ'ես թողնում անել սեպհական սրտի
Յանկացածին պէս. մարդկային չէ գործդ:

Արուանդ:

Սմբատ, Սմբատ, ինձ—դու մոռանումես:
Իմացիր՝ որ ես նստած գահի վրայ,
Հանուր ընտրութեամբ՝ Ամենայն Հայոց,
Կոչվումեմ, արքայ:

Սմբատ:

Ձէ՛. չեմ մոռացել,
Գիտեմ, լաւ գիտեմ, մոռանալու չեմ,
Որ առանց իմոյ և թագադրութեան
Դու գահ հայրենեաց և Արշակունեաց,
Նստեցիր ինքդ. —ինքնարքայես դու:

Արուանդ:

Մո՛ւնջ, լռի՛ր, մինչդեռ ցատումս վրդովել
Ձէ ինձ: Խնայի՛ր դու, Սմբատ, քո կեանքդ
Քո տոհմիդ համար:—

Սմբատ (Մեկուսե):

Ո՛վ—սէր հայրենեաց, պիտոյք իմ տոհմիս,

Դուք հարկադրումէք համբերել օձին:
Կ'համբերեմ, այո, թող նա կատաղի՝
եւ բռնորեցունց զրդըռի:

Տաճատ (կամաց):

Խնդրեմ,

Սմբատ, հանդարտուիր. մատնելով անձրդ,
Կարողես ազգըդ դու կորուսանել.
Որին դու արդէն կեանքդ նուիրելես,
եւ զօրութիւնըդ:—

Սմբատ (կամաց):

Ուղեղէք ասում:

Երուանդ:

Ի պատիւ զահի վերայ բազմելոյ,
Մենք կամենումենք, ազնիւ օգնականք,
եւ ձեզ բարձրացնել մի աստիճանով:
Սկսումեմ, ուրիմն, քեզնից՝ Առաջին
Նախարար, անցեալ սպարապետ զօրաց,
Այր Բաղրատունի:

Սմբատ (Մեկուսի):

Մի խոովիր սիրտս:

(Մօտենում, դահլին ծունկն դնելով):

Երուանդ:

Հաստատումեմ քեզ ասպետութեանդ մէջ:
Օղ մի ականջդ, և կարմիր կօշիկ
Մի ոտի վերայ, ես թոյլ եմ տալիս,
Հազնել: Տալիսեմ նոյնպէս իրաւունք՝
Ոսկեայ գրդալով, պատառաքաղով

Ուտել հաց. ոսկեայ և բաժակներով
Ըմպել, կոնծել:

Սմբատ (Համբուրում, արքայի ոտը):

Թող անմահ աստուածներ

Կեանքդ լայնացնեն, բազուկդ զօրացնեն,
Տան ձեզ ոյժը մեր պահելու աշխարհ:
Այսքան և եթ:

(Գնում է լւր տեղ):

Ի՛նչ սըտրկութիւնէ,

Ոտերի տակը սպանողն ընկնել,
եւ ընդդէմ կամաց, եղճկ, թաւալել:

Երուանդ:

Դէպ ի քեզ—Արգամ, իշխան վեշապանց,
Դու տէր Մուրացան, ուրախեմ անչափ,
Կատարել այսօր իմ խոստացածըս.
Երկրորդական զահ քեզ պարգևումեմ:
Օղեր ականջացդ, և կարմիր կօշիկ
Մի ոտի վերայ, կարես ազանիլ:
Կալուածքդ Հայկական թագաւորներից
Շնորհած քո ցեղին, ես հաստատումեմ՝
Ունենալ:

Արգամ (Գալի մօտ ծնկած):

Այս տեղ, ես հրապարակաւ,
Նուստտութիւնը մատուցանումեմ
Բացերեակի ձերում մեծութեան:
Մի և նոյն ժամին երդւումեմ մաքուր
Անուամբ աստուածոց և իմ ցեղապետ
Աշխահակի, որ մինչև ի մահըս

Ես այս բազկով լսեմ—գահգահ կ'սպասանեմ:

(Համբուրում է ոտը և գնում է իւր տեղը):

Երուանդ:

Սիրելի՛ Երուանդ,—եղբայր ծընընդեան:

(Մտնելով Երուանդ գահին,
ծունկն դնելով):

Ա—քրմապետի հագելէս արդէն

Զգեստ. այո՛, և մեր ցանկութիւնն է այդ:

Այդ ծառայութեան մէջ քեզ կարգումեմ:

Բոլոր կռքերը, նրանց հարստութիւն՝

Յանձնումեմ քեզ, և նշանակում եմ—

Հինգ հարիւր—ղօրքը քրմերի երկրից

Պահապան քեզ: Դու բնակուիր Աշտիշատ,

Մինչև նոր քաղաք քո համար չինեմ:

Երուանդ:

Այն երախտիքը եղբայր—թագաւոր,

Հաւատարմութիւն, որոց անաչառ

Զգումեմ դէպ 'ի գահգահ, մարդկայն լեզուով:

Ո՛չ, արտայայտել անկարելի է:

Թող այս համբոյրը ոտիդ՝ սակաւ ինչ

Բացայայտէ:—

(Համբուրում է ոտը, և վերէ
կենում):

Իերգիահ:

Ո—քաղցր է քո բարբառ:

Որդեակ իմ—Երուանդ, և մեծ քրմապետ,

Յուսով եմ՝ որ դու օրինակ կ'առնես

Քո նախնիքացն քրմապետներից:

Արամանեակը և Վահանեակը,

Եւ սօսանուէր Անուշաւանը,

Իւրեանց գեղեցիկ, ծառայութեամբն—

Աննրման՝ նայիր, չի խաւարացնեն

Քեզ:

Երուանդ:

Ես կ'աշխատեմ, կ'ջանամ, թագուհի,

Երբէք, ո՛չ մի խօսքը ձեր չի մոռանալ:

(Գնում է իւր տեղը):

Երուանդ:

Այժմ դէպ 'ի ձեզ, իմ նախարարներ.

Ամբակ, յանձնումեմ քեզ արեւելեան

Զօրք: Թոյլ եմ տալիս քեզ ստանալ անվախ

Մուտք կալուածների Աղձնեաց աշխարի:

Տո՛ւր, հաստատումեմ ծառայութեանդ մէջ.—

Մեր պալատների լինել քեզ իշխան:

Զեզ—Տաճատ, Հրահատ, եւ հրամայումեմ,

Իշխել ձեր նախնեաց Տուրուբերանի

Դաւառների վրայ, աւելացնելով

Դալար, Աղմուշիք ևս դաւառները:

Իսկ ինքեանքդ մնացէք ինձ մօտ պալատում:

Ամբակ (Ծնկած գահի մօտ):

Մեծէ շնորհդ, մեծէ բարերարութիւնդ:

(Համբուրում է ոտը և կայ-
նում է իւր տեղը):

Տուր (Ծնկած):

Յանձնումեմ անձրս ձեր մեծութեանը.

Ստորուկեմ ձեր, բնաւի՛ն:

(Համբուրում է ոտը, և գնում է
իւր տեղը):

Հրահատ (Ծնկած):

Ձան 'ի դործ կ'դնեմ
Լինել օդտաւէտ մեր ժողովրդեան:

Տաճատ (Ծնկած):

Նորա ամենայն հառաչանք ազդել,
Յայտնել ձեզ, քաջազն—թագաւոր Հայոց:
(Համբուրումնն ոտը, և կայ-
նումն իւրեանց տեղեր):

Երուանդ:

Մօտեցիր Գիսակ, քեզ վերայ մեր յոյս:
(Գիսակ ծունկն անկանումէ
գահի առաջն):

Սիրուն ժառանգին, մեր Արտաշէսին,
Նոյնպէս Վրոյրին, փոքրիկ Տիգրանին,
Խնամատարութեանդ յանձնումենք նոցա:
Պատժից չ'ես պրծնիլ, եթէ նոցանից
Դու մի օր, մի ժամ բաժանուես, անտէր
Նոցա դու թողնես: Եթէ կ'կատարես
Պատուերս իսկապէս, իմացիր, յայնժամ
Որ աշխատութեանդ և արթնութեանդ
Վարձը կ'ստանաս: Ուրախէ՛ք, որդեակք:—

Վրոյր:

Այո, ուրախներ:

Տիգրան:

Բայց մեր ուսուցի՞ւ...

Երուանդ:

Սմբատ, 'ի հարկէ, հանապազօրէն
Ձեզ հետ կը լինի, նորան յանձնուած էք:

Գիսակ:

Ուրախութեանըս և զուարճութեանս՝
Չ'գիտեմ սահման: Ես ընդունումեմ
Իմ ծառայութիւն: Մէջքըս, բազուկըս
Պարիսպ կ'դարձնեմ մեծազներին:
Եթէ բարձրացնել մինը յանդգնի
Նոցա վերայ իւր գարշելի ձեռը,
Սուր սըլաքները—կըթափեմ, և անձս,
Ինձ հաւատացէ՛ք, կ'բերեմ զո՛հ նոցա:—

Երուանդ (Մեկուտի):

Ինչպէ՛ս սխալուեցայ յանձնելով սորան
(Գիսակ համբուրումէ ոտը,
և դնումէ իւր տեղ):

Նախարարներ. Տո՛ւր, գովելի Ամբակ,
'Ի պատիւ մերոյ թագաւորութեան,
Զօրականներին դուք պարգևեցէ՛ք
Դրամներ: Դուք Տաճատ, Հրահատ միւսներին,
Նոյնպէս Արգամի և առոյգներին՝
Կ'բաժանէք զդրամներ առատ ձեռքերով:

Զօրականք:

Կեցցէ՛, կեցցէ՛, կեցցէ՛:

(Պալատի սենեակներից լսւումէ
նուազածութիւն):

Երուանդ:

Այսպէս տօնելով ուրեմն մենք այսօր,
Խնջոյք ձեզ համար—մեծ պատրաստեցինք:
Բարեհաճեցէ՛ք ամենքըդ լինել

Իսկ հաղորդակից մեր խրախճանութեան:—

Դուք ներկայացէ՛ք, Թադուհի, անձամբ

Նրանց ողի տալով: Հետդ հրաւիրեցէ՛ք:

(Գնումն բոլորեցեանք զանազան
կողմից բացած դուռերը սե-
նեակներէ):

Թադաւորես դու վերջապէս, Նրուանդ:

Վերջապէս հասար քո նպատակիդ:

Ոչի՛նչ արգելքը չ'կայ այսուհետեւ:

Եւ խաղաղ, անդող կարողեմ ցածգալ

Գահից... և դարձեալ... զնալ... բազմել... ի... դահ...

Արգելք, խէթ. . . Ինչպէ՛ս, տեսնումեմ ընդդէմ

Սմբատ սըրերով ընկնումէ վերաս,

Արտաշէս, Վրոյր բռնումն ոտերս,

Փոքրիկ Տիգրանը վիզիցս կախուած,

Նետումն Հրահատ, Տաճատ, անիրաւք:

Հեռու ինձանից, ի բաց այս դահից,

Թողեցէ՛ք բազմիւ սեպհական իմ դահս:

(Հանումէ Թուրը):

Թոյն ձեզ, ո՛վ—մահ ձեզ, հակառակորդներ:

Թողէ՛ք, անիծեալք, ինձնից հեռացէ՛ք:—

Ա՛... ընդ միջումէ՛ք... բռնումէ՛ք ոտերս...

Կապումէ՛ք ձեռքերս... ո՛վ—գործումէ՛ք...

(Ընկնումէ):

Ո՛ւր եմ ես. ինչո՛ւ անկածեմ դահի

Բազրոտների վրայ. քընածեմ արդեօք:—

(Վերէ կենում):

Միթէ՞ ոյժ չունիմ նստել իմ աթոռ... .

Հասկացայ: Նստել անկարելի է,

Մինչ չ'անցուցանեմ սուր Սանատրուկի

Որդիքը: Կ'սպանեմ և կ'կոտորեմ

Սմբատին. կ'կախեմ Հրահատին, նոյնպէս

Կ'ջնջեմ Տաճատին, և հանգստութեան

Ես այն ժամանակ կարողեմ տիրել:

Մաժէ՛ժ, էի՛—Մաժէ՛ժ, վազի՛ր.

Մտնումէ ՄԱԺԷԺ

Ինձ լսիր:

Մաժէ՛ժ:

Տէր իմ, Թադաւոր, այս տեղ եմ ձեզ հետ:

Ինչո՛ւ այլալո՛ւծ, դուք վրդովածէ՛ք:

Հրաման ինձ առէ՛ք, ձեր հաւատարիմ

Կայնա՛ծ սպասարարեմ:

Երուանդ:

Մտիր խնջոյք

Հանդարտ, և այնպէս՝ որ ուշ ոչ դի

Չ'դարձնես վերադ. կամաց, մօտեցիր

Տուրին, նորան դու ականջին կ'ասես՝

Թէ քեզ մեծ արքայն հրահանէ տալիս—

Գալ, ցանկանումէ քեզ ասել մի բան:

Հապա՛, ուղարկիր դու շուտով նորան,

Իսկ ինքդ այնտեղ կ'մնաս անպատճառ:

Մաժէ՛ժ:

Կ'կատարեմ հրամանքդ, որպէս խրատեցիք:

(Գնումէ):

Երուանդ:

Շտապիր:—Մի քայլ ևս, և այն ժամանակ

Բոլոր Հայաստան կ'լինի քո ձեռքում:

Մի քայլ ևս, և չեմ ունենալ խափան:

Երկրայութիւնից և կասկածանքից

Կ'ազատուես, Երուանդ, և չեմ կորցնելու

Սէր ժողովուրդի:

(Նուազածութիւն, և սարնաժխտներէ):

Անդ, սրահում պարից,

Ամեն սենեակում՝ և խրախուժիւնից

Զգուելեն արդէն, սակայն դու—արքայ,

Վայրկեան—անդորր կարող չեմ վայելել:

Ա՜հ, ի՞նչ անեմ, ի՞նչ հոգըս ես տանեմ . . .

Արդեօք ամրացնել և շինել պարիսպ.

Բոլոր մտերիմ և անձնանուէր

Նախարարներին կոտորել, ջնջել

Կոտորողներին—և անգըթաբար

Տանջել առաջ և աջաց ամբոխի.—

Ոչինչ չի՛ մնացել: Ինձ չե՛ն ճանաչում,

Ո՛վ, չե՛ն ճանաչում հրաշալի ձիրքս—

Յանցանքը դործել, երբ ինձ խթումեն,

Կամ հարկադրումեն: Երկիր Արամայ,

Մի մի բոպէում, ահով դողացնել

Կարողեմ: Այո՛, ինձ պէտքէ միայն

Տիրել ամենու հարստութիւնը,

Եւ ապա գանել, շահել, և ստանալ

Այն սէրը,—որը պատրաստարանէ

Երկարկեցութեան, գահի և բազդի:

Մանուկ, ՏՈՒՐ:

Արագընթաց Տուր, արդէն եկա՞ր դու:

Տուր (Ընկնելով ոտի):

Ահա՛, տէր արքայ, անկածեմ ոտիդ:

Երուանդ:

Տուր, ուշդ պարգեւի: Տեսնումե՞ս դու ինձ:

Տուր:

Երբ ական արեգի,—ական Արամազդի,

Փայլահեղ հերոսն, կէս օրին, հզօր

Իւր ասպարեզը նա ընթանումէ,

Անապատները բեղմաւորելով,

Հարածամ աննիրհ, երկրի պաշտպանողն,—

Զգումէ իւր փայլը աչացս վերայ,

Նայել համարեայ դժուարէ նորան

Բայց ձեր, քաջածին—աստուածադաւակ

Դիմոյն շողշողիւն և պայծառութիւն

Յանդգնել բնաւին տակաւ տակաւ ինձ

Ներում չե՛ն նայել:

Երուանդ:

Թագըս և իմ գահ

Դու նկատումե՞ս:

Տուր:

Սեպհական աշուխ,

Այլ ոչ ուրիշեց փոխառած, կամ զնած,

Տեսնումեմ զլիսիդ ականակոյտ թագը,

Տեսնումեմ նոյնպէս դոհարաշար գահ:

Երուանդ:

Եւ ո՞վ է կայնած, զխոնս դու արդեօք:

Տուր:

Թագաւոր Հայոց, որոյ ես համար

Պատրաստեմ մեռնել ուրախ ժխտաւոր:

Երուանդ:

Մահ հարկաւոր չէ, այլ օգնութիւնը:

Տուր (Վերէ կենում):

Տէր, մի՛ յապաղէք, ինձ հրամայեցէք,
Պատերազմ բանակ լեառների հետ, շոյտ
Ինձ ուղարկեցէք, թէ և դուք ասէք
Վեր ի վայր բերել մեր բոլոր աշխարհ,
Հակառակ մի խօսք ինձնից չէք լռել:

Երուանդ:

Դու այժմ իշխանես իմ պալատների:

Տուր:

Այո, թագաւոր, մինչ ձեր մեծութիւն
Ինձ աքսորելու չ'ունի ցանկութիւն

Երուանդ:

Առաջարկումեմ աւելի հեշտ բան.

Չնչին օրինակ՝ — առօրեական

Կասկածանքներից, մտածողութեանց

Ազատել արքայդ: Տանջումեն հուժկու,

Եւ չարչարումեն ինձ ևս նեղութիւն,

Վրդովանք, ձանձրոյթ, հանգիստ չեն տալի:

Տուր:

Արքայ, յայտնեցէք պարզապէս ձեր միտք:

Պատրաստութիւնըս կրկնումեմ նորից.

Եթէ արիւնք մէկի, պահանջուի

Հրաման տուէք և ես պատրաստեմ իսկոյն:

Երուանդ:

Ի՞նչ հնարքով:

Տուր:

Թէ և սեպհական արեամբս:

Երուանդ:

Ոչ ոչ սեպհական, այլ երեխայոց:

Տուր:

Հնազանդեմ:

Երուանդ:

Ուրեմն, իմացիր դու, Տուր,

Որ երկրորդական գահըս Արգամին

Բաշխելով, նրանից և հետ առնելով,

Քեզ — ազատողին կեանքիս կ'պարգևեմ:

Զգուշացիր միայն յանդգնել երբէք

Մըտերիմներիդ այդ գործը յանձնել:

Դու ինքդ անձամբ պէտքէ կատարես,

Որ կարծիք ոչ ոք վերադ չունենայ:

Բայց չէ. մենակ դու՝ դժուար կարողես

Ստուգիւ կատարել, դու չ'ես բաւական.

Եթէ գտնէիր մէկին — այնպիսին՝ . . .

Տուր:

Ունիմ ես ընկեր. նա Առաւելեանց

Ամբակէ, որի ծննդեան ժամին,

Ասումեն՝ իբր թէ գէշ ծիծմայրը

Նորա իսկ սրտից դթութեան ջըղեր

Հանեց: Երբ նորան ասան բարեկամք.

«Ամբակ, ամուսին ան» — նա գարշելի

Ծիծաղ երեսին՝ պատասխան տուեց.

«Ծնեմ և ես մարդիկ — ատեալներին»,

Ուստի մնաց անձեռ, ամուրի փրծուն:

Ուրիշըն լալիս՝ — ուրախութիւնից
Տեղեր գտանել կարող չէ անգամ:
Անբաղդութիւնը մէկի — տեսնելիս,
Ամբակը հրաման տալիսէ իսկոյն
Ողջ — բոլոր օրեր ածել նուագներ:
Ասումեն սաղէս՝ թէ այդ ծիծալը,
Աչերից նորա, որ չ'գայ արցունք,
Փաթանք եղջիւրի ձմէց սաստկագոյն.
Բիւն մնասեցաւ, և սլառաճան դարաւ
Նորա շեղութեան:

Երուանդ:

Անդին որակներ.

Հեռուից միայն թոյլ միտսն բերում
Իմ տրամադրութեան յատկութիւնները:
Այսպէս ուրեմն՝ գիշեր ժամանակ,
Դուք ուշադրութեամբ, այլին գգուշութեամբ
Սենեակ Արշէսի կամաց կըմանէք:
Կանխապէս առաջ իմացէք, արդեօք —
Դայլ Սմբատը և առիւծ Գիսակը —
Նբանց պահպանողներ, խոր քնոյ գրկում —
Անկաճեն թէ չէ: Յետ՝ անսպասելի
Նրկայոց վրայ դուք յարձակուեցէք,
Նւ անխնայաբար նոցա գլուխները
Թրցրեցէք՝ ինչպէս հաւերի կ'ըրջեն:
Վայ ձեզ, եթ' մինը ազատուի նրանցից,
Վայ ձեզ, մանուկներ տեսնելիս, շարժուի
Ձեր գութը:

Տուր:

Ինձ լաւ ճանաչումեմ ես:

Առաւելագոյն գիտեմ Ամբակին.
Ձեր առաջարկած գործերում՝ միմեանց
Դերազանցումներ: — Մի ծառից, մի օր,
Մի քամուց ընկած՝ դառն պտուղներնք
Մենք երկոքեանքըս: Ձի կարող բերել
Մեղ կարեկցութիւն կամ շարժել ի գութ,
Ոչինչ և ոչինչ անարգ աշխարհում:

Երուանդ:

Ձեզեմ որոնում: — Վրազեր, շտապեցէք
Մինչ ժամանակը ներումէ: Պահիր
Անջինջ ասածըս մոքումդ:

Ուր:

Որպէս ձեզ,

(Գնումէ):

Երուանդ:

Ո՛վ — եթէ յաջողուի.

Մեռնեն Արտաշէս, Տիգրան և Վրդր,
Իմ չարչարանաց վերջը կըհասնի:
Դիտաւորութեանց անջատուելու չ'եմ.
Կարողէ քեզ մօտ գալ և վեհութիւն,
Չարագործութեանց հետ եթէ անես
Նւ բարիութիւն: Բայց չէ, չէ. . . երբէք.
Բարիութեանը հասկացող չ'կայ.
Ձէ՛ արեւարբու ծնեցին ինձ, այո՛,
Նւ արեւարբու միշտ կըմնամ, մինչև
Չհաստատեմ գահ, մինչ չի կործանեմ
Բոլոր չարախորհ ընդդիմակներին:
(Սկսումէ նուագածութիւն և սլառ նախաշնորհ):

Մանուկ ԲԵՐԳԻԱՆ:

Թագուհի, ինչո՞ւ այդպէս շոյտ դարձար
Խնջոյքից, ասա, բան պատահեցա՞ւ,
Թէ պակասութիւն մեր խրախճանք ցոյց տուաւ:

Բերդիաշ:

Ո՛չ, արքայ, եկայ ասեմ քեզ՝ որ քո
Բացակայութիւն խիստ նշմարուեց:
Ներկայանալ քեզ պիտոյէ անձամբ,
Այդով նոցանից կըսփռես կասկած:

Երուանդ:

Պատրաստեմ լսել քո խորհրդներին,
Որոնք պարզերես բազմաբարոյն
Ինձ աշխատումեն: Թագուհի, գընանք,
Ինձ զուարճանալ յարմար — պատշաճ է:

Բերդիաշ:

Միթէ՞ և այժմ դժուարանումես
Հասկանալ գաղտնի գաղափարներըս:
Տեսնումե՞ս, Երուանդ, ահա հրաշալի
Նոցա հետեանք. — դու շրջապատած
Բազմաբարոյութեամբ:

Երուանդ:

Կին մեր կուրութիւն

Զսպեց, բանալով աչեր՝ նա ցոյց տուեց
Եւ ուրախութեան ասպարէզ, ուրեմն՝
Դու բարեհաճիր ընթանալ, բանալ
Բազմաբարոյ որդւոյդ Երուանդի համար՝
Թագաւորութեան վսեմական պատրանք:

(Գնումն սենեակներ, նուազածութիւն
և վողերի ձայն 'ի միասին):

ՏԵՍԱՐԱՆ 3.

Ննջարան արքայաորդւոյ յիշ նոյն արշունիքում:

Երկար տախտի վերայ քնած են ՎՐՈՅՐ և ՏԻԳՐԱՆ:

Արտաշէս (Նստած է տախտի վեր-
ջում, մաղաղաթներէից տետ-
րեայք ձեռքին):

Գիշերի կէսնէ, քնած են ամենքը.
Քնած են քաղցրութեամբ կրտսեր եղբայրներս:
Սակայն, դու խեղճիկ, զուրկ ես բնաւ քննից:
Ինչո՞ւ դնաց Սմբատ, թողեց ինձ միայնակ:
Ահ հ եթէ Դիսակ դար դարձեալ մեզ մօտ,
Մինչ 'ի լուսանալ՝ դոնէ կ'իսօսէի:
Սկսումեմ տետրեայք զննել կամ կարդալ,
Ոչ խելքս դիտել, աչերս տեսանել՝
Զունին զօրութիւն, տխուրէ՛ դրութիւնս
Տխուրէ սաստիկ, երբ ես ստիպուածեմ,
Գիշերը դարձնել ցերեկ, մնալ անքուն, —
Յերեկով քնել:

Մանուկն ՍՄԲԱՏ և ԳԻՍԱԿ:

Ահա և նոքա:

Ուրախեմ սաստիկ և հանգստացայ:
(Գնումն նոցա առաջ):

Սմբատ:

Արտաշէս, ինչո՞ւ քնած է՛ես մինչև այժմս:
Նստած էի ես սենեակ — Դիսակի,
Այս տեղից գնալով: Կամեցայ կրկին,

Գնալից առաջ դէպ ՚ի տուն իմ, տեսնել
Ձեզ, իմ որդեգիրք — ծիրանադիտակք:
Դարձեալ դու տխրած, տրտմած, այլալած:
Դու դողդողումե՞ս, աստ, Արտաշէս,
Հիւանդ ես արդե՞ք, ինչի՞ ես ծածկում,
Աստուածոց կամի՞ս ուղարկեմ յաշտել:

Արտաշէս:

Ոչե՛նչ. հիւանդ չեմ, այլ հօրս ապաժամ
Մահն սաստիկ ինձ տանջումէ: Գիշեր
ժամանակին՝ երբ անկողին մըտած
Ննջել ուզումեմ, յանկարծ զգումեմ ես,
Ինձ ձեռէ տալիս մինը — ծերունին,
Որը անդադար խափանումէ քունս,
Ձայնելով. «Արթուն եղի՛ր, քեզ պահիր,
Բան չի պատահի»:

Սմբատ:

Ո՛վ — զարմանալի

Երեխայ: Սրտի զգացմունքը նորա՝
Մեղանից առաջ յայտնեց զգուշութիւն:
Գիտակ, կրկնումեմ քեզ իմ աղաչանքս. —
Նայել ուժգնութեամբ և չի հեռանալ:
Սակայն Արտաշէս, աննշադիտակ իմ,
Ոչինչի վերայ ջանայ չ՝ մտածել:
Բորբոքածէ քո երեակութիւն,
Պիտոյ չէ տրտմիլ հօրդ մահուան վրայ:
Արքայն երուանդը դէպ ՚ի ձեզ անփոխ
Մնումէ. դեղեցիկ ձեզ հետ վարվումէ:
Այս դիշեր Գիտակ կ'քնի սենեակում

Ձեզ հետ միասին, որ հանգստանաս:
Ողջ լեր, Արտաշէս, և միշտ իմացիր,
Որ մենք այս տեղ ենք, բան պատահելիս՝
Գոչի՛ր մեզ իսկոյն: Մնաս խաղաղութեամբ:

Գիտակ:

Ուղղւորելով Սմբատին, հապճեպ
Կ'դառնամ և կը մնամ քեզ հետ մինչ ՚ի լոյս:

Սմբատ:

Մոռացայ ասել քեզ, Գիտակ, նոր լուր.
Գնանք առաջ սենեակդ, անդանոր կ'բացեմ:
(Գնումեն):

Արտաշէս:

Եթէ կարէի ես չը մտածել,
Լինել հանգարտ: Ո՛վ գիք իմ, դէք. սաստիկ
Խռովածէ սիրտըս: Նղեցիք, վերկացէք,
Վրոյր, Տիգրանիկ, զարթնեցէք, անդինք:
Երբէք անձկութիւն այսքան չ'էր տանջում,
Որքան այս գիշեր, նա ինձ խեղդումէ:
Վրոյր, Տիգրան:

Վրոյր

Ինչո՞ւ ինձ զարթացնումես. ի՞նչես ուզում ինձանից:

Տիգրան:

Թող ինձ, քունըս տանումէ, քննել եմ ուզում....
.. Արտաշէս, թող ինձ:

Արտաշէս:

Խաղանք, ծիծաղենք մինչ ՚ի լոյս. ինձ չէք կամե-

նում համբուրի: Վրոյր, չ'ես ցանկանում: դու Տիգ-
րան, ինձ չ'ես—սիրում:

(Վրոյր և Տիգրան անկողնից վերեն
թռչում, և զրկելով Արտաշէսին՝
միմիանց համբուրումն):

Հանդիպակաց դռներից մտնում են ՏՈՒՐ և ԱՄԲԱԿ,
փոխած շորերով դադառել:

Ամբակ (կամայ):

Կէս գիշերից անցէ. երեւի արթունիքում ամենքը
քնած են:

Տուր (նոյնպէս):

Ամբակ, ես որդիք ունիմ, դառնանք յետ: Նայիր
անմեղներին:

Ամբակ (նոյնպէս):

Սըս. եթէ կեանքդ զգուացրելէ քեզ, կարողես
դառնալ յետ:

Տուր (կամայ):

Ահ, Ամբակ, զթացիր, մանուկներին խղճացիր:

Ամբակ:

Սըս, սըս. նոքա համբուրումն, զարթունեն,
շուտով մօտեցիր:

(Ընկնում է խնամով և վե-
րաւորում է Վրոյրին):

Տուր:

Ահէ չի հետեւել քեզ:

(Ընկնում է դանակով և խո-
ցում է Տիգրանին):

Արտաշէս (Աղատուելով):

Սպանողներ, անգութներ.... Սմբատ, Գիսակ....

(Տուրը և Ամբակը սկսում են խզգռել
երեսայրց: Արտաշէսը վազում է դէպ
ի եղբորց, և խնայն քամակ):

Հրահատ, Տաճատ, եկէք, ո՛վ—Գիսակ, Գիսակ...
Մտնում է ԳԻՍԱԿ թրով Արտաշէս
ընկնում նորա գրկը:

Ազատիր, ազատիր, սպանեցին Վրոյրին, խեղդեցին
Տիգրանին:

(Տուր և Ամբակ փախչում են):

Գիսակ:

Աւաղակներ . . . ո՛վ զիցուհիք: Սմբատ . . .
Մտնում է ՍՄԲԱՏ:

Սմբատ:

Աղաղակ, շփոթութիւն... սպանութիւն... Վրոյր,
փոքրիկ—Տիգրան, ո՛վ, ո՛վ—Արտաշէսը . . .

Գիսակ:

Ձեռքումս:

Սմբատ:

Ձերծուիր, փախիր . . . Հերովդէսը գալիսէ . . .
Տաճ, տաճ այստեղից:

Փախչում են:

Մտնում են ԵՐՈՒԱՆԻ տաւանց քղամիդի և սաղա-
ւարտի, և միւս կողմից ՏԱԾԱՏ և ՀՐԱՀԱՏ զեն-
ւորներով, ճրագները հեռքերին, և ՄԱԺԷԺ:

Երուանդ:

Այս ինչ ձայներ են, ինչ ճիշ բարձրացին:
Որդւոցս զիակներ . . . Տաճատ, էի—Հրահատ,

Դուք ինձ մերձեցէք, ասէք, ուրէ՞նա,
Գիսակը քնածէ երևի . . . գաղա՛ն:
Ո՛վ—դուք մարդակերք, գիտեմ ձեր միտքը,
Սպանելով որդւոց խեղճ Սանատրուկի,
Իմ խաղաղասէր թագաւորութիւնս
Կամեցաք սաստնել, անպիտաններ:
Ձեր գործնէ այս, ձեր նախարարների:—
Որդիքըս մեռա՛ն, նոքա սպանուեցա՛ն.
Ո՛վ աւանդ, աւանդ—իմ սիրուն որդիք:
(Ացէ լինում):

Հրահատ և ծաճատ, ընկեցէք շտապով
Դուք նրանց քամակից—դաւաճանողաց:
Բռնեցէք նոցա, ոչինչ չ'հարցնելով
Կողբեցէք բերան, և այնտեղ 'ի սուր
Սատակ մատնեցէք: Կատարէք հրամանս:
(Գնումն նախաբաներ զենւորներով):
Խարդաւանք հեռու. բաւէ ձեւացնել
Սրտաբեկութիւն, երբ զուրկեմ նրանից:
Ազատեմ—ազատ, չ'կան այսուհետեւ
Որդիք ժառանգիչք:—Ահա և Վրոյր.
Ահա և Տիգրան. հապա Արտաշէս:
(Որոնում):

Արտաշէս, Արշէս . . . Ձերծեցին նորան:
Խա՛, խա՛, խա՛ . . . ժամէ . . . կնոց, կուրծքըս Ծ'նշուեց,
Արտաշէս ազատ . . . վայ ինձ. փախցրեցին.
Յնորւումեմ, ցնորւում . . . ո՛վ—սանդարամետ,
Դու Արտաշիսին կուլ տուր, կուլ իսկոյն:
Դըժո՛ւխք. ո՛վ—բացիր բերանդ, իջացիր . . .
Սմբատը միայն, Սմբատ կարողէր

Ինձ այդ վտանգը պատրաստել, ո՛չ ոք
Աւելի: Մաժէ՛ժ, լսիր ինձ, ո՛ւր ես.
Հրամայիր շուտով պնդել Սմբատին,
Նոյնպէս Գիսակին—նրա փրկողներին:
Գնա՛ շուտով. այլ կնոց . . . դէպ Կապադովկիայ
Ուղարկիր մարդիկ, շուտով գնա՛, շուտով:
(Գնումէ Մաժէ՛ժ):

Պրծա՛ւ. իմ համար չ'կայ զմայլեցուցիչ:
Կ'յարձակուի վերաս ազատուած ժառանգն,
Կը վիժի դահից, ստացած—արիւնով,
Որի համար ես զոհաբերեցի.
Անմեղ արիւնը, իմ անդորրութիւն:
Ձէ՛, երբէք, մինչ 'ի վերջին շունչս իմ՝
Կ'նստեմ, կըբազուիմ: Ո՛վ—կախարդ Սմբատ,
Պատիժ երկնքի, սրտիս վերաւորիչ,
Դու Բագրատունի չարարմատ հրէայ:
Խնայել քեզ, երբէք . . . և կորուսանել
Թագաւորութեանս զրուանքը . . . երբէք:
Կատաղութիւն մօտէ ինձ . . . կայնածէ
Արիւնս:—Անասուն Սմբատ, եթէ դու
Պատրաստումես իմ համար թշնամի,
Եթէ քո սէրդ դէպ 'ի հայրենիք՝
Խել սպառնած մահից ստիպեց քեզ նորան,
Ուրեմն իմացիր, չ'ես ազատուելու
Դու իմ ձեռքիցըս . . . Կործա՛ն քո տոհմին,
Մահ բոլորեցունց—դըղդղող դահիս:
(Գնումէ):

ԱՐԱՐԱՆԻ ԵՐՐՈՐԴ

ՏԵՍԱՐԱՆ 1.

Սահման Պարսից. չոր. խրճիկ Գեղջուհի:

Կայծառ, որոտմունք և անջր:

Դուք ես զաւի խրճիկ Պերձ և Որոտմունք:

Ոգուհի:

Բիթը ցոյց տալ անկարելի է: Այս ինչ ամառնէ.
ամեն օր—անձրեւ, ցուրտ: Որոտմունք կարողնէ ոչ-
խարներիս թափառել:

Պերձ:

Ասացի քեզ, ա՛ —կին կարճամիտ, որ ոչխարներին
պէտք —չ'էր ուղարկել լեռք: Մեր խեղճ երեխայոց
պահպանողը ո՞վ է. երկու օրէ, ո՞չ գնալ, ո՞չ գալ կա-
րելի չէ:

Ոգուհի:

Փորձեցիր դու. գնացիր, հետ դարձր, որ այդպէս
կռկռումես փորի պէս, երբ սովութիւնը ամայեաց-
նում է նորան, և դատարկութիւն է տարածում:

Պերձ (Տեսող անեղի):
Կռ-կռ-ռու-մես, Վոհուկ, նրանց՝ հացի—տանողը
ո՞վ է:

Ոգուհի:

Դու հոգս ես քաշում հացի վերայ աւելի, քան
աւաղակների: Այսպիսի եղանակը նոցա համար պա-
տէ՛հ առիթ է ընկնել հորանի վերայ, փախցնել դառ-
ներին:

Պերձ:

Հայ—հո՛ւ, քո հաճոյքները նեղացնում են ինձ:
Ա՛ —կին—թուլատարր, մտիր անգեայ, և ամփոփուիր.
աղաւաղով զլուխ ցաւացնում ես: Տեսնում եմ ինչ
անձրեւ է թափում մեր գլխին: Մթնանում է, մօտ է
գիշեր:

(Հեռուից ձայներ):

Ձայներ եմ լսում. կայ, նայիր, նայիր, ձիւտօրներ
գալիս են, Ոգուհի:

Ոգուհի:

Կլիկ—ամուսի՛ն, ատացի քեզ՝ աւաղակներ սկսե-
լուն ձորում երթեակ ունենալ:

Պերձ:

Հոգուկ մատաղ, ներքի ինձ. ձեզ միայն հանաքով
կոչում են երկայնամազ. Կանայք մեզանից զգաստ են
խելքով, դու այդ հաստատեցիր, իմ սիրուն Ոգուհի,
թէ և գեշես երեսով: Վազիր իմ աւփոտ անկողնա-
կից, բեր շուտով նիզակս, աղեղն նետերով չ'մոռանաս:

(Կնում է Ոգուհի խրճիկ):

Պէտք է նշմարել: Դէպ ի մեղն շտապում. . . Ձէ,
սոքա աւաղակներ չ'են, այս ձորով անցկենալ չ'կա-

բելի նոցա. զիտեն, որ մօտիկ պահապանքեն դրած:
 Ուղիղ կարծեցի, չեմ սխալւում. ահա կանգնեցին,
 ձիուց ցած եկան: Ո՞վ պէտքէ լինի . . . անջատե-
 ցաւ մինը նոցանից, վազումէ. երևի յառաջ սուր-
 հանդակ ուղարկեցին: Ձեռքըս կ'կտրեմ՝ եթէ մե-
 ծատուն կամ նախարար չլինի: Դալիսէ, զալիսէ . . .

Մտնում է ԳԻՍԱԿ:

Շնորհեցէ՛ք, պարոն, հրամայեցէ՛ք: Բայց, ուղ-
 ղւոր, զուցէ շփոթուելէ՛ք ճանապարհից, կամ եղա-
 նակը ձեզ, բարիօսն անծանօթ, բերեց իմ տուն:
 Պատրաստեմ, ես և կինըս և որդիքս ձեր ծառաներեն:

Գիտակ:

Արքայի հրամանք դէպ ՚ի Պարսկաստան
 ծանելով, Հայոց մեծ նախարարը
 Շտապում է հոգնած իւր ոսկորները
 Ամփոփել փոքր ինչ, և մատաղահաս
 Որդւոյն իւր՝ սաստիկ և ջաղք անձրեւից
 Թրջած՝ չորացնել, և հանգստացնել:
 Արդեօք համաձայնեա դու այս գիշեր
 Քօ այդ բացակայ խրճիթ նուիրել,
 Եւ պատշաճաւոր ընդունել վարձեր:

Պերճ:

Հիւրընկալութիւն սիրումեմ անչափ:
 Վազեցէ՛ք յայտնել մեծ նախարարին,
 Թէ իմ միայնիկ խրճիթ պատրաստէ,
 Լինել նուարտան և նոցա համար:

(Գնում է ԳԻՍԱԿ):

Ոգուհի, այ—ոգուհի:

(Վաղելով դալիսէ ՈԳՈՒՀԻ՝ նեղակով
 աղեղնով, և հասարձքով):

Սխալուեցայ. ՚ի զուր դու բերար զէնքս: Կռվել
 չի գալի ոչ ոքի հետ այժմուս: Փոխանակ աւազակ-
 ների, մի մեծատուն դալիսէ մեզ մօտ: Գնա, Ոգու-
 հի, շտապիր պատրաստութիւն տեսնել, իսկ ինձ
 վայելէ նոցա առաջ երթալ, հանդիպել պանծալի
 հիւրերին:

(Պերճը հեռանում է, իսկ ՈԳՈՒՀԻ զնում է
 խրճիթ: Խաւարանում է փոքր ինչ):

Մտնում են ԱՄԲԱԿ և ՏՈՒՐ զիւղականների զգեստով:

Ամբակ:

Լըրացաւ արդէն քսան հինգ օր, երբ մենք
 Թափառիլ սկսանք աստանդ գոյակից:
 Հալածուած՝ վանեալ պնդումեն մեր քայլ,
 Եւ չ'ենք իմանում ուրանոր դիմենք:
 Ինչո՞ւ դու, եղբայր, ինձ յափշտեցիր.
 Ինչո՞ւ մենք անձամբ իսկոյն ջրի մէջ
 Գցեցինք: Չ'ունենք իրաւունք հազիւ
 Շունչ քաշել Ուրէ՞ մեր վերջն, Տուր, ասա:
 Խոստացաւ Երուանդ անթիւ պարգևներ,
 Փոխանակ դոցա, ուղարկեց պնդել,
 Անշուշտ մեզ բռնել, կոտորել, մեռցնել:
 Կարծես դժուարէր՝ եթէ մեր կողմից
 Մենք սպանողներին—ուրիշ գտնէինք,
 Որ երեսայոց—խեղճ՝ արիւնի մէջ
 Թաթաւուչ չ'անէինք ձեռքեր:

Տուր:

Այո՛.

Ես ինքքս այդ անել մըտադիրէի,
 Բայց ընդմիջացաւ երուանդը—արքայ,
 Եթէ դուք ինքեանքդ կատարէք, ասաց,
 Ոչ ոք ձեզ վերայ կարծիք չէ կարող
 Տանել. և երբ մենք սաղոգ կատարեցինք,
 Ինքքն առաջին — ժողովուրդի մէջ,
 Լուտայի համբաւ շտապեց տարածել,
 Թէ Տուր և Ամբակ սպաննեցին տղայոց.
 Այդու պատճառաւ սկսաւ հալածել
 Մեզ, և այս դրութեան հասացրեց անմիտն:
 Ինձ Գառնիկ գիւղում, իբր չքաւորին,
 Պատմեցին մարդիկ. զայրացած արքայն
 Մանաւազեանց և Առաւենեանց ցեղ
 Մատնել հրամայեց ի մահ՝ սպանելու
 Արքայաորդւոց պատճառաւ:

Ամբակ:

Իրութիւն

Անտաննի: Ա՛հ, մենք պէտքէ սպասենք
 Այսօր չէ, այգուց մահուան ցատումը:
 Մեր հացը ահա հատաւ, ի՞նչ անենք.
 Կըտորի համար աղքատ քեզ կոչել—
 Այս տեղ, ուրանոր կ'ընակվին աղքատներ,
 Ո՞վ—անհնարինէ. մնումէ գողութիւն:

Տուր:

Այլ եթէ բռնե՞ն:

Ամբակ:

Ոչե՛նչ չի մնացել:

Ի ճահ սկսումէ մօտենալ դիշեր:
 Այս ձորում կ'ծածկուենք գաղտնապէս, յետոյ
 Խաւար սըփուվի, մառախուղ հասնի,
 Դուրս կզանք ձորից նոյնպէս գաղտնապէս,
 Իսկոյն խրճրթի — այս բնակիչներին
 Կոտորել սկսենք, յափշտակենք ամեն:

Տուր:

Միտքդ զեղեցիկ. մօտիկէ սահման
 Պարսից: Կ'անցկենանք այնտեղ, ուր գուցէ
 Գտանենք մի ձար վերջի նշոյններ
 Յանցաւոր կենացս քարշել և վարել:
 Արիւնաթաթաւ այս երկրի վերայ:

Ամբակ:

Մարդքս մի անգամ թափելով արիւն,
 Ուրիշ յանցանքներ դիւրին է անում:
 Թէպէտ և քնածեն խրճիթատէրներ,
 Սակայն լաւ կլինի, փոքր ևս սպասել:
 Թագնւենք, այս սեաւ քողի տակ լքենք:

(Գնումն դէպ ՚ի ձոր):

Մտնումն ՍՄԲՍ, ԱՐՏԱՇԷՍ, ԳԻՍԱԿ և ՊԵՐՃ:

Պերճ:

Այս տեղ, իմ հիւրեր, այստեղ հրամայէք:

Արտաշէս:

Յոգնեցայ. ցուրտէ: Ժամէ ննջելու:

Ամբատ:

Գնանք այս վայրկենիս, իմ արքայազուն:
 Մի օրից յետոյ Պարսկաստան կանցնենք:
 Թէպէտ ուշացանք, այլ վախէր գընալ

Ուղիղ ձամբերով: Հետամտութիւն
Ստիպեց մեզ անշուշտ զգոյշ լինել: Գիտակ,
Մօտիկէ սահման, լոյսը բացվեց
ձանապարհ կ'ընկնենք, պէտք է յապաղել:

Գիտակ:

Գիւղական, արդեօք — պատրաստէ խրճիթ:

Պերճ:

Այո, պարոնայք, մտէք այս խրճիթ:
Իսկ ձիանց համար միամիտ եղէք,
Վայելուչ գարի, խոտ տուեցի նոցա:

Սմբատ:

Շնորհակալութեան վարձատուութիւն
Առ, զեղջուկ, և մեզ դու ուղևորիր:

(Տանումէ Պերճ նոցա խրճիթ:

Խաւարանումէ բոլորովին):

Վերադառնումէ Պերճ:

Պերճ:

Հասաւ գիշերը: Ոչինչ չի պահանջեցին, իսկոյն ըն-
կան քուն. դադրեցին խեղճեր: Այս ինչ զարհու-
րելի խաւարէ. թուղբ անպեր երկնքից չեն հեռա-
նում. անձրեւը այնքան ջուրէ բերում, կարծես գե-
տինը ծարաւէ: Բայց — միայն կիներս սպասումէ ինձ.
Ժամանակէ ընթրիք նուաճել մեզ և պինդ ստա-
մոքսներ լքցնելով, քաղցրեղէն մոռացօնք տարածել
յետոյ:

(Գնումէ խրճիթ, և քամակից փակումէ
դուռը սողնակով: Հանգչումէ ճրագը
խրճ(թում):

Կամաց, կամաց, չորս կողմ նայելով, երևումեն ՏՈՒՐ և ԱՄԲԱԿ:

Ամբակ:

Վնասէ ժամանակ մեր կորուսանել,
Երբ ինքն ըստ ինքեան դալիսէ նա ձեռք:
Գնոյ մէջ արդէն խրճիթատէրներ
Անկածեն: Ահա լոյս աշտանակի
Չի երևում, և ճրագը հանգչումածէ:
Հանիր թուր, ընկիր, յանցաւոր եղբայր,
Վեր այս պատնեշից ցակ եկ դու գաւիթ:
Մինչ կռիւ նոցա հետ բաց արկանելով,
Նոցա զօրութիւն կ'ածես քեզ վերայ,
Ես այս մեծ քարով կ'ջարդեմ սողնակը,
Եւ միայնդամայն տունը կ'աւերենք:
Երբ առհասարակ ձեռք չի ճեղքուեցան,
Կամ ողնի մի պէս չի ոլոր եկան,
Խեղճ մանուկներին՝ սպառ եղծանելով,
Թմբրելու չ'են ծեփ տունը քանդելով:

Տուր:

Քո ամարդութեամբ դուռդակ, Ամբակ,
Արիացնումես ինձ: Այդ խտաագոյն
Դժնդակութիւնդ թէ և փնաս բերեց
Մեզ սկզբում, սակայն նա զուշակումէ
Կամ մահըն և կամ լաւն ապագայում:
Սկսիր, մըշտական՝ քո հետևող եմ:

Ամբակ:

Գաղանի բնութիւն պահանջման, Ամբակ,
Դու ամեն ուրեք առաջին էիր:

(Խփումէ քարով դուռը):

Խորտակուիր, չնչին — դու փակ ցնցոտիկ:

Տուր:

Արիւն թափելիս, Տուր, երկրորդական,
Եւ ոչ վերջին—տեղ իրաւունք ունիս
Ստանալ

(Պատենշի վերայ կայնելով, հանում է
շորի տակէց պաշած թուրը):

Եւ թրցրիւր, ո՛վ սայր իմ թըրի,
Մարդկային այն մասն, որ չի խոստանում
Դժբաղդութիւնից ոչինչ աւելի:

(Թռչում է գաւթի և խոստանում):

Լմբակ:

Յայ—յո՛ւ. ուժգնութեան իմոյս դռնիկը
Հպատակ լինել չ'ունի ցանկութիւն:
Դի՛ք իմ, աստուածներ . . .

(Սկսում է կոտորատել):

Այ. վայ կ'ըզարթնեն.

(Խրճիթից երևում է ճրագ):

ձրագը վառեցին, արթնեցան . . .

(Պատենշի քամակէց լսւում է
թրերի շուխ):

Թրի՛

Շըռինչ. ուրեմն՝ դու իմ սլակ նուիրած,
Հանուիր քո տեղից, աւել մի ծածկուիր:

(Հանում է թուր):

Տուր (պատենշի վերայ):

Հասիր ինձ, Ամբակ, օղնութիւն ինձ տուր,
Անողորմաբար խոցեցին եղբօրդ:

Լմբակ:

Պահպան քեզ թուրս:

(Խրճիթից դուրս են գալի ՍՄԲԱՏ և
ԳԻՍԱԿ թրերով և աշտանակով):

Յածեկ, գնանք, փախէ՛նք:
(Յած է բերում),

Պերճ (Պատենշի վերայ թրով և ճրագով):

Բռնեցէ՛ք գողին, խոցեցի նորան:

Հասացրէ՛ք կրկին . . .

(Յած է գալի. մօտենում է ՈԳՈՒՀԻ ճրագով
պատենշին, և կայնելով՝ նորա միայն գլուխը
և ճրագը երևում է քամակից):

Ամբատ:

Գողերեն սոքա:

Գիսակ, ընդմիջիր. չէ՛, գնա դըռան մօտ,
Կայնիր, պահպանիր դու Արտաշէսին:

Գիսակ:

Պէտք է նեղանալ. մենակ թողնելու
Քեզ սոցա մէջը՝ անկարելի է:

Պերճ:

Շրջապատեցէ՛ք աւազակներին:

(Պաշարում են ՏՈՒՐ և ԱՄԲԱԿԻՆ):

Տուր:

Թափւում է արիւնըս, ես թուլանումեմ . . .

Լմբակ:

Հետսէ՛ իմ թուրը, միթէ՞ ձեզանից
Ազատուել արդեօք մեզ անհնարին է:

Ամբատ:

Դցիր թուր, թշուառ, ազատուելու չ'ես:

Տաճատ (Քամակից):

Կապեցէք ձիանք ծառի մօտ:

Տուր:

Աւանդ:

Գալիսեն պահակք սահմանի: Բռնուանք:

Վերքս տանջումէ . . . ո՛վ թուլանումեմ:

Մանուկ ՏԱՃԱՏ:

Տաճատ:

Ո՞վ էք դուք — կայնած: Վէճէ՛ սրբերով . . .

Զօրականք, բերէք աստ ճրագաջահներ:

Մանուկն ԶՕՐԱԿԱՆՔ ջահերով:

Տուէցէք ճանապարհ. հեռու այտելից:

Տուր:

Զայնից իմացայ քեզ — չընկեր Տաճատ:

Մեռնումեմ ահա, բայց ո՛չ քեզանից . . .

(Մեռնումէ):

Ամբակ:

Տաճատ . . . նախարար, պնդելու եկա՞ր

Մեզ: Եթէ վերջը հասաւ իմ կեանքիս,

Ուրեմն պաշտպանի՛ր քեզ, արքայաշուք:

(Րնկնումէ թրով):

Տաճատ:

Թո՛ղ քո սախ արիւնդ թափուի, և յետոյ . . .

(Վերաւորումէ Ամբակին):

Զօրականք հասէք, բռնեցէք սորան:

Ամբակ:

Համարձակուեցէ՛ք մօտ գալ հսկայիս:

(Կամենումէ փախչել):

Տեղ տուէք վեթխարին . . .

(Զօրականներ վերաւորումեն):

Բաւէ՛ մի՛ խոցէք.

Թողէք տամ իմ շունչս նոցա, որոնք ինձ

Սխալմամբ . . . ստեղծեցին:

(Րնկնումէ):

Տաճատ:

Ո՛ւմ հանդիպեցայ.

Երկու գիւղական մեռան մեզանից,

Եւ երկուք սոքա — իմ անունս տուեցին:

Զարմանք. դուք ո՞վ էք, որ տեղից եկած:

Ամբատ:

Սիրելի Տաճատ, Ասպետ — Սմբատը

Նորից տեսնումէ քեզ. եկ նորա գիրկ:

Գիսակ

(Կամաց, համարեայ ա-
կանջին):

Մենք ենք ամփոփիչ ապառնի բաղդու

Հայրենեաց. անդորր նա քնածէ այն տեղ:

Խանգարել նրա քուն յանգզնելու չէք:

Տաճատ (Կամաց):

Գոհութի՛ւն նոցա — մեր աստուածներին,

Որոնք ձեզ այդպէս լաւ պահպանեցին:

Կայց. զօրականներ ուղարկեմ . . . բայց չէ,

Նոքա իմ ձեռքով ջոկուած մարդիկեն,

Եւ ինձ անձնատուր:

Ամբատ:

Տաճատ, ինձ պատմի՛ր,

Քեզ զօրականօք Երուանդն ուղարկեց

Իսկ մեր քամակից, բռնելիս — սպանես:

Տաճատ:

Ո՛չ, այլ Վրուրի, փոքրիկ Տիգրանի,—
 Նա, սպանողներին, հրամայեց բռնել:
 Տուրին, Ամբակին, չ'եմ կարող հասնել:

Ամբատ:

Ի՞նչ. Տուր և Ամբակ նոցա սպանողներ:

Տաճատ:

Այո, Ամբատ—նրանք:

Ամբատ:

Ո՛վ սրտիս զգացմունք,
 Դուք չի խաբեցիք հրմուտ ծերունայն:
 Նոցանից սպասել միշտ կարելի էր:
 Այլ, շարունակիր:

Տաճատ:

Մինչ ցածմբա դարձ դարձ ես մանեմ գալիս,
 Փոխանակ նոցա՝ աւազակներին,
 Որպէս և այսօր՝ միշտ պատահումեմ,
 Բանալով աղմուկ, կարծես պատերազմ
 Սկսումեմ անել նրանց հետ. ծանրացայ,
 Ուղիղն ասեմ, ուժգին խոնջուեցայ:
 Քսան հինգ օրուայ մէջ հասաք դուք սահման,
 Ինչու ուշացաք: Ձեզ ևս պնդումեն
 Ո՛չ այս տեղերում, այլ լեռներում
 Կապաղովկեայ:

Ամբատ:

Ես սպասումէի,
 Այդ սպասումէի: Երուանդը կարծեց՝

Որ ես կ'դիմեմ դէպ ՚ի Յունաստան:
 Սխալուեց թագաւոր—անթագակիրը:

Տաճատ:

Պատմեցէք հապա՝ ճանապարհորդին:

Ամբատ:

Երբեմն և արձակ, երբեմն աղքատի
 Շորերով, գիւղից այն գիւղը, կամաց
 Չորումենք—դիմում մեր նպատակին.
 Դաէ իսկ պատճառն մեր ուշանալու:
 Վաղ երեկոյեան մենք Պարսից երկրում
 Կարողենք սկսել խաղաղ վարել կեանք,
 Եթէ քեզ յանձնուած չէ թագաւորից՝
 Դարձնել մեր երես դէպ քաղաք Մծբին:

Տաճատ:

Կշտամբումես ինձ, Ամբատ: Մոռացար
 Հաւատարմութիւնս դէպ ՚ի ձեզ—բոլորց.
 Եթէ ես թողի, ձեզ հետ չի փախայ,
 Եւ Երուանդի մօտ մնացի, իմացիր,
 Սէրը հայրենեաց ստիպեց միայն անել:

Ամբատ:

Ներիր ինձ, Տաճատ, այժմեան Ժամանակ
 Հաւատարմութիւն կոխածէ, չըկայ:
 Քո և Հրահապի վերայ կասկածանք,
 ձշմարիտ ասեմ, չ'ունէի երբէք:
 Ուխտազանցութեան ընդունակութիւն
 Ձեր մէջ ո՛չ առաջ, ո՛չ արդ չ'եմ տեսնում:
 Մնացիր նորա մօտ, քո տնտեսութիւն—
 Հայրենեաց համար շատ հարկաւորէ:

Տաճատ:

Թող աստուածները այդ միտք դէպ 'ի մեզ
Մինչ 'ի յաւիտեան չի փոփոխացնեն:
Այլ ժամէ անել և կարգադրութիւն.
Աւազակներին մոռացանք:

Լմբակ (բարձրանալով փոքր ինչ):

Այս տեղ դուք եկէք . . . չ'եմ ես աւազակ
Բնութեամբ կամ վաղուց զարգացած, սնուցած,
Այլ թագաւորի նրուանդի սաստիկն
Սնքըթիթ դրութեան հասացրուց . . . Ամբակ—
Առաւնեանց եմ:

Սմբատ:

Ամբակ. ուրէ՞ Տուր:

Տաճատ:

Նախարար Ամբակ—սպանող. ուրէ՞ Տուր:

Լմբակ:

Այն տեղ նա անշունչ . . . ձեր ոտերի տակ,
Ինձանից առաջ ստացաւ պատուհաս:

Վիսակ (Մօտենալով դիակին):

Այո, սա Տուրէ, մեռածէ արդէն:

Լմբակ:

Փափուկ հասակի որդւոց արքայի
Մահի պատճառ մենք դառանք. վրուրին,
Տիգրանին սպանանք, և հաւատացէք,
Եթէ իւր հարանց մօտ ուղարկէինք
Եւ Արտաշէսին, դուք իմ շունչ տալիս
Այս տեղ տեսանել չէիք արժանանալ:

Տաճատ:

Ափսոս, մեռաք դուք 'ի զուր. լաւ կ'լինէր
Կենդանի իմ ձեռք ընկնէիք: Գրեթէ
Մի ամիս անցաւ ձեզ որոնելով:

Լմբակ:

Միայն սովութիւն կարէ հարկադրել
Պիղծ տաժանութեան բնութիւն վերջացնել:
Ոչինչ ուրիշ քո ձեռք ինձ չ'էր գրցիլ:
Խոստովանութիւնս այժմ լսեցէք,
Եւ ձեր մտքերում տպաւորեցէք՝
Որ Սանատրուկի որդւոց սպանելու
Առիթը գահէն, որի վրայ նստող՝
Մարդկային կաշի ունեցող գազան—
Երուանդ հրամայեց մեզ մեռցնել նոցա . . .
Ինձ զօրութիւնը թողնումէ . . . կորցրի . . .
Ոյժըս . . . երուանդի արարողութիւն
Դուք աւանդեցէք ում հարկնէ . . . և ինձ . . .
Չարածին . . . պղտոր . . . մարդասպան . . . յիշէք . . .

(Մեռնումէ):

Տաճատ:

Քարշեցէք դիակ, գցեցէք մի գուր:
Թէպէտ պատահամբ՝ արքայի յանձնուած
Մենք կատարեցինք: Դուք հանգստացէք,
Իսկ վաղ առաւօտ հեծեցէք ձիանք,
Դառնալ մեզ Մծբին պէտք կգայ անշուշտ:

(Զօրեակները ժամումն զեականք, և նոցա հետևում: Պերձ):

Սմբատ:

Մենք գնանք խրճիթը, անքուն մնանք գիշեր,
Իմ պատուիրանքըս կ'լսես ընդ ամեն.
Հայրենիք նորից դու կ'երթաս, օակայն
Մեզ պէտքէ երկրից—այս առժամանակ
Հեռանալ:

(Գնումեն խրճիթ):

ՏԵՍԱՐԱՆ 2.

Պարսկաստան. խորհրդանշոյ Դարէհ:

Դարէհ (Մտնելու մէջ սեղանէն):

Տարակուսութեան մէջ ես մնացելեմ:
Սակաւ ընդմիջեալ՝ ահա վեց տարի,
Քուշանաց հետ, ես չ'եմ կարողանում
Աւարտել դործը: Նորից յաղթուեցան
Անպէտ մարզպաններս: Զօրապետութիւն
Ում յանձնեմ, երբ իմ զօրապետներիս,—
Մէկին նոցանից ես չ'եմ հաւատում:
Այսպիսի պաշտօն—մեծ՝ տալ այլազգի
Մարդին, ակամայ կամօք, յուսահատ
Հարկադրուածեմ: Ինչ Պարթէւացիք,
Հայ Բագրատունւոյ Սմբատի վերայ,
Նրա յայտ առեցին քաջութիւնները:
Նոյնպէս լսեցի՝ առանց հարցնելու,
Նա գրեթէ ամեն պատերազմներում

Ներկայէ եղել և հաղորդակից,
Առանձին մի շնորք սպարապետական
Նա բացատրելով, լ' ակոյեան ոգի:
Մնումէ ինչ դորան—Սմբատին փորձել,
Սպարապետութիւն—բոլոր տալ նորան:
Էի՛ հետեւողներ:

Մտնումեն ՀԵՏԵՒՈՂՆԵՐ:

Դուք ածապարեալ

Իսկոյն վազեցէք, տարէք ձիաններ,
Սմբատ—նախարար մեծ Բագրատունւոյն
Իմ մօտ առժամայն և վաղվաղակի,
Ուղարկեցէք:

(Գնումեն հետեւողներ):

Բայց եթէ և Սմբատ . . .

(Փոքր ինչ մտածելից՝ մանկ զաւի):

Կարողե՞ արդեօք ժպրհել Սմբատ,
Մտնել ազգըս: Բայց եթէ տանուլ տայ
Քուշանքների հետ բացած պատերազմ
Միթէ՞ նա մահից, կ'ապետ տանջանքից
Չ'ունի վախութիւն, ինչ գոյրդելով:
Այլազգին շուտով կ'ջանայ, կ'աշխատի
Օգտաւէտ լինել, զգուշութեամբ ուղղել,
Քանթէ մարզպաններս, որոնց նպատակ—
Քարշել ժամանակ—հասկանալիէ:
Սմբատը թէ և չէ իմ հպատակ,
Նա դժուարութեամբ կ'համարձակուի
Վնաս Պարսիկներին բերել:

Մտնումէ ՍՄԲԱՏ:

Նուտափոյթ

Դու, քաջամարտիկ—Սմբատ, կարացար
Դալ իմ մօտ:

Սմբատ:

Իմ շահ, կայնածեմ առաջդ:
 Սպասումեմ հրամանքդ, որ՝ ուրախութեամբ
 Կ'համարեմ պարտիս կատարել:

Դարէհ:

Դու միշտ,

Լսելեմ, իբրը պատերազմներում,
 Որոնց տալիսեմ Քուշանքների հետ,
 Առանց հարցնելու իմոյս, քան Սմբատ,
 Մեծ կուսակցութիւն դու ունեցելես:

Սմբատ:

Այո՛, շահն շահ, համարեայ ամեն
 Պատերազմի մէջ ես ներգործուելեմ:
 Խնդրելիս՝ երբեմն ձեր մարդպանները
 Ինձ զօրք առանձին յանձնելն, այո՛:

Դարէհ:

Բարիէ՛: Բայց դու յայտնիր քո կարծիք,
 Իմ զօրապետներ այդ ի՞նչ պատճառաւ
 Մինչ ցարդ վերջացնում չեն մեր պատերազմ,
 Եւ ստէպ կարի ստէպ յաղթուումն նոքա:

Սմբատ:

Թէպէտ չար խօսել ոչ դքի վերայ
 Զ'եմ սիրում, նոյնպէս քսութեան մէջ ինձ
 Ի ծննդենէ անտի զարգացնել
 Ոչ մին չ'աշխատել, շահըն շահ, սակայն
 Ձեր երախտիքը և մտադրութիւն
 Դէպ երիտասարդ—իմ Արտաշէսը,

Որին սնուցանել դուք ձեր որդւոց հետ,
 Ահա տաս տարի, իբրեւ աղգական,
 Թոյլ տուեցիք,—դոքա ինձ հարկադրումեն
 Ստոյգըն ձեր առաջ բացանել:

Դարէհ:

Ասա՛,

Մի վախիր:

Սմբատ:

Դոնէ իմ համար մինէ,

Կանանց հետ կուլել թէ պատերազմել
 Ձեռք անյաղթու Քուշանքների հետ:
 Որպէս թոյլ նոցա—կանանց ականջներ,
 Որպէս սիրտները—դիւր աղաղակից
 Բարձրացած անժամ, կ'թափի՝ ոչ միայն
 Սիրտը, ականջներ կը խլացուցանեն,
 Նոյնպէս Քուշանաց վերայ ներգործել
 Պիտոյէր ամեն ձեր զօրապետին:

Դարէհ:

Ուրեմն, ասա՛ ինձ, դու համաձայնե՞ս,
 Սպարապետութիւն զօրացս ընդունել:

Սմբատ:

Ընդդէմ ձեր կամաց, հակառակութիւն,
 Ո՛չ կենալ, ոչ ևս ցոյց տալ իրաւունք
 Զ'ունիմ: Մանաւանդ, երբ Արտաշէսին,
 Ինձ և Գիսակին դուք ընդունեցիք:
 Դուք Արտաշէսին զարգացրիք, և ես
 Յաւէտ ձեր առաջ պարտաւոր դառայ:

Դարէհ:

Յանձնուեմ բոլոր քեզ Պարսից գունդը.
Քո յաջողութիւնք ինձ կը հարկադրեն
Առանձին անել շնորհակալութիւն:

Սմբատ:

Ոչինչ հատուցումն չեմ սպասում ձեզնից
Բայ իզարգացնելն որք Արտաշիսի
Շարունակել, և ուշ միայն դարձնել
Քո ազգականըդ, արենակցի վրայ:

Դարէհ:

Թագաւորական քեզ խօսքեմ տալիս:

Գնումէ:

Սմբատ:

Ես իմ ազնուական տոհմիս յատկութիւն
Նուիրել միայն կարողեմ ձեզ, շահ:

Հետևումէ:

ՏԵՍԱՐԱՆ 3.

Երեսնամեակ. Պարսից արքանից:

Ճամուռն ԲԵՐԳԻԱՆ և ԵՐՈՒԱԶ:

Բերգիահ:

Տասն երկու տարի արդէն ժամանեց,
Այն ժամանակից անցաւ տասն երկու
Տարի, երբ Սմբատ ազատեց մանուկ
Արտաշիսին: Եւ անցաւ տասն երկու

Տարի՝ մինչ որդիս մեծ պատրաստութիւն
Անումէ: Տասն երկու ամ շփոթած,
Ո՛չ քուն նա չ'ունի, ոչ արթուն լինել
Կարողէ: Օրէ ցօր մենք զանազան
Պատահանքներին սպասումենք: Ի՞նչ էր
Դիտաւորութիւն մեր . . . նորոգելով
Կամուրջներ, թէ և կառուցանելով
Ամրոցներ. թէ և քաղաք շինելով,
Կամ Հայաստանը—սերտ ամրացնելով:
Մերը մեզ վերայ, անկանելու է.
Մեր ձեռքով շինուածք, ո՛վ—քանդուելուն
Մեր գլխին: Վճիռ—դու փոփոխական.
Բազդ, ուր ես, ո՛ւր, մենք քեզ որոնեցինք . . .
Կարծելէի՛ր, և վայրկենական:

Երուսղ:

Օրէ ցօր, այո՛, ժամէ ժամ արտունջ
Ժողովրդական աւելանումէ:
Որպէս ձիւնի հեւ քանի աւելի
Թաւալես՝ այնքան կ'մեծանայ աւել,
Նոյնպէս ո՛խ, նոյնպէս և տալութիւն,
Դէպ ի երուանդը, որքան շատ իշխի՛
Այն չափ առաւել նա բազմանումէ:
Զ՛կայ ոչինչ երկրում վատ՝ ընտրութիւնից
Կողմնական. չ՛կայ հաստատուն և պինդ
Օրինաւոր ժառանգների դահից:
Գիտե՞ս դու, մայրիկ, որ կամաց, գաղտուկ,
Թէպէտ և վախով, այլ մեծ զգուշութեամբ,
Թէ Սանատրուկի որդւոց, ասումեն,

Ջնջողը Երուանդներ: Դու խմացիր,
Որ Պարթևական նրա խժըրժութիւն,
Նոքա պահեցին մտքում:

Բերդիա՛հ:

Նա ափսոս,
Որ ամենայն տեղ Երուանդ ծախողակ
Տեսնումէ. ինչքան նա չի աշխատեց,
Որ այն առիւծի կորիւնին, նորա
Եւ մուցանողին ձեռնածիգ լինել,
Զի յաջողեցաւ, և իւր բարկութիւն
Սմբատի ազգի, և տոհմի վերայ
Դարձ առեց:

Երուազ:

Այդ ևս տեսան հայերը:

Բերդիա՛հ:

Քո կարծիքովդ՝ բոլոր հասկացան:

Երուազ:

Եթէ չեմ սխալում, բոլոր հասկացան:

Բերդիա՛հ:

Անյարկ և կարծեաց նրա անքոյթութիւն.

Նա կ'խելադարուի . . .

Երուազ:

Բանէ պատահել:

Բերդիա՛հ:

Որդւոյս մտքի մէջ մանուկ Արտաշէս,
Խեթկալ—տարբեղուն միտեղ ընդունեց:
Մտատանջութեան մէջ ինքն իրան
Մըղումէ՝ թէ նա յաջողակ ժամին,

Խելէ նորա ձեռքից իւրեան հայրենեաց
Ժառանգութիւնը կ'կարէ:

Երուազ:

Ապաշաւ—

Երուանդ, արժանի է վշտակցութեան:

Բերդիա՛հ:

Խեղճի դու զառաւ տանջանաց բաւիլ:

Երուազ:

Հռովմայեցեոց հեռ բարեկամութեան
Կապեր ամրացրուց, կողմ Միջագետաց
Նոցա տուեց, յետոյ փոխարէն տուաւ
Վերին Հայք. դորա այդ աններելի
Սխալէ, ըստ որում Մծբին, Եղեսիա
Սպան օտարացան հայերից: Նոքա
Իւրեանց մտքերի մէջ այդ դրոշմեցին:

Բերդիա՛հ:

Պահեցի՛ն, տեսա՛ն, տըպաւորեցի՛ն,
Դրոշմեցի՛ն . . . Հապա ի՞նչ անէր Երուանդ:
Լաւէ որ շինեց Երուանդաշատը,
Ամրութիւններով նա ապահովեց,
Եթէ Արտաշէս բանալ պատերազմ
Ժամանակով իւր համար կամենայ
Նա վստահարան—ամուր կ'ունենայ
Եւ ապաստանի:

Երուազ:

Դա պարթևական

Թեթևամտութիւն է. ճանաչեցին
Անկասկած և այդ, աչքէ ձգելով:

Բերդիա՛հ:

Լինել զգոյշ—մեա չէ, այլ ընդհակառակն
Գովողութիւնն է օգտամատոյց:

Երուաղ:

Զգուշութեան մէջ չ'կար հարկաւորութիւն:

Քաղաւոր նորան ընտրելէր ազգը,

Վերջնոյն նա պետքէր և վստահանար,

Եւ ապաւինէր, ոչ թէ պարիսպի

Կարծրութեան: Հայեր լաւից տեսնումեն

Նրջմովիկ չոքեն իւրեանց արքայի:

Բերդիա՛հ:

Լսումէ սապէս, թէ իբր Սմբատը

Հաւատարիմ լրտեսներու ձեռքով՝

Բոլոր պատահած նա իմանումէ:

Թէ իբր նա Պարսից երկրումն՝ ճանապարհ

Իէպ 'ի հայրենի աթոռ պատրաստած

Ունի ժառանգիչ—Արշէսի համար:

Երուաղ:

Ես ևս լսելեմ, սրտեռանդ ծառայն

Սմբատը՝ որ իւր կապելէ վիճակ

Իժբաղդ արքայորդու վիճակի հետ՝

Պարսից Վոյրդէս—Իարէհի զըռան

Մեծամեծ քաջութիւն կատարումէ,

Պարթև իշխանաց աչքը մանելով:

Բերդիա՛հ:

Կեցանք մենք մինչ 'ի ժամանակները—

Զարհուրելի: Դու ինչո՞ւ աստ եկար,

Հարցնել քեզանից ես այդ մոռացայ:

Երուաղ:

Հէրմէսի ձեռքով ես Բաղաւանում

Երուանդի նամակ ստացայ. յաշտ առնել

Նա աստուածներին հրամայեց անյամբ:

Հրաւիրեց շտապաւ գալ Երուանդաշտ,

Ծածուկ լուր յայտնել, դրումէ, ունի նա:

Բերդիա՛հ:

Մեռած, օպանածեմ՝ որդւոյս տրտմութեան

Եւ այլալութեան պատճառաւ:

Երուաղ:

Իւրեանց

Գուշակութիւնով մեր աստուածները

Արդարացնումեն քո սեռա մտքերը:

Բերդիա՛հ:

Գնա, Երուաղ, նորա մօտ, մխիթարիր:

Երուաղ:

Ես այս տեղ կ'սպասեմ, դու ինքդ ասացիր,

Որ երեւոյթներ և անուրջները

Հանգիստ սենեակում նորան չեն թողնում:

Բերդիա՛հ:

Փոխուեցաւ Երուանդ, չ'ունի նա հաւատ.

Կամ հալածումէ, կամ հայհոյումէ:

Մտնում ԵՐՈՒԱՆԻ:

Գալիսէ. քաջուիր, Երուաղ, տես, նայիր.

Ի՞նչպէս շուարածէ, և տխրութիւն

Իէմբից նրա ցածդալ չի ուզում իսկի:

Երուաղ:

Կայ, նա սկսումէ խօսել:

Բերգիա՛հ:

Թաղնուկներ,

Լսենք—հեռուից նորա կարօտանք:

(Թաղնուկներ):

Երուանդ:

Ազգքս սրտի մէջ արդէն ընտրելէ
Ժառանգ Արշէսին—Թագաւոր: Եւ իւր
Հաճութիւնը իմացրեց Սմբատին:
Կնաց, խեղճ—դու արքայ, սպասիր. բաւական
Ձէ այդ. դու ի դուր երեւակայում—
Կարծում էիր դու, փառասիրութիւն,
Որ սուտ—կեղակարծ քո հայեացքիցըդ,
Եւ համարած նախատեսութիւնիցդ,
Մի բան ծածկուի: Սխալուեցա՛ր անյօդ.
Ճարտարութիւնդ, խորամանկութիւն
Անդօրեն ֆնասել անպարտ դեհէնին,
Որ աչքիդ առաջ կայնաճէ անվախ
Եւ քեզ կրակի թրով նա զայրացնումէ:
Վաստակ սատանի՛, ծնունդ Ահրիմանի,
Պիղծ արարածաց—դեռնային սերո՞ւնդ.
Կինը, մի կինը խափեց, բռնեց ինձ,
Կինը կործանեց սիւն. ո՞վ Ամանոր,
Սանձիր, դու մեղմիր սրտիս շնչերակս,
Հեռացրուր հոգւոյս խռովութիւն: Արիւն,
Ալեկոծութիւն . . . կոխ . . . ո՞վ—Սանաարուկ,
Վրոյր, Տիգրան ինձ պնդումեն . . . այ—այ . . .

(Վաղուկ):

Բերգիա՛հ:

Ա՛հ, Երուաղ, թող ինձ. չկայ համբերութիւն:
Բան կրպատահի նորա հետ:

Երուաղ:

Ոչինչ

Ձի պատահիլ, մայր իմ, հանգստացէք,
Նորան տանջումեն երեւակայութիւնք:

Բերգիա՛հ:

Ձէ, նա հիւանդէ, իւրեան կըսպանի.
Գնանք Երուանդի մօտ:

Երուաղ:

Մայր իմ, Բերգիա՛հ,

Լըսեցէք. այդ ինչ անմշտութիւնէ,
Լսեցիր, որ նա բոլոր մեղք՝ կընոջ
Վերայէ թափում. դու ընդհակառակ
Թագընուիր շուտով, որ չի տեսնի քեզ:

Երուանդ (բամակէց):

Հնա՛ր, հնա՛ր . . . գըտայ. Մածէժ, էի՛ Մածէժ:

Բերգիա՛հ:

Լսումեն, Երուանդ չարչարումէ. ա՛հ:

Երուանդ (բամակէց):

Մածէժ . . . էի՛ շտապիր. բռնեցի՛ կ'սեղդեմ. . .
Հասիր օգնութիւն . . .

Բերգիա՛հ:

Ինչի՞ ես բռնում

Ինձ, թող:

Մանուկ ԵՐՈՒԱՆԻ, քաղաքի ՄԱԺԷԺԻՆ:

Երուազ:

Սըս. կայնենք բացուստ, հեռանանք:
(Տանուկէ կողմը):

Երուանդ:

Մաժէժ, հասկացար, որ բաց ինձանից՝
Ոչ որ անցկենալ Չինւադ կամուրջը,
Ներկայանալ սե—մուր Հոռոտմանին,
Համարձակութիւն չունի, չի կարող:
Միթէ՞ կայ մին ևս՝ Երուանդի նրման
Երջանիկ, ասա . . . ան:

Մաժէժ:

Ձեզ հաւասար

Մոմով գտանել—անկարելի է:

Երուանդ:

Ասածըդ ճիշդէ. ինձ հաւասարը
Մոմով գտանել—անկարելի է:
Բայց իմ մօրըս պէս, Բերգիահի նման՝
Նա և փայփայած Հռովմում կ'որոնես:

Բերգիահ:

Որդե՜ս կ իմ:

Երուանդ:

Որդե՜սկ . . . ան—դու վերջապէս,
Բնկար իմ ձեռքըս. կ'աց, ուրէ՞ թագըս,
Ուրէ՞ գահ, ուրէ՞ն փառք, անկախութիւն:

Բերգիահ:

Դու թագաւորես, նոյնպէս գահակիր,
Փառաւոր, անկախ . . .

Երուանդ:

Ստի՛ն, կախուածեմ:

Սըտիս, Բերգիահ, անամօթարար:

Բերգիահ:

Երուազ, աղաւթիւր, տար ինձ այս տեղից:

Երուազ:

Եղբայր—թագաւոր, քեզ աստուածները
Երկար—չարունակ օրեր կ'ուղարկեն:

Երուանդ:

Հը. աստուածները կատակեն անում:
Կատակէ ստուգիւ—արքայ նստացնել,
Գահից ցած բերել—իւրեանց ախորժով:
Ձէ. չարաբաստիկ դրութեան պարզեող
Կիննէ, միայն—կին: Ո՛վ դուստր իժի,
Ամենի փառող, ամենի քանդիչ,
Եւ խառնակիչ դու՝ մայր իմ Բերգիահ:

Բերգիահ:

Որդե՜ս կ սիրելի:

Երուանդ:

Որդե՜սկ սիրելի՞:

Ես սիրելի չեմ, ատելի եմ ես:
Տուր ինձ առաջուայ, տուր իմ վեճակը,
Տուր Սանատրուկին, նախարարութիւն—
Ո՛վ—վերագարձրուր: Թողնումեմ գահըս:

Բերգիահ:

Բոյս ապականած ընձիւղ չի հանիլ,
Արիւն արիւնով կ'լուանաս Լեթ:

Երուանդ:

Լաւ. քո արիւնով, կ'լուանամ յանցանքս.

Ձոհիր մօրս, երուազ:

Երուազ:

Ի՞նչ ուշաբերվեր:

Քո ցանկութիւնէ ընդդէմ օրինաց

Մեր աստուածների. քեզ կ'պատուհասեն:

Բերդիազ:

Ակնկալութեանս վեր երևեցար:

Լաւէ, աշխատիր տրտունջ վերացնել,

եւ սանձահարել լիրժ ժողովրդին,

թէ չէ շոյտ կ'զրկուես զահից և թագից:

Երուանդ:

Ձրկե՛լ ինձ զահից, խել ինձանից թա՛գս:

Ձէ՛, մայր իմ, ոչ ոք յանդգնելու չէ:

Ասածդ ուղիղէ. զնա, Մաժէժ, քսակով,

Գցիր շատ դրամներ ամբօխի դնչին:

Ասա, հիւանդեմ, չ'ունիմ զօրութիւն

Գնալ, երթալ տեսնել. . . չկայ և ցանկութիւն:

Ժողովուրդ (քամակէց):

Ուրէ՛ թագաւոր, կամիմք բողոքել:

Բերդիազ:

Գազանութիւնից դու ժողովրդեան

Փախիր—զնա, երուանդ.—նրանք քեզ կանչումեն:

Երուազ:

Ինչե՛ս լուռ կայնած, նայումես:

Ժողովուրդ (քամակէց):

Տեսնել

Մենք թագաւորին ուղումենք:

Բերդիազ:

Փախիր:

Մտնումեն ՏԱՃՍՏ և ՀՐԱՀԱՏ:

Տաճատ:

Տէր Հայաստանի:

Հրահատ:

Թագաւոր Հայոց. . . .

Երուանդ:

Սո՛ւ: Ինձ լեցէ՛ք. այստեղից, դշտոյ,

Գնա՛, երուազ, սպասիր դու միւս անկինում

Պարտիղի, բարտի մօտ՝ տեսանելու

Ձէ՛ մեզ անդ ո՛չ ոք: Սրբազան ծառք

Հարստահարածներին կը պահպանէ

եւ աշխարհական միրիկներից:

(Գնումէ երուազ):

Մաժէժ, ամբօխին քսակներ լի ոսկով

Տա՛ր, գցի՛ր:

(Գնումէ Մաժէժ):

Հրահատ, կ'լաւանամ շուտով,

Այց ելանելու հպատակներին

Դուրս կ'գամ, ասա դու ժողովրդին,

եւ խաղաղացրո՛ւր:

(Գնումէ Հրահատ):

Հիւանդե՛մ, Տաճատ,

Հիւանդե՛մ, զնացէ՛ք, ինձ մի՛ հետեւէ՛ք:

Ժողովել պէտքէ ցիրցան մտքերըս:
Հապա, վազեցէք քամակից—բռնել . . .

Տաճատ:

Թագաւոր:

Երուանդ:

Այսու ժանիքով կը ծէք . . .
(Գնումէ):

Բերդիաճ:

Ինչո՞ւ ժողովուրդը ապստամբումէ. ինչե՞ր ուզում
ասել արքային:

Տաճատ:

Ժողովուրդը չի ապստամբում, այլ ունի գանգատ
յայտնել:

Բերդիաճ:

Հաւաստի ես հատուկ, որ ապստամբ չէ նշանա-
կում նորա աղաղակը:

Տաճատ:

Հատկապէս:

Բերդիաճ:

Իմ կարծիքով ես այդպէսէ: Գնա, Տաճատ, զոնէ
մի ճար զտիր վերադարձնել արքայն առաջուայ կեցու-
թեան:

Գնումն:

Տ Ե Ս Ա Ր Ա Ն 4.

Արշունի Պալատ:

Երուանդ (սեղանի մօտ նստած):

Փորձեմ նամակ գրել, ոչինչ չի մնացել:
Հնարագիտութիւն ուրացաւ ինձնից:

Մտնումէ ՏԱՃԱՏ:

Տաճատ:

Դուք ինձ, Թագաւոր, պահանջեցիք:

Երուանդ:

Ա . . .

Ի՞նչ, դ՞ու . . . ախ, եկա՞ր—Տաճատ:

Տաճատ:

Այո, տէր:

Երուանդ:

Նոր լուր . . . զրպարտանք—նոր չ'ես լսել դեռ:

Տաճատ:

Ո՛չ, այլ . . . պատրաստեմ . . . եթէ . . .

Երուանդ:

Մի վախիր,

Պատմի՛ր:

Տաճատ:

Բամբասանք են 'ի հարկէ՛ բայց—
Արքայ, ասումեն թէ Սանատրուկի
Որդւոց սպանողներ—Տուրը եւ Ամբակ
Ձեր հրամանքովն կոտորել մանկանց:

Երրուանդ:

Աւարտիր տանջել ինձ. բաւականէ:
Ոչինչ չ'կամիմ լսել: Դու եզուց՝
Աքաղաղների դուռում գոչելիս,
Կերթաս Պարսկաստան: Նամակ Դարեհին
Դրիր իմ ռճերով: Նստիր աստանոր:

(ՏԱՃԱՏ նստումէ տախտի վերայ,
և գրումէ):

Տաճատ:

Նստածեմ, արքայ:

Երրուանդ:

Դրիր. «ո վ արիւն իմ,
Եւ ազդական. դու ինչո՞ւ կ'անուցանես՝
Իմոյս ընդդէմ և թաղաւորութեանս՝
Մար—Արտաշէսին: Զուր հաւատումես
Խօսքեր Սմբատի—աւագակ մարդի,
Որ քեզ խաբումէ, հաւատացնելով՝
Թէ Արտաշէսը—ձմարիս որդի
Սանատրուկի է: Նա աշխատումէ,
Շատ և ճգնումէ՝ հովուի, տուարած—
Որդւոյն ձեացնել իսկ Արշակունի,
Ի՞նչ արենասկից, և քո ազգական:
Ո՛չ, Սանատրուկի որդի չէ, այլ մի
Մարացի: Սմբատ խաբուած, որոնեալ
Դըտաւ, չի զիտեմ, որ տեղ: Գորանով
Պարապած, ցնորլոծէ այժմուս:

(Մանէ գալի):

Տաճատ:

Գրեցի:

Երրուանդ:

Այդքան. իսկ ինքը Սմբատին կ'ասես
Դու բերանացի. «ի զուրկն սնտի
Հողատարութիւն, ջանքըդ. Գիսակից
Խաբուած՝ Մարացուն դու սնուցանումես,
Վնասելու համար ինձ և հայկազանց:
Գնո՛ւ արագ, այլ կ'աց: Հրահատին ասս,՝
Ուղարկել մարդիկ, կոչել Արգամին
Իմ անունովըս:

Տաճատ:

Ինչ հրամայեցիք՝

Կ'կատարեմ խօսքէ խօսք և բառ առ բառ:

Երրուանդ:

Դու իմ երախտիք, վերագառնայիս՝
Միայն կ'հասկանաս. ոպասիր պարզեներ
Ինձանից առատ:

Տաճատ:

Զեր ձոխութիւնը

Թող չի պակասուի:

(Գնումէ):

Երրուանդ:

Յաջողեն քեզ դիք:

(Դստումէ աթուռի վերայ):

Մի՛նչ երբ ես տանջուեմ, չարչարուեմ, ցնորուեմ,
Թուլացած խելքըս դարաւ կայարան
Երևոյթների—այլանդակ: Տըխուր—

Իմ ճակատագիր, նշանակեցիր՝
Վճռեցիր ինձ փառք մահուան հետ . . . աւանդ
Սպանեցիր իմ մէջ մարդկայն զգացմունք,
Տանելով երկրից չնաշխարհիկ տեղ . . .
Խռովիր մի, իմ անձ. արիւն, կայ—սառիւր . . .
Ահ. սպառնում, նեղում. . . Գոնէայ փոքր ինչ . . .

(Պառկումէ տախտի վերայ):

Մեծ վիմի վերայ, չքաւոր հովիւ
Անկած՝ խեղճ դառանց նա արածումէ.
Յանկարծ դէմ ու դէմ գայլ անցկանալով,
Նսպաստան կ' . . . Աղուէս . . . Գայլ . . . Գայլ . . .
Ահ. . . վերստին խելքըս իմ շփոթեցին . . .

Յնցենկենում ՍԱՆԱՏՐՈՒՄԻ, ՏԻԳՐԱՆԻ և ՎՐՈՅՐԻ
ՇՈՒԱՔՆԵՐ, կոչելով նորան:

Յարուցան.

Սանատրուկ, Տիգրան . . . Վրոյր . . . դուք նորից
Ծնուեցաք. կայէք . . . ինձ դուք կոչումէք . . .
Կայէք . . . զալիսեմ. նորից ձեզ կ'սպանեմ. . .
Կ'սպանեմ, ո՞վ . . . կ'սպանեմ. . .

Մանուկն ԲԵՐԳԻԱՆ և ԵՐՈՒԱԶ բռնելով նորան:

Երուաղ:

Եղբայր իմ, երուանդ:

Ինքզիսհ:

Որդե՞մ կ' իմ:

(ԵՐՈՒԱՆԻՆ ԸՆԿՆՈՒՄԻ նոցա
ձեռի վերայ՝ աւաղելով):

Եղբւ. տեսէք՝ գժուելէ . . .

Երուաղ:

Աթռի վերայ, մայր իմ, աթռի:

(Քաշումն դէպ 'ի տախտը):

ԵՐԵՐՈՒԵՐ

ՀՈՐՐՈՐԴ

ՏԵՍԱՐԱՆ 1.

Պարսկաստան. Դաշլիճ Դարէհ:

Մանուկն ԴԱՐԷՀ Հետևողներով և ՏԱՃԱՏ:

Դարէհ (Նամակը ձեռին):

Տիրասէր երուանդ մոռացաւ, որ կեանք
Մահկանացուի մի կայծէ առանձին,
Որ ենթարկուածէ մշտական հանգչման.
Նա ևս մոռացաւ իւր մարդկութիւնը:

Տաճաս:

Առաւել բարեք համարումեմ ես՝
Նախապատուումեմ սառն խաբանքներին—
Տիրասիրութեան, առաքինութիւն,
Սէր դէպ Արտաշէս—աթռաժառանգն:

Դարէհ:

Ժամանակի ձեռն, հասարակական—
Խոտորնակութիւն, սապէս մահաբեր,
Կործանիչ ռազմը կը քանդեն նորա

Քաղաք հոյակապ և շքեղազարդ,
Որ կառուցած է մարդոց ծաղրելու:

Տաճատ:

Մենք մեծարում ենք կենարար խելքի
Ընդունակութիւն: Նրդուելենք՝ երբէք
Զըլինել գերի:

Դարէհ:

Անձնանուիրումն—

Զեր գովելի է: Բայց չեմ հասկանում
Տասն չորս տարի համբերել նորա
Ամբարշտութիւն և դժպըհութիւն
Ի՞նչպէս կարացաք:

Տաճատ:

Դուք դէռ չէք ծանօթ

Նորա կիրքերի ժանտակերպութեան:
Եթէ Կսիդուսոր եգիպտացին լո՛վ
Սիւնների վերայ գծագրել կարաց
Բոլոր մարդկային գիտութիւնները
Նւ հմտութիւններ՝ գոյացած առաջ
Ջրհեղեղից, չկայ նըման նորա, որ
Գոնէ քառորդը, կամ կէսն գրբի
Զարագործութիւնք արքայ—Նրուանդի:
Հմուտ Մար—Աբաս—Կատինայ պատմիչ
Հմտութիւն կկորցնէր, եթէ սկսանէր
Արարողութիւնք Նրուանդի գրբի:
Միայն ողբերգակ Արտաւազդ արքայն
Նղերերգ երգել իրաւունք ունէր
Հնարաւոր մարդի անհնարին ախտեր:

Դարէհ:

Հաստատ տեսնումեմ նրա ուրացութիւն
Մարդկային ամէն կայծից, պատճառաւ
Զեղխութեան իւրոյ, ցոփութեան:

Տաճատ:

Ուստրէ

Անդրանիկ նա այն Ասիոյ, որի
ձոխագոյն հովտաց, պերճափայլ դաշտի,
Լուսատու, ահեղ— հորիզոնի վրայ,
Վճիտ եղերաքի օդը, տողորած
Անոյշ հոտերով հիւթալից բուսոյ՝
Կերակրում է ինքն,— ծագուաւ նուաճումն:
Զարմանալի չէ, եթ՝ այդ ուստր—Նրուանդ
Տիրասիրութեան կիզած կրրաց մէջ
Նւ թաղեց հոգին. եթէ զանազան
Նրեղթները խղճմբտանքների
Նրան անտանելի այժմ չարչարումեն:

Դարէհ:

Դա է իսկ վճիռ փառասիրութեան:—
Ուրեմըն կ'ասես Նրուանդին, որ ես
«Մարին» սնուցանում չեմ, ազգականիս
Նս սնուցանումեմ: Ասա դու նոյնպէս,
Սմբատին—(թէ և բոլոր Արմենիայ՝
Բարեկամ իւր և մերձակայ ազգով,
Մեսադետաց և Բասլաց զօրքերով՝
Պարսկաստանի վրայ վեր կենայ),— չեմ տալ:
Դորա պէս հըզօր և երեւելի
Դիւցազնին տեսնել չի գալ ոչ մէկին:

Ես հիւրասէր եմ և անիրաւել,
Անպատիւ առնել թանգագին հիւրին՝
Կառավարչութեան իմ չէ համեմատ:
Ամօթէ՛ք և քեզ նախարար, ամօթ,
Ժառանգին իրաւ և օրինաւոր
Թողած, քամակից յափըշտակողի
Ընկելես:

Տաճատ:

Երդնում դիօք հայրենեացս,
Որ սէրը միայն դէպ ի Հայաստան
Ստիպեց ինձ կալ—մնալ թաղաւորի մօտ,—
Աղջիկեղջ չարիքն կանխաւ պաշարել:
Սպասումեմ մահին նորա, որ յետոյ
Փառօք ժառանգին բաղմեցնենք աթոռ:
Շահըն շահ Պարսից, ինձ թոյլտուութիւն
Տուեցէք տեսանել աքսորուածներին:

Դարէհ:

Մեծ ուրախութեամբ:
Մտնումն ԱՐՏԱՇԷՍ քսան չորս տարեկան, ՍՄԲԱՏ և ԳԻՍԱԿ,
Ահա և նոքա:

Տաճատ:

Սմբատ. իմ Գիսակ, Գիսակ,

Գիսակ:

Նախարար

Տաճատ. դու ի՞նչպէս . . .

Սմբատ:

Աքսորելն քեզ:

(Սմբատը և ԳԻՍԱԿԸ համ-

բուրւումն ՏԱՃԱՏԻ Հետ):

Դարէհ:

Ի՞նչպէս ես զգում քեզ երեգուայ որսից:

Արտաշէս:

Գեղեցիկ:—Սմբատ, սա հայ է արդեօք:

Սմբատ:

Այո, Արտաշէս, մեր մտերիմն է,—

Նախարար Տաճատ, որի վերայ ես

Պատմելեմ ձեզ շատ:

Արտաշէս:

Լաւ միտս է:—Մօտ եկ:

Տաճատ:

Դիք իմ, ո՛վ դիք իմ, ձեզ, արքայազուն—

Արտաշէս, միթէ՞ տեսնումն աչքերըս:

Բաղդաւորութիւն, որ արժանացայ

Ոտիդ անկանել, ձեռքդ համբուրել:

(Համբուրումէ ձեռքը և ոտը):

Արտաշէս:

Ո՛վ ե՞րբ, հայրենի՛ք, կ'տեսնեմ քեզ, աւանդ:

Սմբատ:

Ահ, քեզ գոնէայ տեսայ, իմ Տաճատ.

Գոնէայ մի մարդը միտ բերեց մերժած

Ժառանգին, խեղճուկ ինձ ողորմելիս:

Վազելը, եկ զարձեալ իմ գիրկ, համբուրեմ,

Խմեմ, ծծեմ բնաբնակ օդը մայրենի:

(Գրկուումն):

Տաճատ, ինձ լսիր. միթէ՞ դեռ երուանդ

Կենդանի է. կաց, իմ դստերքս ողջն.—

Հարթ Սմբատուհին, գեղ Սմբատանոյշ,
Ասիւր, հովացրուր սիրտըս. սակայն չէ. . . .
Յետոյ կը պատմես: Շահըն շահ Պարսից,
Քուշանաց ռազմը ես վերջացրեցի,
Տիրեցի նոցա խռովարար աշխարհ:

Դարէհ:

ձեռնումեմ, Սմբատ, մրտաճմուռների
Լաբիւրինթոսում, և չեմ դառնում
Քեզ վարձատրելու պատշաճ շնորհիքը:
Օր ըստ օրէ ինձ՝ իմ պարթեացիք
Պաղատ—աղաչանք մատուցանումեն,
Քեզ հատուցանել քաջութեանդ համար:
Դու արիացիր, խնդրիր ինձանից,
Որ գուցէ ինքդ հեշտացուցանես
Վարձահատուածեան հետազօտութիւնս:

Սմբատ:

Անմահ բարերար, արդարեւ ոչինչ
Իրաւունք չունիմ խնդրել ձեզանից,
Բայց եթէ յաթոռ թագաւորութեան
Հայոց հաստատէք ազգայինը՝ ձեր—
Որք Արտաշէսին:

Արտաշէս:

Ո՛վ Սմբատ:

Գիսակ:

Սմբատ:

Տաճատ:

Առածոյ՝ ազգիս բաղդաւորութեան:

Սմբատ:

Արքայ արքայից այս է միայն խնդիրքս:
(Թեկնումէ ծունկն):

Դարէհ:

Այդ է՞քո խնդիրք. այդով կ'կարծանամ
Սփոփացնել սիրտդ, և քեզ վարձատրել:

Սմբատ (Վերկենալով):

Ոչինչով աւել, երդումեմ դիօք,
Ոչինչով աւել: Տո՛ւր կարողութիւն,
Տո՛ւր ինձ զօրք գընալ, խլել յափշտակողից
Գահ Հայաստանի, տալ նրա ժառանգին,
Եւ հատուցանուած՝ աւանդել հոգիս:

Դարէհ:

Ուրեմն, ազգականս—սիրուն Արտաշէս,
Պատրաստ դու եղի՛ր ելանել ՚ի դաշտ
Պատերազմական. թոյլ եմ տալիս քեզ
Մասն Պարսից զօրաց առնել, և մասըն
Ասորեստանի, և՛ Ատրպետական
Ամէն զօրքերի ապարհայիկներ,
Նշանակելով սպարապետ նոցա
Շնորհալի Սմբատ—քաջ Բաղրատունւոյն:
Սակայն դու, Տաճատ, կ'ասես Նրուանդին.
Եթէ նա կամօք չի մերժուիլ գահից,
Անարգանք և ռազմ, մահ անօրէնին:
(Գնումէ Հեռեողներով):

Արտաշէս:

Դարէհ Վոյոգէս բորբրաստացաւ
Գտնելով մի իր, որով իւր պարտիս

Կարացաւ հատուկ հատուցումն առնել:
 Բայց ես ամէնից—թըշուառս, ես ինչով,
 Քեզ երկրորդ հօրքս՝ շնորհակալ լինեմ:
 Այլա՞ծ է միտքս. հնարիւ չեմ կարող
 Որ փոքր ՚ի շատէ վարձատրեմ արդիւնքդ:
 Ես հրաժարուամբ դահից, որ յետոյ
 Քո առաջ չի մնամ սևերես:

Սմբատ:

Հանգիստ

Եղէք, արքայադն, ես ինքս կը յայտնեմ
 Ինչով վարձատրէք. միամիտ կացէք:

Արտաշէս:

Ասա շոյտ, մինչև չեմ մերժուիլ դահից:

Սմբատ:

Ձեզ երեք բանով միայն խնդրումեմ
 Վարձատրէք:

Արտաշէս:

Ասա, որն է առաջին:

Սմբատ:

Առաջին վարձը—չի մերժուէք դահից:

Արտաշէս:

Բայց երկրորդ:

Սմբատ:

Երկրորդ—չի մերժուէք դահից:

Արտաշէս:

Երևի՞ երրորդն—ինչպէս առաջինք:

Սմբատ:

Այո, և երրորդ—չի մերժուէք դահից:

Արտաշէս:

Ոյ որ երբէք սէր դէպ ՚ի հայրենիք
 Ձի զգացել թող նա սուլորի քեզնից
 Սիրել, գորովել, անվերջ փայփայել:
 Նախարար Տաճատ, պատմի՛ր մեզ. հայեր՝
 Գիտեն ինձ արդեօք, թէ մոռացել են:

Սմբատ:

Երթանք մեր սննեակ, ուրանոր բոլոր
 Կ'պատմես դու, կ'զըռցես:

Գիսակ:

Գնանք, բարի Տաճատ:
 (Գնում են):

ՏԵՍԱՐԱՆ 2.

Հայաստան. Ախուրեան գետ. Դաշու Կապուտառ:

Մտնում են ԵՐՈՒԱՆԻ և ԱՐԳԱՄ, քամակից ՄԱԺԷԺ զբազա-
 ւորած, կապարձը մէջքին. հեռուից երևում են ԶՕՐԱԿԱՆՆԵՐ:

Արգամ:

Ախուրեան գետը մեզ բաժանումէ
 Թշնամիներին:—Ամբողջութիւնից՝
 Մեզ սաստիկ քամին կ'խառնի, կ'արգելի:
 Աշխատենք պրծնել պատերազմ մինչ վաղ
 Երեկոյ:

Երուանդ:

Պէտքէ աշխատել: Արգամ,
Դու զօրքով կ'բռնես աջ կողմը: Մաժէժ,
Ասա Տաճատին, նոյնպէս Հրահատին,
Բռնել ձախ կողմը:

(Գնումէ Մաժէժ):

Իսկ ես մէջ տեղը:

Տուրացիք, Վրացիք, զօրք Միջագետի,
Եւ Կեսարացիք կ'պահպանեն զետը,
Յոլացուցանած՝ պինդ նահանջելով
Ընդհարում պիտակ—մեր ոսոխներին:
Զօրականք—քաջեր, դէպ 'ի ձեզ իմ խօսք.
Գերազանցութիւն միմեանցից ցոյց տուէք:
Իմացէք, որ ես ոչինչ չ'եմ խնայիլ
Ձեզ համար: Մաժէժ,

Մտնումն ՏԱՃԱՏ, ՀՐԱՀԱՏ և ՄԱԺԷժ:

Բաժանիր զրամներ

Զօրականներին, և հանդստացէք:

(Գնումն Զօրականներ և Մաժէժ):

Տաճատ:

Հրամանքդ Մաժէժ մեզ յայտնեց. բայց ես
Կարծումեմ՝ եթէ մենք—ես և Հրահատ
Աջ կողմը բռնենք, առաւել դիւրին
Կ'լինի՝ նետերի թուլացուցանել
Ձրգիլը:]

Հրահատ:

Այդով և յաղթահարել:

Երուանդ:

Բարի է. իսկ դու ձախը կ'բռնես,
Արգամ:

Արգամ:

Ի՞նչ. ձախը: Ձեր կամքն է:

Երուանդ:

Այո:

(Տանելով Արգամին մեկուսի):

Հայաստանի մէջ երկու հոգի կան.
Մինը քո առաջ կայնած—արքայդ է,
Միւսը յարգելի—տէրը Մուրացան:
Ձան 'ի գործ դու դիր, յաղթիր, սպանանել
Դու Արտաշէսին հրամայիր, բռնել
Սմբատին, յայնժամ բաժանումեմ ես
Քեզ հետ իմ գահըս:

Արգամ:

Թագաւոր, գահդ:

Ինչու է ինձ, երբ պարգէներ, որոնք
Ստացելեմ արդէն ձեզանից, այո,
Ինձ բաւականն: Առաւելութիւն
Ամէն բանի մէջ նեղութիւն միայն
Բերումէ մարդին, որ նըւիրած չէ:
Ես խոստացելեմ, և մեծ յոյս ունիմ—
Խօսքըս կատարել: Եթէ յոյս թողնի
Մէկին, համարեայ—նրա գործի կէսը
Տարուած կ'երևի:

Երուանդ:

Արգամ, քո վերայ
Իմ յոյսը դնումեմ: Քեզանով կ'յաղթեմ:

Լրգամ:

Պէտք չէ կասկածել: Արքայ, սիրելեմ,
 Եւ այժմ սիրումեմ չքնաղ Հայաստան.
 Նորա հովանաւորութեան տակը
 Իմ նախնիք գրտան իւրեանց արժանի
 Ապաստան: Այնքան Մուրացանքները
 Շատ պարտական են հայերին, որ ես՝
 Կենդանի նոցա ներքողիչ—սերունդ,
 Հատուցանել պարտքս անկարանումեմ:

Երուանդ:

Խաղաղեմ: Նոր կեանք, նոր բաղդ բացեցիր:
 Արիութիւնըս և քաջութիւնը
 Կրկին դալիս են, վերադառնում են:
 Ես փիղ եմ, նայիր, ո՞վ դէմ կ'կենայ
 Բայց, ինձ դեռ ևս տանջումէ Նրթանք
 Բանակ. վաստակը առանց զադարման,
 Թոյլ, ո՞չ թէ ամուր, ունի հեռեանք:
 (Գնումէ Արգամի հետ):

Հրահատ:

Լըսմը դու. արդէն Արտաշեսի հետ
 Սմբատը անցաւ Ուտեաց դաւառն:

Տաճատ:

Լսեցի: Բոլոր նախարարները
 Թողած Նրուանդին, ելան ընդ առաջ
 Նոցա:

Հրահատ:

Ինչո՞ւ դու առաջարկեցիր
 Բռնել աջ կողմը:

Տաճատ:

Որ մենք հեշտութեամբ չ'ըմտմ
 Անցնենք ժառանգի—Արտաշեսի մօտ:

Հրահատ:

Հաւատացած եմ զօրականաց վրայ.
 Գիտե՞ս, որ հրաման տալով՝ նրանք իսկոյն
 Անցանելու են դէպ ի Արտաշէս.

Տաճատ:

Որպէս տեսնումեմ քեզ, և չ'եմ սխալում,
 Նոյնպէս նոցա մէջ չ'ունիմ կասկածանք:

Հրահատ:

Նախարարների ուրացութիւնը
 Յայտնելս արդեօք արքայ Նրուանդին:

Տաճատ:

Ո՛չ, անհնարին է. չի տալ պատերազմ,
 Կը փախչի, կ'գնայ նա Նրուանդաշատ:

Հրահատ:

Չէ, ես չ'եմ կարծում. բաղմագունդ զօրքով
 Դժուար կ'հեռանայ, առանց ռազմելու:
 Նախարարների վերայ յոյս չ'ունէր.
 Նորա ապաւէնը—դիւցազն Արգամն է:

Տաճատ:

Լաւ. եթէ կամիս, յայտնենք և տեսնենք
 Ինչպէս կ'ընդունի ուրացութիւնը:
 Ի հարկէ դիմօք ցոյց տալ չ'ենք կարող,
 Բայց—սակայն հոգւով անշափ կ'ծիծաղենք:

Հրահատ:

Առանց ծիծաղել վերաբնակ մարդը
Կարողէ ապրել: Համայն օր լացը՝
Վերջապէս անձը կ'ընտանի. յետոյ
Ինչի է կեանքը, լաւ է մեռանիլ:

Մտնում են ԵՐՈՒԱՆԴ, ԱՐԳԱՄ և ՄԱԺԷԺ:

Ահա դալիս է ինքն—թագաւոր:
Արքայ, լըսեցի, Արտաշէսի հետ
Սմբատը անցաւ Ուտեաց գաւառը:

Տաճատ:

Լսեցի, բոլոր նախարարները
Թողած ձեզ՝ ելան ընդ առաջ նոցա:
Սիրով և պատուով զօրաց հետ նոցա
Խառնուեցան:

Հրահատ:

Նոյնպէս լսելով՝ իբրեւ
Տեսան և ուրիշ նախարարները,
Լուծան և լքան:

Տաճատ:

Խորհեցան յետըս
Կալ մեղանից:

Հրահատ:

Յարիլ Սմբատի հետ
Սկսան, զի նորա թագաւորացն են
Արտաշէսին:

Տաճատ:

Եւ մեծ երկիւղի մէջ
Ընկնելով, մեղկած թուլանում են:

Մանաւանդ ունաք նոցանից այնչափ
Հաճած էին, դուք ըստ որում ժառանգ
Թագաւորութեան չէք:

Երուանդ:

Ո՛վ—վերջացրէք:
Գոյժ բերողների, թէպէտ օրէնքով,
Գլուխը պիտոյ է թրցնել սակայն ձեզ
Ներում մամ Արգամ, դու ես իմ գահիս
Պահպանիչ. գիտեմ հաւատարմութիւնդ:
Տաճատ և Հրահատ, մի խռովիք, ժամ չէ.
Կապաղովկացիք, Վրացիք և Հայեր,
Նոյնպէս Տուրացիք, և Կեսարացիք
Պահպանողներն, և նոցա յաղթող:
Տրոնջելու չ'են իմ զօրականներ,
Նրանց մեծ դանձր և փառք սպասում են:
Մածէժ, բաժանիր դու դարձեալ դրամներ:
Կացէք փոքր այստեղ. շուտով ինձ նորից
Կ'տեսնէք:

(Գնում է ՄԱԺԷԺԻ հետ):

Տաճատ:

Մուրացան Արգամ, խելք չ'ունե՞նք,
Եւ ոչ խիղճ: Ինչո՞ւ Արտաշէս թողած,
Եւ այժմ Երուանդի հետ մենք մնացել ենք:
Կռիւ հայրենակցեաց, միմեանց հետ դաւել,
Ազգի կորուստը մերթ դուշակում են:

Հրահատ:

Հին ազգեր կորան սեպհական կռիւից,
Իւրեանց խռովութիւն և ատելութիւն:

Պատրաստեց Վաղիւ գերեզմանատունը, մաւան
Մտնում է ԵՐՈՒԱՆԻ, քամակէջ ՄԱԺԷԺ:

Երգամ:

Արքայ, այլալաժ էք:

Երուանդ:

Իմ աչքերով
Տեսայ մերձակայ մահիւս — Արշէսին,
Թշնամիք մօտեն. գնա՛նք, թէ պատրաստէք:
(Գնում է):

Երգամ:

Ձեզ հետ եմ, արքայ:

Տաճատ:

Մենակ չ'ենք թողնել:

Հրաչատ:

Մեզ վըստահացէք:
(Գնում է):

ՏԵՍԱՐԱՆ 3.

Միւս հոգի էլ էր ինչ Արարեան գետի:

Հեռուէջ գալիս են ԱՐՏԱՇԷՍ, ՍՄԲԱՏ, ԳԻՍԱԿ

և ԶՕՐԱԿԱՆՆԵՐ:

Երտաշէս:

Կ'յաղթե՛նք, կը մեռնե՛նք, գերի չ'ենք լինիլ
Ժահ հսկանների:

Սմբատ:

Հայկի բառերով

Դուք ողջունում էք հայրենի երկիր:
Նորից կը փայլե՛ն օրուայ լապտերի
ձառագայթները: Բնութիւն՝ նորոգած
Գեղեցկութիւնով, ուրախ, ժպտալի
Կ'ողջունի երկրի բէք բնակիչներին:

Երտաշէս:

Ծննդեան իմոյ, ո՛վ տեղէք, ես ձեզ
Տեսնում եմ, նայում ձեր ճոխութիւնը:
Դուք համբերեցիք, ինձանից խաճներ,
Վիթխարին բռնել: Ո՛ւր են ձեր դաբնիք,
Որոյց դիտի վրայ ունէիք, աւանդ,
Ոտնակոխ արած է հաղթանդամից:

Սմբատ:

Վերստին քո հողն վերայ, ճեմարան,
Վերստին ծրծում եմ բեկրարար օգը:
Վերստին ես կ'տեսնեմ դատերաց իմոց:
Դուցէ կատաղած ամեհին սպանեց
Նոցա ահ:

Երտաշէս:

Սմբատ, ժամ չէ ողբալու:

Գիտակ, մենք մօտե՛նք Երուանդաշատին:

Գիտակ:

Այո, տէր, մօտենք: Լաւ տեղ պիտոյ է
Մեզ բռնել կարծեմ, Ախուրեան գետի
Այս կողմը կ'լինի ամենից պատէհ:

Արտաշէս:

Ի՞նչ տեղեկութիւն թշնամեաց վերայ,
Նոցա զօրքերի, ունիս: գումարը
Քեզ դեռ յայտնի չէ:

Սմբատ:

Գիտեմ նոցա զօրք.

Շատ են, ասումեն, բայց մեզ վախացնել
երբէք չեն կարող: Վիճակ հայրենեաց՝
Ժողովրդական ոգւոյ, օգնութեամբ,
Որոշումէ, իսկ ոգին մեր կողմն է:
Ահաւոր չ'կայ ոչ որ նոցանից,
Բաց ՚ի Արգամից, քանզի այր քաջ է,
Գոռ պատերազմող: Տէր իմ—Արտաշէս,
Լաւ կ'լինի եթէ մենք պատգամաւոր
Գիտակին զրկենք Արգամի բանակ:
Խոստանանք՝ ինչ որ ստացելէ միայն
Արքայ երուանդից, բոլոր պարզէներ
Հաստատել և տալ նորան առաւել:

Արտաշէս:

Եթ' ազատութիւն և բազմ հայրենեաց
Մեր՝ փոքր ՚ի շատէ կախուածէ նրանից,
Յօժարեմ: Սմբատ, բայց ես կարծումեմ,
Բացերեակի ուղարկել պատգամ,
Մեծ սխալ է. Գիտակ կ'ընկնի նոցա ձեռք,
Զերծանուելու չէ: Եթէ Արգամը
Կ'ցանկայ անցանել մեր կողմ, նա առանց
Պատգամատարի կ'մերժուի երուանդից:
Այդու պատճառաւ առաջարկումեմ,

Ուղարկել Գիտակ փոխած շորերով,
Գաղտնակուր երթալ Արգամին տեսնել,
Եւ գաղտաշուուն յայտնել մեր միտքը:
Եթ' յաջողուելու չէ մեր այդ գործը,
Բոլորը մի է, Գիտակը կ'մեռնի:

Գիտակ:

Ո՛չ, եթէ ծածուկ, ես յոյս կ'ունենամ
Ազատուել, փախչել:

Արտաշէս:

Այդ եմ ես կարծում:

Սմբատ:

Զ'ունիմ իմ կողմից ոչինչ ընդդիմակ
Ասելու մի խօսք, և համաձայնեմ:
Գնա, Գիտակ, նրա վրան, և մի՛ մոռացիր,
Որ երկու սրտեր սաստիկ խփեռւմեն.
Կ'ուշանաս՝ նոքա պատրվելու են,
Շոյտ կ'վերադառնաս, շոյտ կ'հանգստացնես:
(Գնումէ ԳԻՍԱԿ):

Արտաշէս:

Պարսից զօրքը մենք Ախուրեան դեռի
Այս կողմ կանգնացնենք, իսկ հայեր մէջ տեղ
Բռնելով՝ նոքա—նետաճրդութեամբ
Երուանդին իսկոյն կ'շփոթեն:

Սմբատ:

Գուք դեռ

Պատերազմի մէջ չ'էք եղել սակայն
Սպարապետութեան ձիրք ցոյց էք տալիս:

Ձեզ ապագայում՝ ես դուշակումեմ,
Մեծամեծ ռազմեր. յաղթութիւնք կ'տեսնէք:

Արտաշէս:

Այժմ դէպ 'ի ձեզ, քաջեր, ապառնի
Ձեր թաղաւորը դառնումէ: Ընկնել
Դուք աշխատեցէք ուժգնութեամբ նրանց վըայ.
Սպասումէ մեզ կամ մահ՝ կամ յաղթութիւն:
Տխտանի ընդդէմ լռել պիտոյ չէ,
Երբ մեր նախահայր իւր երեք հարիւր
Զօրականներով չի լռեց ընդդէմ
Անդումար համբի:

Սմբատ:

Կ'հասնի ժամանակ՝
Երբ խաղաղութեան հովանի տակը
Կը հանգստանանք:

Արտաշէս:

Ուրեմն, զօրականք,
Խաղացէք 'ի դաշտ: Փողերի հնչման՝
Գնացէք դու յառաջ, 'ի զէնք և 'ի մահ:
(Գնումեն):

ՏԵՍԱՐԱՆ 4.

Եւր. Գեորգիւմ Բանկէտը Արգամի:

ԳԻՍԱԿ, փոխած շորերով՝ կայնած է բանակի մէ կողմ,
աշխատելով չի երեւալ:

Մանուկ Զինոր:

Զինոր:

Դու դեռ այստեղնո կայնած: Ասացի քեզ չկանգ-
նես. դնա քո ճանապարհով (Խթումէ):

Գիսակ:

Պատուելի զինոր, թէպէտ դու աստիճանաւոր ես,
թէպէտեւ քո խելքի չափը ըռնդեղջիւրի ուռոյցի
մէջ կ'մանի, բայց թթելը քեզ իրաւունք տուող չի
լինիլ: Վերջապէս, ճշգրիտ ինձ ասա՛, ես ինչով կա-
րողեմ քեզ խառնել:

Զինոր:

Դարձեալ խօսումես: Հապա շոյտ այստեղից խու-
սափուիր, թէ չէ կ'հրամայեմ ծեծել:

Գիսակ:

Ես ինչպէս նկատումեմ, քեզանից մեծը չ'կայ ոչ ոք
աշխարհում: Եթէ գտնեմ մեծին, իմացիր, բողոքե-
լու եմ:

Զինոր:

Այ՛ զըպարտիչ, դանդաւորով ինձ վախեցնումես.
տես պատասխանը բողոքիդ (տալիս է ապտակ և սկսում
ծեծել):

Գիտակ:

Պահապանք, է՛ր մարդիկ, պահապանք, ինձ սպանումեն:

Դուք է՛ դալի բանակից ԱՐԳԱՄ հետևողներով:

Ջինուր:

Բռնեցէ՛ք լրտեսին Ա՛խ, տէր Մուրացան, ունի՛մ յայտնել ձեր քաջութեան, որ այս մարդը, ձեռացնելով իւրեան աղքատ, առաւօտովանից կայնած է բանակի մօտ և դիտումէ:

Գիտակ (անկանելով ԱՐԳԱՄի ուտին):

Լրտես. ես նմանեմ լրտեսին: Հայեցէ՛ք, ինքեանքդ դատեցէ՛ք, զննեցէ՛ք, քաջ հօրավար:

Արզամ:

Աղքատ ես թէ՛ գիւղական, մի և նոյն է: Քեզ հըրամայեցին զնալ այստեղից, դու — ուրեմն պարտական էիր հնազանդուել: Իսկ եթէ՛, ընդդիմացար, — ընդդէմ կացողին սպասումէ երկու տեսակ մահ. ցիցը կամ կախաղանը: Որը համեղէ՛ք եզ համար, ընտրելը:

Գիտակ:

Մեծամարտ գիւցազներից. ո՛չ աղքատ և ո՛չ գիւղական իւր ծունկն թեքած ունի ձեր առաջ, այլ . . .

Արզամ:

Աստ, ո՛վ ես դու:

Գիտակ:

Նախ պաղատումեմ ձեզանից ուղարկել այստեղ կայնողներին, և ապա ուրախութեամբ կ'այտնեմ ձեզ — ո՛վ եմ ես:

Արզամ:

Ո՛չ լեզուդ, ո՛չ և ձեռքդ խօսակցութեանդ նման չեն շաղակրատ գռեհիկին. դու աղետական ես կերպով և միտքով: Թողէ՛ք մեզ առանձին:

(Գնումեն ԶԻՆԻՈՐ և ՀԵՏԵՈՂ ՆԵՐ):

Բացվի՛ր, յայտնվի՛ր, անձանթ:

Գիտակ:

Իշխան Վիշապաղանց, դու տէր — Մուրացան, մեծդ և հզօր Արզամ . . .

Արզամ:

Բայց յետոյ:

Գիտակ:

Դուք ինձ թոյլ տուեցէ՛ք վերկենալ և կանգնել ոտերի վերայ:

Արզամ:

Կարողես:

Գիտակ (վեր է կենում):

Վաղ պատերազմ տալուէ՛ք դուք և արքայ երուանդը:

Արզամ:

Չ'ես սխալում:

Գիտակ:

Գիտէ՛ք ում ընդդէմ դուք ձեռք էք բարձրացնում:

Արզամ:

Այո՛, գիտեմ Բայց ինչես ինձ տանջում — խոստովանացնում: — Շուտով գործը ցոյց տուր, և

յայտնիր—նվես, մինչև չ'են լարել կախաղանի չուանը
և չ'են սրել ցիցի սայրը, հասկանումն:

Գիտակ:

Կախը դատարկաբան յանցաւորի համար: Հնախած
է, ցիցը շատ կ'սիրեն կանայքը, սակայն Գիտակը....

Լրդամ:

Գիտակ,— Արտաշիսի փախցնողը Քեզ ով ուղար-
կեց մօտըս:

Գիտակ:

Իսկական ժառանգ մօր Հայաստանի,

Օրինակաւոր որոնող դահի,

Մեծն Արտաշէս, տնտես հայրենեաց—

Անվախ Սմբատը, որոնք՝ հեռու չէ—

Կայնածեն այստեղ, որոնց հանդիպել

Ձեզ եզուց կըզայ երես առ երես:

Լրդամ:

Ի՞նչ են հրամայել ինձ ասել, պատմիր:

Գիտակ:

Առաջարկումն ձեզ՝ բոլոր, ինչ որ

Ունէիք—հաստատել, և՛ առաւելագոյն

Բաշխիչներ զընել ձեր առաջ, եթէ

Երուանդին թողնէք, մեզ մօտ անցկենաք:

Լրդամ:

Թողնել Երուանդին:

Գիտակ:

Եւ մեզ հետ յարի:

Լրդամ:

Ուղիղէ՞, թէ իբր՝ Ուտեաց դաւառի
Նախարարները անցան դէպ ի՞նչ:

Գիտակ:

Այո. օրէցօր, հայեր խումբ առ խումբ,
Ոմանք յայտնապէս, ոմանք ծածկաբար,

Մեր բանակ նոքա անցնումեն: Ասել
Ձեզ ինձ հրաման տուին, թէ ոչ վախութիւն

Ստիպումէ խնդրել թողնել Երուանդին,
Այլ ցանկութիւնը ձեզ հետ չի խռովել

Մերձ ապագայում, և չի աքսորել
Ձեզ հայրենիքից, երբ Արտաշէսը

Կ'ստանայ սեպհականն: Մնայով նորա մօտ,
Որի նախանձը, փառասիրութիւն, անց

Ոչ իւրեան, ոչ ձեզ հանգիստ չ'են տալու: Եւ
Չ'կարծեմ օգուտ կարանաք քաղել: Նոյնը աս

Չարմանալին է, որ նա Գարէհի նախ ժշտակի՝
Համոզ չի ընց, կամաւ հեռանալո՞ւ ցմբողալ:

Չ'ուզեց աթոռից, անդի տալ պարտեաց
Մարթու պատշաճին: Եւ մեզ մօտ չ'առաւ

Լրդամ:

Փառասիրութիւն, Նախանձ խանձեցին նորան: Այդ կիրքեր

Բարի, օգտակար և շահ խրատներին
Եւս սակաւ անգամ լրսումեն:

Գիտակ:

Այո: Բռնադատութեան նրա ազահուութիւն

Յառայեցնումէ և բոլորեցունց:

Արգամ:

Նորա երեսից վաղ վերացել է
Մարդկութիւն միայն մնացելէ հրէշը,
Որը անարժան է հաւասարուիլ
Կենդանիներին անբան, անզգամ,
Որոնք օրէնքով շարժուում են բնութեան:

Գիսակ:

Ուրեմն իշխանազն, ի՞նչ է ձեզ ստիպում
Երուանդի մօտ մնալ, բարձրացնելով ձեր
Կորովի ձեռքը:

Արգամ:

Իմ սիրտըս արդէն
Վաղուց ընտրելէ խորշ Արտաշեսին:
Ես այս վայրկենիս գալ չեմ ցանկանում,
Ըստ որում Երուանդ՝ թողած պատերազմ,
Կ'փախչի կ'ամրանայ, և դժուարութեամբ
Կարողենք նորան յաղթել: Ողջունիր
Ժառանգին, բոլոր հայերին, նոյնպէս
Մատաղ—ծերունւոյն, և ասանոցա,
Որ ես փողերի հնչման ժամանակ—
Կ'անցկենամ ձեզ մօտ, վկայեն նախնիքս,
Եւ Աշխահակը:

Գիսակ:

Այլ իմն խրախուսեամբ
Սպասումենք, սպասում, մենք ձեր տեսութեան:

Արգամ:

Զինւոր, հետևողներ:

Դուք եւ գալի բանակից ԶինիՈր և ՀեՏԵԻՈՂ ՆԵՐ:

Տանել տուր սորան. հրամայիր անմիապ անցկա-
ցնել մեր օգտակար լրտեսին, որի մէջ դու այդպես
պատժելի սխալվեցար: Իսկ կախաղանը թող մնայ
վախեցնելու նոցա, որոնք էշին ջորից չեն իմանում
զանազանել:

(Գնում է ՀԵՏԵԻՈՂ ՆԵՐՈՎ):

Չինւոր:

Գնանք, սխալական աղքատ: Ինչ և իցէ ես չեմ
սխալվեցայ, դու լրտես ես:

Գիսակ:

Լրտես եմ, միայն այն կողմից չէ, այլ այս կողմից.
մորթը առնելիս ձեռին, բաւ չէ նայել երեսին, ամէն
կողմից նկատիր, որ ժժմով որդերին աչքի տակից
չեմ անցկացնես:

Չինւոր:

Խրատելու տեղ չէ: Գնանք շուտով՝ յանձնեմ քեզ
պահապաններին:

Գիսակ:

Մեծելու չեմ ինձ դարձնալ, պատուելի զինւոր:

Չինւոր:

Մի վախիր. բայց զաւէշտ անել ծիծաղել, և կա-
տակ անել ոչ որին արգելած չէ, իմ կարծիքով:

Գիսակ:

Ի՞նչ ասեմ, գեղեցիկէ՛ք ծիծաղդ, լաւ կատակել
գիտես. խորհուրդ եմ տալիս ոչ որքի մօտ չի ծիծա-
ղես, թէ չէ քո ծիծաղից մէջքը կ'կոտորուի: Զա-
ւէշտդ գովելի է՛, զինւոր, ասել ես հարկաւորութիւն

չունի. հաղիւ մանեմ դալիս: Ե՛հ հ, ուշանումեմ
Արգամի յանձուածները չի կատարեմ, գուցէ հրա-
մայի քեզ քո ձեռքով ինձ կախտաս: Ուղղեռի՛ր,
և բաժանելիս քեզանից՝ քո ապտակի շնորհակալու-
թեան—պարզե կ'տամ քեզ:

Օ ինոր:

Հապա, զնա առաջ. դադարի, պարապ, քուրժ
խօսումես:

(Գնումեն)

Տ Ե Ս Ա Ր Ա Ն 5.

Պատերազմաբեռն մի կողմ լեռաներ, հեռուից երևում
երևանքի վրան:

Վրանի կողմից դալիս է ԵՐՈՒԱՆԻ:

Երուանդ:

Խռովում, եռումեն մարդկային կիրքեր,

Պատերազմումեն միտքեր. որոտում,—

Գոռումեն զէնքեր, թափումէ արիւն

Ովկիանուսի ալիք փրփրումեն:

Հրաբուղիս լեռների որկորը բոցով

Փրչումէ. սաստիկ և մղոնչումեն

Փոթորիկները: Կարծես՝ հիմունքը

Երկրի կ'տատանի, սեղմումէ երկնից

Հաստատութիւնը. . . . Նւ իմ առաջ

Գալիս—երթումեն երևոյթները

Սըզալի

Մտնումէ Սանատրուկի ՇՈՒԱՔ:

Դարձեալ ո՛վ իմ աստուածներ:

Հուաք:

Ե՛կ իմ քամակից, լսիր ինձ:

Երուանդ:

Ինչո՞ւ

Պնդումես, ողի. կ'աց, ասա ինձ, կ'աց.

Դալիս եմ, դալիս քո քամակիցդ:

Հուաք (կոչելով):

Որպէս խօլական—երկու ցնորները.

Կասկածանք և թերահաւատութիւն՝

Ինքնադատութեան,—տիրասիրութեան

Հետազոտումեն:

Երուանդ:

Խօլական ցնորներ.

Ինքնադատութիւն, տիրասիրութիւն

Կ'աց:

Հուաք:

Նւ փառահեղ՝ նոր արեգակի

Մուտքը՝ կըլինի հայերի համար:

(Խուսափումէ):

Երուանդ (Հետեւելով Հուաքին):

Նոր արեգակը հայերի համար:

(Հնչումեն փողեր):

Միթէ՞ կ'յաղթուեմ. կայնիր, ո՛վ շուաք:

Մտնումէ ՄԱԺԷԺ:

Մաժէ՛ժ, որտեղից՝ դալիս ես:

Մաժէժ:

Արքայ,

Սկսուաւ պատերազմ: Նկաւ սուրհանդակ-
նրուանդաշատից:

Երուանդ:

Գոյժ է. քաղաքը

Ապրտամբեցաւ:

Մաժէժ:

Ո՛չ. այլ Թադուհի—

Ձեր մայր Բերդիահ. . . .

Երուանդ:

Մեռաւ. սո՛ւս:

Մաժէժ:

Ո՛չ. այլ

Նա շատ հիւանդ է:

Երուանդ:

Իմ զօրականներ

Պատրաստեն արդօք:

Մաժէժ:

Թադուհի հիւանդ. . . .

Երուանդ:

Նա քեզ զօրքերի վերայ հարցնումեմ.

Պատասխան ինձ տուր:

Մաժէժ:

Այո, պատրաստեն:

(Փողերի ձայն):

Երուանդ:

Հիւանդ է: Ոչի՛նչ, դէռ չէ սատկելու:

Գնումեմ, զրահքս տուր:

Մաժէժ:

Բարեհաճեցէք

Նրթալ վրան, այնտեղ ձեր զրահ զըրած է:

Երուանդ:

Վաղի՛ր, բեր շուտով. իսկ ես քարի վրայ

Կանգնեմ, մտիկ տամ:

Մաժէժ:

Շոյտ կ'վերադառնամ:

(Գնումէ):

Պատերազմ. հնչումեն փողեր, և ՚ի միասին խառնվում են նիզակ-
ներէ ձայն, նետերէ ձղում, զենքերի ձիչ և զօրականների ազդակ:

Երուանդ (քարէ վերայ):

Սկսուաւ: Մեծ քարի վերայ ես կայնամ՝

Կարողեմ լսելից տեսնել պատերազմ:

Շատեն թշնամիք, անթիւ, անհամար,

Բայց սակաւ չեն և իմ կտրիճները:

Ահա Սմբատին . . . երեւի նայէ,

Պատիւ են տալիս: Կաց, Արտաշիսի,

Եթէ չ'եմ սխալուում, համբուրումեն ոտ:

Ուղիղէ՛, թէ ինձ այդ երևումէ:

Ռադմի ժամանակ պատիւ տալու տեղ

Միայն յուսակիրք կարողեն գտնել:

Այս ի՛նչ եմ տեսնում. Տաճատ և Հրահատ

Զօրքերով զնումեն: Տաճատ, զարծիր յետ.

Յե՛տ, յե՛տ, դու Հրահատ, չանսացող, զարծիր:

Ա, ա. և ահա . . . աչերս ժխտումեն . . .

Տեսէք, տես. Արգամ, ո՛վ Արգամ և դու.

Վերջի յոյս, կեանքիս—ազատող, Արգամ,

Արտաշիսի կողմ, անցես դու կենում:

Արգամ, քեզ գահըս. Հայաստանըս քեզ,

Քեզ ընծայումեմ. . . . Արգամ, ո՛վ—Արգամ. . .

(Ընկնումէ քարի վերայ):

Մտնումէ ՄԱԺԷԺ ղրահով:

Մաժէժ:

Տէր արքայ, տէր իմ. ի՞նչ է պատահել:

(Փողերի ձայն երկու կողմից):

Զարթէք, լսեցէք. երկու կողմերից

Հնչումեն փողեր:

Երուանդ:

Փողերի հնչում:

Միթէ՞ սկսելեն պատերազմ բանալ:

(Ճեւ և փողերի ձայն):

Մաժէժ, տուր վահան. բեր իմ վահանակ:

(Հազնումէ ղրահ):

Նիզակըս, նիզակ, ո՛վ տուէք ինձ թուրըս.

Ծովային թըրի վերայ մարդկութիւն,

Եւ բռնող նորա կայնած է—երկիր,

Թըրով կոտորել պիտոյ է դոցա . . .

Թուրըս, թուրըս և իմ ազատութիւն:

(Առնումէ թուր և ղնումեն. քամակից):

Յառաջ. հնջեցէք փողերը. ՚ի ձախ:

Յառաջ ճուրացիք. շուտով Վիրք ՚ի յաջ.

Նետեցէք, յառաջ. . . . շուրջ հեծեալօրք:

ՏԵՍԱՐԱՆ 6.

Մէս հողից պտուերադառնալու դուռ:

Մտնումեն ԶԻՆԻՈՐ և ԶՕՐԱԿԱՆ պատերազմելով:

Զօրական:

Կայ, ո՛վ ես դու. հայ թէ օտարազգի:

Զինուոր:

Հայեմ. քեզ ի՞նչ, դու պատերազմուիր:

Զօրական:

Հայեմ Պարսկաստանից եկած Սմբատի հետ, թէ՞
հայ ուրացող, երուանդից անջատուած:

Զինուոր:

Վերջինեմ. պաշտպանիր վեղդ:

(Վերաւորումէ):

Զօրական:

Այ—անպիտան. հապա՞ դու ինչպէս կ'պաշտպա-
նուես. ես առաջինեմ:

(Վերաւորումէ):

Զինուոր (Ընկնելով):

Ողորմելի, մենք—ուրեմն եղբայր ենք. դու հայ—
Սմբատի, ես հայ—Արգամի զօրքից, ուրացող. . . .
Երկրքեանքս—Արտաշիսի համար թափեցինք միմեանց
արիւնը. աւերող ջերմեռանդութիւնը աղբիւր է
համօրէն անբաղդութիւնների տանջու-
մեմ. . . վերքս խորին է հասաւ վախճանըս:

(Մեռնումէ):

Ջորական:

Գժուարէ՛ զանազանել սեպհական կաշին—թշնա-
միններից, երբ եղբայրները դաւեն յարուցանում:
խառնուեցան երկու կողմից... (ընկնումէ): Ե՛հէ...
կարծեօք և իմ վերջն եկաւ... ո՛վ, ո՛վ... սիրտս
գնումէ... օգնութիւն...:

(Մեռնումէ):

Արտաշէս (քամակից):

Վարձած Տուրացիք պնդումեն, Գիսան կ'.

Օգնութիւն հասցրէք:

Գիսակ (նոյնպէս):

Վազեցէ՛ք, ինչքան

Ունէ՛ք ոյժ. ահա՛, դալիսեմ, կ'հասնեմ:

Մտնումէ ԱՐՏԱՇԷՍ ԶՕՐԱԿԱՆԻ հետ պատերազմելով:

Արտաշէս:

Դու, որի արիւնը գընած է արհամարհ ոսկումը,
անդու՛թ Տուրացի, մեռիր:

Առաջին Տուրացի Ջորական:

Քո զլուխդ, Մարացի, ինքնակոչ ժառանգ, թանգէ
գնահատած. բաւ է ոչ թէ ինձ, այլ հիսուն գիւ-
ղերի համար:

Արտաշէս:

Անարժան, տալիս եմ քեզ գլուխս ոսկեղէն: (Վերա-
ւորումէ):

(Տուրացին ընկնումէ մեռած. Արտաշէսի վերայ ան-
կանում են ուրիշ երկու զօրականներ—Տուրացիք,
բարձրացնում են թուրը, բայց ԳԻՍԱԿ հասնելով,
սպանումէ մէկին, և ինքը ընկնումէ վերաւորած միւ-
սից. այդ ժամանակ Արտաշէսը փախչումէ):

Երկրորդ Տուրացի Ջորական:

Փախաւ ոսկին ձեռքիցս: Դու անարգ, ստահակ,
վատագործ, ապիրատ—ո՛վ ես, որ մահով աղետեցիր,
փրկար նորան, որի քամակից բոլոր իմ ազգայիններս
վազվզողւմեն, ինչպէս կարմրիկ—աղջկայ մաքուր ող-
ջախոհութեան քամակից: Խ'նչ եմ կայնած այստեղ,
գնամ, սկսեմ որոնել. այ ժառանգ—գահ, պըճներու
չ'ես նորանից, որի քիթը որսորդաշան ռնգունքի
պէս կ'գտնի քեզ՝ գետնի վերայ թողած հոտովդ:
(Գնումէ):

Գիսակ:

Գիակաների մէջ ստացայ իմ անկողին. շրջապատած
եմ անշունչ ամուսիններով: Տէր իմ—Արտաշէս, ես
մեռնումեմ քո համար քաղցրաճաճանչ մահով...
Սա ո՛վ է, դիմ կ'ազնիւ զինւորի... թէպէտեւ
մահուան սառ ձեռն խլեց քեզանից կէսը գոյու-
թիւնիցդ, բայց երեսիդ զիծերը յայտնումեն, որ
ինձ անձանօթ չ'ես... երբ, ի՞նչ տեղ տեսած քեզ
պէտքէ լինեմ... Ե՛հէ. դու այն զինւոր ես, որը ինձ
ապտակ տուեց Արգամի բանակի մօտ: Խեղճ, ողոր-
մելի, միտդ է՛ ինչ ասացի քեզ. բաժանուելիս՝ փո-
խարէն քո ծեծի և ապտակի՝ մի ուրիշ բան պարգե-
ւել: Շատ ուրախեմ, որ կարողանումեմ իմ խոստա-
ցածը կատարել: Ընդունիր կիսաշունչ բարեկամիցդ
համբոյր զառական, և յաւիտենական մեկուսու-
թեան... Սթէ կ'տեսնուենք այնտեղ. չէ, տես-
նուելու չ'ենք. ես դէռ սպանած չ'եմ... Ո՛վ կը-
տեսնուենք, կ'տեսնուենք, դալիսեմ քո քամակից...
դալիսեմ... (մեռնումէ):

Մանուկ ԵՐՈՒԱՆԻ պատերազմելով ՏԱՃԱՏԻ հետ,
հեռուէց երեւումէ ՄԱԺԷԺ:

Տաճատ:

Փառաւոր հագնուած, վահանակ դիմոյդ,
Ով որ չի լինես, մի է իմ համար.
Շնորհաւորումեմ՝ ոչ սակաւ արիւն
Թափելես կեանքումդ, այնպէս գեղեցիկ
Մենամարտումես: Սկսիր դու նորից:

Երուանդ:

Ուրացողների ձեռքեր մարտութեան
Ժամանակ՝ այնքան նրանք նուազումեն,
Որ և հրաշալի, սեպհական շահի
Մարտողի համար, չ'են դառնում: Փրկելը
Ազատել ջանայ ուրացութիւնըդ:
Տաճատ, հետդ կուող—քո թագաւոր երուանդն է,
ոչ որ ուրիշը, հաւատացիր:

Տաճատ:

Քեզ որոնումեմ ողջ օր,—չեմ գտնում:
ձակատաղիրը ինքնին աշխատեց
Բերել քեզ վերաս, հաշիւներ տալու.
Ով ում հետ ինչպէս վարվեց անցածում:
(Ուժգնութեամբ անկանելով
Երուանդի վերայ):

Մարդակեր երուանդ, դու պոռնկորդի... .

Երուանդ (վերաւորելով):

Մահ պոռնկորդի՛ն քեզ ուղարկումէ.
Ընդունիր պարզե թագաւորական:

Տաճատ (ընկնելով):

Կեցցէ՛ Արտաշէս, ապագայ արքայ... .
(Մեռնումէ):

Չայներ (Բէվի քամակից):

Յաղթութիւն. կեցցէ՛ Արտաշէս արքայ:

Երուանդ:

Յաղթութիւն:

Չայներ (նոյնպէս):

Կեցցէ՛ Արտաշէս արքայ:

Երուանդ:

Կեցցէ՛ Արտաշէս, կեցցէ՛ թագաւոր:
Բայց դու, ո՛վ երուանդ, ուրե՛ս:

Սմբատ (քամակից):

Խնայեցէ՛ք

Հայերին:

Արտաշէս (նոյնպէս):

Յառաջ, ջարդեցէ՛ք, մեռցրէ՛ք
Տուրացիներին: Ապա, յաղթութիւն
Դռնացէ՛ք:

Սմբատ (նոյնպէս):

Շուտով եկէ՛ք քամակիցս,

եւ որոնեցէ՛ք ահեղ երուանդին:

Երուանդ:

Հրաման են տալիս նոքա՝ որոնել
Ինձ—թագաւորիս: Մաժէ՛ժ, ազատուիր:
Որտեղ ե՞ս կապել նժոյգ երիվարս:
Մաժէ՛ժ, երիվար չ'ի՞նձ բաւական,
ես հաստացելեմ անբաղդութիւնով:
Ինձ աստուածների դու կառաց վերայ
Դրիր, նոքա միայն կարողն փախցնել:

Ո՛ր վիճակ աստուածներ, եթէ սիրումէք
Թագաւորներին—ձեզ պաշտողներին,
Հրեղէն երկնքից ուղարկէք ինձ կառք,
Կառք, կառք, ո՛վ դիք իմ Մածէժ, ևս զնումմէ:
(Գնումէ):

Մածէժ:

Ծառի մօտ կամ կառք, կամ ձեր երիվար
Կըզանէք, և ես ձեզ հետ եմ, տէր իմ:
(Գնումէ):

Մանուկն միւս կողմէ ՍՄԲՍ և ԶՕՐԱԿԱՆՆԵՐ:

Սմբատ:

Յաղթութիւն մերն է. աճապարեցէք,
Դուք Երուանդաշատ վաղեցէք, այնտեղ
Երուանդ ամրացած կ'լինի անկասկած:
(Գնումէ զօրականներով):

Մանուկն ԱՐՏԱՇԷՍ, ՀՐԱՀԱՍ, ԱՐԳԱՄ և ԶՕՐԱԿԱՆՆԵՐ:

Արդամ:

Կռիւ զադարեցաւ. հնչեցէք, ուրեմն,
Յաղթութիւն. նորա թող և արձագանդ
Երկար տարածուի, և այս լեռներից
Հասնի մարդերի բացեայ ականջաց:

Հրաչատ:

Նոր լոյս է բացուել մեղմ տանջուածներին:
Այս ինչ է՞... դիմի... դու իմ ազգական,
Բընունի Տաճատ... մահի մանդաղը
Հնձեց քո կեանքը, և չարժանացար
Նոր հորիզոնը, նոր փայլը տեսնել:

Արտաշէս:

Ո՛վ, հազար աւաղ քեզ, ընկեր Գիսան կ.

Մահը չի խնայեց քո բարի դործեր:
Անգութ դու վճիռ. մեր մտածմունքներ
Փռչեցէ՛ հետ կորան, ո՛վ—բոլորովին
Եւ խաղառ: Ահա ուրախութեան հետ
Բացուեցաւ տըխուր և սև տեսարան:
Պատուէնք մենք սորանց—ազգասիրներին,
Որոնք ծիծաղով իւր կենաց վերայ
Նայումէին: Ես չեմ մոռանալ ձեզ,
Որպէս մոռանալ աղնուութիւնը
Գիտեմ չ'իմանում, և որ ստիպումէ
Այժմ թէ յետոյ հատուցմունք պարտեաց
Տալ մնացորդներին—ձեր արիւն կրած:

Հրաչատ:

Մինչ ՚ի լոյս հասնել Երուանդաշատին
Մենք պարտական ենք, և տալ օգնութիւն
Սմբատին:

Արդամ:

Այո. զուր ուշանում ենք:
Գնում են. փողերի ձայն, բամբուռն ածելով—անց են կենում
ԶՕՐԱԿԱՆՆԵՐ «յաղթութիւն» գողալով:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ

ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ

ՏԵՍԱՐԱՆ 1.

Նրոսանդառա. Պարխա:

Մանեն գալի ՊԱՀԱՆԳ—ՋՈՐԱԿԱՆՆԵՐ պարեսպի վերայ:

1 Օրական:

Մին, երկու, երեք, չորս:

2 Օրական:

Հինգ, վեց և այլն: Մի և նոյն, և մի և նոյն: Դատ-
րեցայ, նստենք, և եթէ ուզումես, ննջենք փոքր,
փոքր ինչ:

1 Օրական:

Ցերեկուայ քունը—գիշերուայ տքնութիւնը է.
երեկոյեան գլուխդ կ'ձանձրանայ, ժամանակ չէ:

2 Օրական:

Մտիկ տուր, տես, դարձեալ վազումեն մարդիկ:
Կաց. ո՞վ էք դուք:

Չայն:

Յաղթուեցաւ նրուանդը, թողէք մեզ անցանել
քաղաք:

1 Օրական:

Թողնե՛ք ձեզ. խելօքներ էք, ինձ ասել պէտքէ:
Թողնե՛ք ձեզ, և ձեր ուսերի վերայ անցկացնել թըշ-
նամիներին, — ներողամիտ եղէք, ձեզ խաբել մեզ չի
գալ:

2 Օրական:

Նորից ձիով շտապումեն, գալիսեն և ուրիշները:
Կաց, դուք ո՞վ էք:

Երուանդ (քամակեց):

Շուտով որոգայթ կողբեցէք: Ես եմ—
Իշխան քաղաքի. ապա թողէք ինձ:

Օրականներ (պարեսպի մէջ ան- հետանելով):

Արքայ, կողբումենք. համեցէք, մտէք:

Երուանդ:

Ո՛չ դիմ թողնել, բայ ինձանից, դուք
Ձի համարձակուէք: Հասկացանք թէ չէ:
(Նրեւումեն պարեսպի վերայ
ՄԱԺԵԺԻ ՀԵՄ):

1 Օրական:

Փակիր դուռը:

(Միւս զօրականը փախումէ):

Երուանդ (ցած գալով պարեսպեց):

Ամուրէ քաղաքըս: Սպառեցի բոլոր
Ինչ—որ ունէի, վառանցի վերջի—
Դրամ գանձարանի: Սրան սոսկացնելով,
Թէպէտ յաւիտեան անփոփած կարող

Չ'ես լինիլ, սակայն ըստ բաւականին
 Երկար ժամանակ պատահմունքներից—
 Վատթար կ'հեռանաս: Դժուարէ տռնել
 Քեզ՝ թէ և մի ամ—նոքա պաշարեն:
 Տասն անգամ բիւր զօրք այս խաղալիքին,
 Եթէ չորս կողմից մատչուեն և դպչեն,
 Տարիներ պէտք է անցկենան մինչ—որ
 Միայն սովութիւն ծռացնի քո վիզն:
 Այն գործը՝ որի համար գանձարան
 Հատաւ—դատարկվեց անշնասելի է:
 Թող ինչքան նոքա ուզումեն տանջուեն,
 Չարաչար սպանուեն, մի առ մի մեռնեն,
 Մինչև որ վերջի զօրական չի մնայ:
 Դեռ ևս չեմ կորցնում իմ յոյսըս. գուցէ
 Ես կարողանամ յաղթել: Յաղթութիւն—
 Յաշտարարութիւն չանես չի լինիլ:
 Մաժէ՛ժ, նեղ դրութեան ժամին աստուածոց
 Մտաբերելով, դորա փոխարէն
 Յաջողութիւն են ուղարկում նոքա:
 Մեծ քրմապետին յայտնիր իմ հրաման,
 Որ առանձին իմն յաշտ առնեն դիող:
 (Գնումէ ՄԱԺԷԺ):
 Գնումեմ արքունիք: Երբ զօրապետներս
 Դան, դուք ասացէք, որ ներկայանան
 Ինձ պալատներումս:

Սմբատ (պարեհապի քամակէց):

Չ'որս կողմ պաշարէք,
 Սանդուղքներ դրրէք պարիսպի վերայ,
 Բարձր վերելեակներ կցէք, պնդացրէք,

Երուանդ:

Ա՛հ, առիւծ, հասար: Պահանգներ, շուտով
 Ձայնեցէք, յետոյ ամենին յայտնէք,
 «Սմբատ Լակոտին—Մարի բերումէ—
 Թագաւորացնելու: Ժողովուրդ դալիս—
 Պռռոտ, կանչ, դոչիւն բարձրացէք, ասէք,
 «Մար ամատ, ամատ», որ և հասկացող
 Կամ չի հասկացող—բոլորք հասկանան:

1 Ջօրական:

Լսումենք, արքայ, և ձեզ հնազանդներ:

2 Ջօրական:

Անսխալ կ'կատարենք:

Երուանդ:

Լամբերին մտիկ
 Տուէք, արդեօք նոքա, կողբած են թէ չէ:
 Գնումեմ ընդ պարիսպ, ինձ հարցանելիս՝
 Կասէք. անումէ մեծ կարգադրութիւն:
 (Գնումէ):

1 Ջօրական:

Էհէ, լսեցիր, տեսար. մեր արքայն յաղթուեցաւ
 արձակ դաշտում: Տեսնումեն, որ մենակ եկաւ, քա-
 մակից չկար զօրք: Պաշարողներին ընդդիմանալու են
 միայն մնացած զօրքը քաղաքում: Ո՛հ, հեռու չ'ես
 գնալ, արքայ, ղոցանով, որոնց սրտերը կ'պատռվեն
 քեզ յաղթուած տեսնելով:

Չայն (քամակէց):

Յաղթութիւն, յաղթութիւն, կեցցէ՛ Սրտաշէս:

2 Օրական:

«Մար ամ. . . .»

1 Օրական:

Սոս, կծիր շրթունքդ. այս տեղից 'ի վայր պա-
րիսպից ցած քաղաքալարութեամբ կ'բերեմ քեզ,
եթէ ևս ձայն հանելես: Մթնելիս՝ իսկոյն բանալու
եմ լամբեր, և կողբելու եմ ուրդայթներ, կեցցէով
կ'ընդունենք օրինաւոր թագաւորին մեր:

2 Օրական:

Քեզանից ես, դիտես, մի քայլ կողմ անելու չեմ:
Քամակիցդ, իշամարուկի պէս ման կ'գամ:

1 Օրական:

Գովելի ես: Գնումեմ դիտելու:

2 Օրական:

Գալիսեմ քամակիցդ:

(Յածեն դալի և պարիսպի մէջ խուսափումն):

ՏԵՍԱՐԱՆ 2.

Մի և նոյն րեզ. Բագնայարի Տաճար:

Մտնում երոմ. Երազիւ և եռաժանի գաւազանով,
քամակից ԲՈՒՐՄԵՐ:

Երուագ:

Երկու օր անցաւ, ինչ որ մենք չ'ունինք
Ոչինչ լուր: Մէն մի և խրաքանչիւր

Օր՝ երուանդ հրաման տուեց աղօթք անել,
եւ Միհր աստուածին բերել զոհ:

(ԲՈՒՐՄԵՐ շրջադասումն երոմ. Երազիւ):

1 Քուրմ:

Առաջ

Հարմարէ պաշտել կրակին, և ապա
Պատերազմական աստուածին Միհրին:

Երուագ:

Ես երեզ զիշեր երազ մի տեսայ:
Արքայն յաղթուելով՝ վազեց դէպ 'ի ինձ,
եւ հառաչելով, խնդրումք ցոյց տալ
Գերեզման սպանած Սանատրուկի:

2 Քուրմ:

Ի շու.

Երազդ մեկնեց քեզ դպիր—Տիրը,
Երազմէն եղար իսկոյն Աշտիշատ
Քաղաքի:

Երուագ:

Այո՛, եղայ: Տիր մեկնեց

Հետեւեալ սողդէ արքայ Երուանդի
Պարտուիչն: Վազելն—նըշանակումէ
Պատահումն: Արիւնէն—նրա հառաչանք:
Իսկ Սանատրուկի գերեզման—մահն է
Իւրեան:

3 Քուրմ:

Ժամանակ անկասկածելի,
եւ անմեկնելի:

Երուազ (Երևան մէջ) :
Ո՛վ զիք իմ, միթէ՞
Մառայութիւնից պէտք է ես զըկուեմ:
Նորից ինձ, քուրմեր, շրջապատեցէք:
Հնչեցէք աղօթք դէպ աստուածները,
եւ հառաչեցէք բազմագիտութիւն:
(Մըսմըսումն):

Լմենքեան:

Անմահ աստուածներ,
Ո՛վ մեզ պահեցէք,
Զօրութիւն տուեցէք
Արքայ երուանդին,
Վանել, ըմբռնել
Թշնամիներէն,
Զարեց ազատել
Մեր բազմները:

4 Քուրմ:

Ի՜շտ. մատուցանել զո՛հ աներեւոյթ
Հըրոյ անյագի» պէտքէ: Կ'պաշտպանի
Մեզ Միհրը:

Երուազ:

Ահա—«երեւոյթ կրակ քոյր»
Տեսէք: Վերկենանք. սկսէք պտոյտել:
(Ընկղմած խոր մտածմունքի մէջ, Երեւն
Երեւն կրակի մէջ ամուսնի ցլի):
Քուրմեր (պտոյտ զաւով և մըսմըս-
ուելով):
Մէհր, մեզ պահպանիր.
Յաղթութիւն լաշխիք:

Դուխասներ միշտ քիզ:
Օ՜հ, դու ասպարէզ
Դուրս եկ քաջութեամբ,
Յըմեր մեզից ամբ:
Ո՛վ—Եկն Վահագնի,
Սիրոյ Թագուհի,
Խնայել, քաջ—մարտիկ
Երուանդին, Աստղէ:
Մտնում է ՄՍԹԵԺ:

Քուրմեր:

Այ. ո՛վ ես դու յանդուգներից առաւելագոյնը, որ
համարձակուեցար . . .

Մայէժ:

Յաղթուեցաւ արքայն, յաշտ առէք, յաշտ . . .
(Գնում է):

Երուազ և Քուրմեր:

Յիր—ցան եղէք. վազեցէք, աղատուեցէք: Այ,
այ այ . . .
(Փախում են):

ՏԵՍԱՐԱՆ 3.

Արշունի Սբար:

— Մանուկ, երո՞ւմ է:

Երուազ:

Հըրոյ անյագի աներեւոյթի,
Երեւոյթ կրակ—բոսջ, մենք շուրջ, պար ի պար

Պառայտ—գալով զոհ՝ ջերմ աղօթքն հետ՝
Մատուցինք։ Այսպէս արքայի հրամանք
եւ պարտքըս, որպէս հարկնէ—առեցի։
Բայց աստուածները սաստիկ զայրացած՝
Ոչինչ—վատ բանից՝ չի գուշակեցին։
Քաղաք ամրացած որոգայթներով,
Պարիսպի վերայ զօրականք կանգնած,
Ընդդէմ կենալու միթէ՞ չունենալ
Այնքան մարթանքներ, մինչ կարողանայ
Յաղթել թշնամեաց։ Ուրէ՞ սուրհանգակ
Մածէժըն եկաւ, զըրախօս եղաւ,
Խօսքը կտրվեց, բան—մի չի սասց,
Եւ խուսափուեցաւ, ոչինչ չխնայանք։
Սպասումեմ ահին, սպասումեմ դողին.
Մարդը երբ իւր խօսք չի պրծնում, նորա
Նվթիթէ խելքը։ Նրթամ մօրըս մօտ։
Մտնում, ԲԵՐԳԻՍՆ Թագը ձեռին։
Բայց ահա նա ինքն։ Այս ի՞նչեմ տեսնում,
Տէր իմ Արամադդ. Թագը իւր ձեռին,
Նա հեծեծումէ. զնումէ Թագ գլխին,
Խօսումէ, տեսէ՞ք. հեռանամ, լսեմ։

Ինքզիա՛հ։

Այսօր բաղդ. եղոց—չարչարանք, արտունջ։
Այսօր փառք. եղուց—գարովանք, անէճք։
Այսօր Թագ. եղուց—թուփ փշէղեն, կոծ։
Այսօր զահ. եղուց—գերեզման, տխուր։
(Լացէ լինում)։

Երուազ։

Բերդիւմ հ, մայր իմ, ի՞նչես լաց լինում։

Ինքզիա՛հ։

Բացուեցէ՛ք, սահանք, թափեցէ՛ք աչաց
Ջուրը՝ բորբոքած հեղեղատներով։
Արտօսրր—տանջանք հեշտացնումէ փոքր։

Երուազ։

Մայր իմ, ո՞վ—մայր իմ։

Ինքզիա՛հ։

Ի՞նչ քաղցրէ կոչում։

Աւաղ, ո՞ւմ մայր եմ։

Երուազ։

Որդւոցդ. արքայի,

Մեծ քրմապետի։

Ինքզիա՛հ։

Որոց ես ծնեցի,

Աշխարհ ծաղրելու, և զարմացնելու։

Երուազ։

Քեզ չեմ հասկանում։

Ինքզիա՛հ։

Պէտք չէ հասկանալ

Հասկացողութիւն ամենայն բանի,
Եւ իրաց՝ բերում չէ բարիութիւն։

Երուազ։

Ակտում զարձեալ իւրեան հետ խօսել։

Ինքզիա՛հ։

Եթէ հաւատալ երազին միայն,
Քաղից և զահից ես պէտքէ զրկում։

Ո՛վ Տիր, դու Դսիր—մեծ իմաստութեան,
Քրմաց և ուսման յողն ճարտարութեան,
Դրիչ Արամազդի, Ազդիչ բարեխրատ
եւ չարագուշակ ողջ երազների,
Առաջնորդ հոգւոյ և արքայութեան
Ստորերկրեայ, մեկնիր երազըս, ո՛վ Տիր:

Երուազ:

Գոչումէ Տիրին, երազէ տեսել:

Բերդիա՛հ:

Մնտա՛ր մտածմունք, դու ունայնութիւն,
Ինձ ո՛ւր հասուցիր: Անցան տարիներ,
Թագաւորութեամբ և վայելելով,
Վեր դալ կամ լաւ ևս ասել, վեր դյուիլ
Աթոռից, այդ ի՛նչ տրուալ ցածութիւնէ,
Ուրէ՛ք բաղդ, որին՝ քսան տարի առաջ,
Մըտադիր էի գտանել: Ոչի՛նչ—
Ո՛չ զահ, ո՛չ թաղը, ո՛չ հարստութիւն
Չ'են տալի բաղդը, և խաղաղութիւն
Սըրտի: Ես ի զուր, զո՛ւր չարչարուեցի,
Ի զուր թափեցի մարդկային արիւն:
Ո՛վ անդգուշութիւն, ո՛վ անմըտադիր
Խուճապումն, յո՞ ինձ, ասէք, յո՞ տարաք:

Երուազ:

Տանջումես սաստիկ քո այլալութեամբդ
Որդւոյդ Երուազին: Կաց, ուրե՛ս գընում:
Աստուածներ մեզ վրայ խիստ ցասուցած են,
Ազատել վնասից նոքա ուղում չ'են:
Մեղքներ դործածել, դուցէ շատերին

Մահի դուռն հասցնել կից—դոյդ ջանացիք:
Անողորմաբար ուրիշէն ասնջել
Դաժանութիւննէ: Կաց, իմ թագուհի:

Բերդիա՛հ:

Թագուհի՛. . . խա՛, խա՛: Թագուհի՞ եմ ես,
Հապա՛ գնեմ թաղը իմ գլխիս վերայ:
Գնա՛, չի գնում թաղը. տա՛ր, ձեռքս սառած,
Ինձ խոնարհ լինել չ'ունի միտք: Ազատ
Կատարել իղձքս ո՛վէ արդեւում:

Երուազ:

Ո՛չ դք:

Երուանդ (բամակեց):

«Մար ամառ, Մար ամառ» ձայնէք:

Բերդիա՛հ:

Սըս:

Երուազ:

Երուանդի ձայն:

Երուանդ (բամակեց):

Պարխալի վերայ

Կայնեցէք շուտով, քաղաքս պահպանէք:

Բերդիա՛հ:

Զրկուեցաւ, խլեցին . . .

Երուազ:

Միթէ՞ յաղթուեցաւ:

Բերդիա՛հ:

Արքայութիւնը. ինձանից ոչ ոք

Խլել չի յանդգնիլ:

Երուանդ (քամակեց):

Պարիսպի վերայ,
Ասումէք նոքա կամին երանել:
Իմ որդայթներ, շոյտ որդայթներ
Բացարէք:

Երուազ:

Մենանկ պատերազմական
Դալխէ դաշտից:

Երուանդ (քամակեց):

Կապաղովկացիք,
Ելէք քաղաքից. վանեցէք նոյա,
Եւ ձեզ դանձ առատ: Աղաղակեցէք
«Մար ամատ, ամատ»:

Բերդիաշ:

Երուանդն եկան:

Երուանդ (քամակեց):

Մաժէժ, դու դարձար. ո՛վ— ուրախացրուր:

Մաժէժ (քամակեց):

Եկան և հասան. լամբեր կողբեցին,
Բացան որդայթ, դժուարէ կոյնել:

Երուանդ (քամակեց):

Դոչէք «Մար ամատ»,— «Մար ամատ» ձայնէք:

Մաժէժ և Դողովուրդ (քամակեց):

Մար ամատ, Մար ամատ:

Մանուկ ԵՐՈՒԱՆԴ սրով և պատառուած քղամկով
և արիւնաթաթաւ երեսով:

Երուանդ:

«Մար ամատ, Մար ամատ» ո՛վ— դռացէք:

Եւ վերջ իմ համար արդէն ժամանեց:
Յաղթուեցայ. ումից . . . ասել, մտածել
Ես ամաչումեմ: Կորաւ քո փայլը,
Բայց դէռ թագաւոր կարողեմ կոչուել:
Դէռ սուրը ձեռքումս, թագըս իմ գլխին . . .
Ո՛վ բացէ իմ գլուխս, ուրէ՞ թագս, ուրէ՞.
Լսեցէք մարդիկ, լիւր, ժողովուրդ,
Ուրէ՞ տուած թագդ, թագը, իմ թագըս . . .

Բերդիաշ:

Լացը, արտասուք Երուանդից սպասել:
Թագի դու համար աւաղես քաշում,
Երբ վեղիդ վերայ նստելն ոսկւքդ,
Եւ մեր թշնամիք մեր դուռնն հասել,
Ամօ՛ թ քեզ, ամօ՛ թ. ահա տես թագըս,
Տես գլխիս վերայ, թագուհի առաջդ:

Երուանդ:

Դու

Բերդիաշ:

Չ'ես ճանաչում. փոխուածեմ սասաիկ,
Մոռացար մօրըդ— քո՝ Բերդիաշին:

Երուանդ:

Մօրս

Բերդիաշ:

Որ զօրով կանացի— դահը՝
Անզօր իւր որդւոյն, խղճուկ Երուանդին,—
Նստացրեց, և անմիտ զաւակին, որին
Տղրուկը կարի վախեցնել:

Երուանդ:

Անգօր

Երուանդին, անմիտ զաւակին, տղըուկ
Ինձ կը վախեցնի:

Բերդիա՛հ:

Շնորհաւորութիւն

Ատելի «ոչինչ», քո այսուհետեւ
Անունդ է «ոչինչ»:

Երուանդ:

Ինձ «ոչինչ» ինչու կոչումես:

Բերդիա՛հ:

Մնացիր

Այդ տեղ. մի շարժուիր, թէ չէ կգործովես
Անդունդ: Մնացիր դու այդ տեղ, ո՛վ մնացիր,
Մինչ առնեն քաղաքդ: Բո կարդադրութիւն
Երևի պէտք չէր, եթէ փախելու,
Եւ ամփոփուելու տեղ — սրահ գտելու:

Երուանդ:

Ո՛վ — ինչու դու խելք կայնածես գլխումս:

Բերդիա՛հ:

Մօտեցիր գիժին, մօտ եկ դու, Երուաղ,
Ականջին ասիր նախարար որդւոյս . . .

Երուանդ:

Նախարար Երուանդ . . .

Երուաղ:

Ազատուելու չես:

Ձեռքերդ շղթայով կապած, երեսըդ —

Արիւնշաղախ, դու դուրս ես թրուել,
Կարծես, բաղնիսից արիւնըռուշտի:
Փորքի վէրքդ, բայց աստղդ թառամած —
Թարշամեցաւ: Կաց, ձայն հանիր, ուր ես
Գնում:

Երուանդ:

Ինձ ծաղրեցէք, դուք այսին արեցէք.

Ահաւոր այժմուս չեմ ես ձեզ համար:

Բերդիա՛հ:

Չնչին և նուաղ, անարժան արքայ.

Ձէ, դու արքայ չես, — հովիւ ոչխարաց:

Երուաղ:

Մահուան ցուրտ ձեռքը բռնեց քեզ, իսկ դու
Նայումես պատի վրայ անմըտաբար:

Երուանդ:

Լռեցէք, ժամէ. լռեցէք, թէ չէ
Նորից կ'ձանաչէք՝ ում հետնէք խօսում:

Բերդիա՛հ:

Անասուն. . .

Երուանդ:

Մայր իմ:

Բերդիա՛հ:

Խեղցնոր, տըկար,

Դու վախութիւնից սրահի անկիւնումս
Տեղ ապաւինի յոյս ունիս դանել
Թողնելով պարիսպ, զօրականներից
Բաժանուած, ումի՞ն, ասա — յանձնելես

Սպարապետութիւն: Խայտարակ, ամօթ,
Ո՛վ—նախատինք քեզ:

— Շանուռա՛ն Երուազ:

Տասըն չորս տարի

Քրտինք թափելով, կառուցանելով

Հոյակապ քաղաք, ինչէ՛ր մտածում,

Անողորմ նրուանդ: Կարծումէ՛ր դու,

Որ պէտքէ քանդուի, այրուի:

Բերգիա՛հ:

Մեռնէի,

Ո՛վ, վաղ մեռնէի, քան թէ քեզ ծնելիս,

Դառնութեամբ կեանքը՝ անցուցանէի:

Պատիժ քեզ, պատիժ. վերջդ սգալի

Կամիմ տեսանել:

Երուանդ:

Լեզուդ, Բերգիա՛հ,

Լեզուդ:

Բերգիա՛հ:

Չ'եմ լըռիլ: Տասն անգամ կ'ասեմ,

Չէ՛, չ'եմ ամաչիլ—գոռալ և ձայնել

Քո տեղ լաւ կ'լինէր—գաղանին ծնէի,

Անտառում թափառ, գոնէ ինձանից

Հեռու կ'լազվէր: Նրանի՛ կ'լինէր,

Հաղար երանի՛ եթէ իմ արդանդ

Փրչանար, տրաքուէր, քեզ լոյսը երբէք

Չ'տեսնէր: Նթէ՛ դու ինչ և իցէ

Պէտքէ ծընվէիր, ո՛վ լաւ կ'լինէր,

Ուռոյց մատակիս հեզ թեթեանար:

Շուր գայր, ոտերով՝ այլ ոչ թէ զլիսով:

Աշխարհ ելնէիր: Անկանոն ծնունդը

Քեզ այդ հասակին դժուար կ'հասացնէր:

Պատանքս մտնելեաց ինչո՞ւ չ'սեղմվեց,

Որ ինձ փրկելու, բուժիչ վոհուններ

Քեզ—իմ պտուղիս կրտոր անէին

Իւրեանց նշտրակով: Նրանի՛ կ'լինէր

Որ քո առաջին ճիշդ միանար

Որոտմունքների բոմբիւնների հետ,

Եւ ականջներդ սկզբում—իսկ խլացած

Մնային: Նրանի՛ կ'լինէր՝ ծիծաղյալը

Փոխանակ կաթի, լեղում կերակրէր

Քեզ: Ո՛վ երանի, ո՛վ լաւ կ'լինէր՝

Եթէ ծիծաղյալի ձեռքեր զողային,

Այն ձեռքեր, որոնք քեզ կ'բռնէին.

Եւ ցած գցելով, փշովէիր բնուն,

Զառակ ջնջելի, գիււածո՛ւ

: Երուանդ:

: Հալիթ:

Տըս. կ'սց:—

Դու իմ մշտական կարկառունք էիր.

Եւ ինչպէս քեզ ես ստեղծեցի, նոյնպէս

Իրաւունք ունիմ և ոչնչացնել:

Դու իմ միտքս էիր. միտքը լոկ խելքի

Ծնունդէ և բուսակ, և մայր է դառնում

Ողջ իւր գործերի: Չ'կայ իմ մէջ խելքը,

Պէտք չէ լինելու և իմ մաքերին,

.

Այսինքն՝ դու իմ—ծնող մայր, Բերգիա՛հ:

Թափեցի՛ր վերաս անդգամ—անէծք.

Անիծեալ լեզուդ խանդարեց անձըս,

Այժմեան իսկ դրութեան դա պարզեողնէ:
Լեզուդ քո սուրէ ամենայն սրբից,
Ընդդէմ քո լեզուիդ կարողէ կանգնել
Միայն սուր դանակ, փոքրիկ սրի նման,
Որով իմ աչքեր բացեցիր սկզբում,
Դորանով աչքերդ կ'կողբեմ ես վերջում. . .
Ձաւակեմ ջնջան, ասումես—դիւաձօն.—
Պոռնի՛կ թագուհիւ ծաղընի՛ր դու կին,
Ընդունիր վարձը, որ պատրաստեցիր
Քո որդւոյդ համար:

(Ընկնումէ Բերգիա՛հի վերայ):

Բերգիա՛հ:

Որդե՛մ կ:

Երուաղ:

Ո՛վ—եղբայր:

Երուանդ (Խեղդելով մօր, քաջումէ:
դէպ ՚ի միւս սենեակ):

Էլացուցանումեմ որդւոյն և եղբօր:

Բերգիա՛հ:

Ողորմիր, անգո՛ւթ:

Երուանդ:

Դու, դու գթալիր,

Ինձ ողորմեցիր, որ պահանջումես

Մի և նոյնը:

Բերգիա՛հ:

Ես . . . մեռայ, ո՛վ մեռայ:

Երուանդ:

Երանի՛ր եթէ մօրդ որովայնում:

Խառնուած սեղմունքից և աղէքների
Խեղդուէիր, քան թէ . . .
Բարձ տեսարանից, դու առանց էն էլ
Կեանքիս պատմութեան մէջ ոչ մի երես
Զ'ունիս: Մնա՛ս բարեալ:

(Տանումէ սենեակ):

Երուաղ:

Պատասխան կ'լինես

Դու աստուածների առաջ, մահապարտ:

(Գնումէ):

Վերադառնումէ ԵՐՈՒԱԼԴ:

Երուանդ:

Յաղթեցիր. արքայ եմ ես իսկ այժմուս:

Պրծայ, և ոչոք չի մնացել ազատ . . .

(Բերգիա՛հի թոյլ ձայն):

ձիջ. գնամ, վերջացնեմ դեռ կենդանի է:

Մտնումէ ԵՐՈՒԱԼԴ:

Ողջոյն քեզ, եղբայր, առողջութի՛նդ:

Թագուհին Հայոց, նորին վեհութիւն

Ինչպէսէ իւրեան զգում:

Երուաղ:

Ո՛վ է ճնողըդ,

Մայրասպան, այդ ինչ վեթխարի մարդ էր:

Երուանդ:

Ե՛կ, քո ականջիդ ծածկաբար ասեմ:

Միայն պայմանով, որ դու ոչ ոքին

Զ'ես յայտնիլ, կ'պահես քո համար: Լսիր.

Աբգարի դատերց մինն ազատուելով,
Տասըն վեց տարի առանձին կ'ընակուէր
Հովիւի մի մօտ:—Այդ իսկ հովիւը
Շատ նմանէր աժմեան—Հայոց արքայի,
Ի՛ մեծ քրմապետի. դուցէ Անգեղոսան
Անճոռնի տոհմից պէտքէ որ լինէր
Ասած հովիւս: Նա զեղեցիկ էր.
Ա՛հ—զեղեցիկութիւն, երգելու գորան
Աշխարհում մի ճար չ'էիր գտանիլ:
Եւ միով բանիւ կարծելով անգամ՝
Անկարելինէ: Այո՛, գրաւվելով
Նրա զեղեցիկութեամբ, հովիւը խախտեց
Նորա կուսութիւն. պտուղ խախտութեան
Արքայէ Հայոց և մեծ քրմապետ:

Երուազ:
Լաի՛ր, որդի չ'եմ պատմած պոռնկի:

Երուանդ:
Ո՛րդի ես, որդի—դու Բերդիահի,
Որ խաղաղութեամբ քննայոյց կ'ըլինի:
Դու զ'նա մօրս մօտ, ասա ինձանից,
Թող մատուցանի ողջոյն ամուսնաճոց.
Թող նա երկնքում թագուհի լինի,
Եւ թող վայելէ անդ հանգստութեամբ:
Վերեւում մեզնից՝ վախճան չեն զիտում,
Փառասիրութիւն չ'ունենալ վերջը.
Ո՛չ կռիւ, պատերազմ, ո՛չ և տառապանք,
Ո՛չ նեղութիւններ երբէք չ'իտեսնիլ:

(Մտանալով անենակէ դռան):

Վաղի՛ր, Բերդիահ, այնտեղ կ'դտնես
Իմ մէջ սպասարար, ստրուկ արքունական:
(Գնումէ):

Երուազ:
Գնա՛, տես, տես մօրըդ և ուրախացիր:

Երուանդ (ծիծաղելով):
Այո՛ . . .

Երուազ:
Ա՛հ տեսնո՛ր, աւաղես քաշում:

Երուանդ (քամակէց):
Մեռաւ, անցկացաւ զէպ ուրիշ կեանքը.

Քեզ ևս կորցրեցի. այլ ո՛վ ինձ մընաց. . . .
(Մտնումէ):

Ո՛չ որ:—Թափեցէք երկնից կայծակներ
Իմ գլխիս վերայ, սպանեցէք և ինձ:
Քամի՛, տար վիմի վերայ, այնտեղեց
Գցիր ծովի մէջ, զարկելով քարին,
Փշրիր ոսկորներս: Որոտմունք, սաստիկ
Գոռացէք, անխնայ ինձ զղըղելով՝
Շփոթէք խելքըս: Տարրերք, վերկացէք,
Ինձ այս աշխարհից—չոյտ յափշտակեցէք:
Գոռող անձներից կ'մնայ միայն ստուէր

Յերբեր—դժնդակ, պըճինք դժողքի,
Շուն տարտարոսի, հաչել դադարիր.
Թոյլ տուր իմ ստուերիս Պերսէփոնէսին
Որ ներկայանայ, և դատաւորներ
Պլուտոնի. Մինոս, Էակ, Բադամանդ
Դատեն գործիքներս, կշռեն իմ մեղքեր:

Երուաղ:

Ժամէ դատելու քեզ աշխարհական,
Այլ ոչ երկնային դատով: Կոչումես
Ձուր չնաշխարհիկ դատաւորներին:

Երուանդ:

Կորցրեցի ոյժըս. ո՛վ—նուաղումես
Բացառայ կուրծքըս. բերանս տամկացիր,
Տուր ինձ փոքրիկ ջուր . . . ինչո՞ւ դու արգելք
Ձի եղար, երբ ես, ինձ մոռանալով,
Մօրըս վրայ ընկայ, չի խափանեցիր . . .

Երուաղ:

Երբ ինձ զգումես ծնողից, արժանի
Միթէ՞ կարողես լինել զթութեան:
Թող ծարաւութիւն դառնայ դատաւոր—
Բո վերջի դործի, վերջի սպանութեան:

Երուանդ:

Երուաղ, մի նմանիր, օրինակ մի առ
Կիսակենդանի քո եղբօրիցը:
Պատժուածեմ արդէն իմ աստուածներից,
Տւր ինձ:
(Աղաղակ, քանդումն, կեռուից հըզէն):

Երուաղ:

Աղաղակ—լսումն, Երուանդ,
Քաղաքդ քանդումն:

Երուանդ:

Քանդումն է, քանդեն, հիմն ի վեր առնեն,
Եւ հիմն ի յատակ, յօնքերս չեմ շարժիր:

Ակնարկել անգամ չ'ունիմ ցանկութիւն,
Երբ որ իմ համար պրծելէ բոլոր:

Երուաղ:

Հըզէն է. հըզէ՛հ, այրումէ քաղաքդ:

Երուանդ:

Թող և ինձ այրեն:

(Պատերազմի ձայն):

Երուաղ:

Պատերազմումն արքունիքիդ մօտ:

Երուանդ:

Ազատուիր, Երուաղ:

Երուաղ:

Բայց դու:—Նախ—առաջ

Մարդը իւր վերայ պիտի հոգս քաշի:
Մնացիր դու սառած, ես փախչելու եմ:
Այլ ի՞նչպէս անեմ, որ չի ճանաչեն:
Թողնումեմ այստեղ քրմապետութեան
Եւ իմաստութիւն, և նրա շորերը:

(Պատուելով իւր վերայ շորեր, զգումն
գետին):

Սրանց հետ պատուի քրմապետութիւնս:

(Գնումն):

Չօրականք

(Քամակից):

Յաղթութիւն. կեցցէ Արտաշէս—արքայ:

Երուանդ:

Բաղդաւորութեանս անիւ, փոխումես:
Կեանքումըս ամենը ինձ միշտ ժպտումէր:

Ոյժըս ինձ հետ դար, ահ — էթէ վերստին
Կարողանայի քաջանալ . . .

Մտնումէ ՄԱԺԻԺ արիւնաթաթաւ:

Մածէժ:

Տէր խմ,

Վիրաւորածեմ, մեռնումեմ ահա . . .

Շոյտ ազատուեցէք, ո՛վ ազատուեցէք:

(Մեռնումէ):

Երուանդ:

Կայնածէք, ոտերս. և դուք մերժեցաք

Ինձանից:

Կոտորատումն դուռերը և մանուկն և երկուն ԶՕՐԱԿԱՆՆԵՐ:

1 Չօրական:

Կեցցէ Արտաշէս:

2 Չօրական:

Մեռնէ՛ն դահիճներ:

(Խոցումն նիզակներով Երուանդին):

Երուանդ:

Շնորհակալեմ ես: Ժամէր ազատել

Ինձ չարչարանքից: Քեզ չեմ ճանաչում,

Քեզ մոռացելեմ . . .

(Յաճուցանւումէ ճակի վերայ):

Դուք, ինչ և իցէ —

Ինձանից ողջոյն, փառաբանութիւն

Որքայ Արշէսին, և Բաղրատունւոյն,

Խնդրեմ, մատուցէք: Տալիս եմ գահըս,

Երբ աստուածների կամօք ինձ հասաք:

Փառանգ Արտաշէս հլու իրաւունքով:

Կարողէ ստանալ ողջ Հայաստանը:

Շնորհաւորեցէք, ինձանից ասէք:

Ես Հայաստանի համար կ'ապրէի,

Բայց ինձ մերժեցին, — արժանի էի:

Լոկ պարսաւանաց . . . Հանէք նիզակներ . . .

(Հանումն վերջը նիզակներ, և հեռանումն զօրականներ):

Ո՛վ, ո՛վ — քո վերջը, փառասիրութիւն

Հասաւ, դու տեսար . . . տես և ապացոյց —

Իմ մահնէ. ով որ աւելի կ'ցանկայ

Տուածից, փոխանակ դոցա կ'ընդունի

Հակառակ պարզէ . . . անբնական վախճան —

Զարագործութեանց նշան . . . ուրախեմ

Եւ այսքանից ես:

(Մեռնումէ):

Մտնումն ԱՐՏԱՇԷՍ, ՄՄԲԱՏ, ԱՐԳԱՄ, ՀՐԱՀԱՏ

և ԶՕՐԱԿԱՆՆԵՐ դրօժակներով:

Հրահատ:

Այս ովք սպանուած:

1 Չօրական:

Չ'դիտե՛նք. սակայն

Մենք նրան ապանեցինք:

Հրահատ:

Տեսէք, Երուանդէ:

Սմբատ:

Զուր չի բռնեցիք նորան կեղտանի:

2 Չօրական:

Եթ' իմանայինք, չէինք տղանանիլ:

Արտաշէս:

Տխուր տեսարան: Սպանութիւն առանց
Հարկաւորութեան, սե բիծէ զցում
Ազատողի վրայ: Խստութեամբ իսկի
Կաշնաւորի հետ պէտք է վարվել

Սմբատ:

Տիրապետութեան ոգին՝ մինչև որ
Ժուժկալութեան հետ, — այս հեղ և խոնարհ
Մարդու տնտեսի, — դեռ չի հաշտուեցաւ,
Մինչ այն պիտոյէր՝ ջատագովութեան
Վահան պաշտպանել բռնադատներին:

Արտաշէս:

Համաձայնեմ ես: Բայց զինուորական
Փառքի աղաղակ կորուսանվումէ,
Եւ խղճաւիւումէ դարերում, որպէս
Ձայն որոտմունքի: Իսկ հաղարամայ
Գողից, լանջքերից՝ առաքինութիւն
Նոր լուսաճաճանչ փայլութեամբ կայտնվի:
Ուրեմն, իմացէք, որ այս դրած գիակ —
Առաքինութեանց զուրկ չ'էր: Մկ — պաշտենք
Սորան, որպէս քաջ — Արշակի ցեղից,
Արձան քաղաքում՝ իւր ձեռքով շինած,
Կառուցանելով: Հերոսների փառք —
Արդարութիւնէ, և խաղաղ սէրը:

(Գնումն, աանելով դիակ):

Վ Ե Ր Զ

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ:

ԵՐԵՍ, ՏՈՂ:

— ՏՊԱԾԻ:

ՊԵՏՔԷ ԿԱՐԴԱՆ:

4.	24	Ոստիկաններ	Ոստանիկներ	02	.02
6.	2	Գիւցազն	Գիւցազն	81	.13
>	13	աճատ	Տաճատ	81	.22
8.	5	Վերքէց	Վերքէց	02	<
>	8	ապաղայդ քեզ	ապաղայդ քեզ	02	.23
>	25	Մեզ միշտ զմայլացնէր,	Մեզ կըզմայլացնէր,	02	.02
>	28	Հայաստանը —	Հայաստանը,	02	.13
9.	6	տարբաղդութիւնից	տար բաղդութիւնից	02	.13
10.	6	Վերքերս,	Վերքերս,	02	.13
>	13	աւաղ	աւաղ	02	.13
12.	11	Լեւր	Լեւր	02	.13
14.	3	մինը	մինը	02	.13
19.	11	ոստիկն	ոստիկն	02	.13
>	13	նոյն քան	նոյնքան	02	.13
>	20	յայն ժամ	յայնժամ	02	.13
20.	22	կ'նորոգէս	կ'նորոգես	02	.13
21.	14	Ենչ —	Ենչ —	02	.13
24.	15	Հրաժարումում: Գազ,	Հրաժարումում: Գազ,	02	.13
>	17	Բերդիւհ:	Բերդիւհ:	02	.13
>	17	Թաղ,	Թաղ,	02	.13
25.	10	Հաղափառները,	Հաղափառները,	02	.13
27.	20	Ջղեր:	Ջղեր:	02	.13
32.	8	ուժ գին	ուժգին	02	.13
33.	4	չ'ունիս —	չ'ունիս:	02	.13
34.	7	Կեռէ —	յետ է	02	.13
40.	6	նորա զուկն,	աղբ քնձ զոյկն,	02	.13
>	11	նոցա	միթէ	02	.13
>	13	նոցա	նրանց Ես	02	.13
42.	11	շիւթութեան —	շիւթութեան —	02	.13
>	19	'ի բաց —	'ի բաց —	02	.13
43.	6	փողեր.	փողեր,	02	.13

44.	12	Չ'արտասանելով	Չ'արտասանելով
47.	4	Տաճատ—անշիկութ, և բա-	Հրաշատ—անշիկութ, և բա-
		րի Հրաշատ,	րի—Տաճատ,
>	11	Չերծանելու	Չերծանուելու
>	13	Ինչու	Ինչու
>	15	Երբ դեռ	Երբ դեռ
>	17	Հ'կայ	Հ'կայ
>	20	Ողբումով	Ողբումով—
48.	16	Ծերանին	Ծերանին
50.	20	Լուս Լուս	Լուս Լուս
51.	18	սևազգեստով	սևազգեստով
52.	16	Բազումով	Բազումով
>	20	Բազումով	Բազումով
53.	20	Թաղաւորներին	Թաղաւորներին
>	29	Արժանաւորեալ	Ի' արժանաւորեալ
60.	16	Երախտեբ, Եղբայր—	Երախտեբ, Եղբայր—
61.	13	աշխարհի	աշխարհի
>	27	ձեր, բնաւին	ձեր, բնաւին
63.	3	Չ'գիտեմ	Չ'գիտեմ
>	5	մեծագնեւորին	մեծագնեւորին
>	11	Ինչպէս	Ինչպէս
64.	15	Կախած	Կախած
65.	11	վրդոված էք	վրդոված էք
>	12	առէք	առէք
66.	20	Մի մի	Մի մի
73.	2	արքայորդւոց	արքայորդւոց
75.	14	Իննիւ Հանդարտ	Իննիւ և Հանդարտ
		Դեք եմ	Դեք եմ
78.	33	... Չերծեցին	... Չերծեցին
79.	6	շուտով	շուտով
>	14	կրքազուկով	կրքազուկով
>	>	Սմբատ	Սմբատ
83.	5	չե՛ղալի	չե՛ղալի
>	7	շտապելով	շտապելով
>	28	Թաթաւուհ, չ'անկներ	Թաթաւուհ, չ'անկներ
		ձեռքեր	ձեռքեր
84.	15	Մանաւաղեանց	Մանաւաղեանց
>	17	Արքայորդւոց	Արքայորդւոց
>	21	այգուց	այգուց
89.	1	դուրս	դուրս
>	3	Յած եկ	Յած եկ

89.	20	Տուր	Տուրին
90.	6	տանջումէ . . .	տանջումէ . . .
91.	23	ուղարկեմ	ուղարկեմ
>	24	ճոկուած	ճոկած
92.	4	Ամբակին	Ամբակին
>	10	ղգայմունք	ղգայմունք
93.	19	մայն	այդ
94.	9	Բնութեամբ	Բնութեամբ
96.	2	դեմք	դեմք
97.	2	Հնորք	Հնորք
98.	27	Արտաշեսը	Արտաշեսը
103.	22	Իւր Համար կամեայ	կամեայ, Իւր Համար
104.	23	քաջութիւն	քաջութիւն
105.	15	մեծութեամբ	մեծութեամբ
>	17	ասացել	ասացել
>	21	Հ'ունի	Հ'ունի
106.	14	Ծածկուի	Կ'ծածկուի
112.	1	Ժողովել	Ժողովել
>	9	ապստամբումէ	ապստամբումէ
116.	15	Յարուցան	Յարուցան
118.	14	դէռ	դէռ
119.	13	եթ	եթ
124.	1	Հատուկ	յատուկ
133.	17	բեկբարար	բեկբարար
138.	4	Հետեւողներով	Հետեւողներով
140.	20	Ունէք	Ունէք
141.	17	Չարմանալին	Չարմանալի
>	18	լսեց	լսեց
>	19	, տեղի	, տեղի
142.	4	Մարդկութիւն	Մարդկութիւն
>	17	Կ'փախի	Կ'փախի
143.	3	այդպէս	այդպէս
146.	18	արդօք	արդօք
147.	2	դէռ	դէռ
>	6	զրահ դրած է	զրահը դրած է
148.	27	Հնչեցէք	Հնչեցէք
150.	20	Հետեւ	Հետեւ
151.	27	դէռ	դէռ
>	29	(մեռնումէ)	(մեռնումէ)
154.	29	քեզ, ընկեր	քեզ—ընկեր
156.	13	տքնութիւնը է	տքնութիւնն է

158.	16	Յաշտարաբութիւն չ'անես	Ձի մատուցանես
		չի լինիլ:	չի լինիլ:
159.	15	Տուէք,	Տուէք,
>	22	են	է
>	24	կ'պատուին	կ'պատուին
161.	14	Խշտ.	Խշտ.
163.	6	Թաղուհի,	ղեցուհի,
164.	25	Վշեղէն,	Վշեղէն,
>	26	դերեղման,	դերեղման
168.	24	այլալուծեամբ	այլալուծեամբ
169.	4	դէս	դէս
>	5	դէս	դէս
171.	7	արեցէք.	առեցէք.
175.	16	վերջացնեմ	վերջացնեմ,
176.	4	նմանեք	նման էք
>	11	Անկարելիէ:	Անկարելի է:
177.	22	Գոռող	Գոռող

ՅԱԻԵԼՈՒԱՄ

Պատուելի Ընթերցողներ:

Արդէն հրապարակեցի իմ երկատիրութիւնների առաջին ողբերգութիւնը «ՆՐՈՒԱՆԴ. ՆՐԱՐՈՐԳ»։ Անկասկած դուք նկատած կը լինէք, և Ձեզ հետ բոլոր հեռաքրքիր ինտելլեգենցիան, որքան բազմաթիւ վերիորդներով լիք է իմ գրքոյկս. որքան այդ վերիորդները աղջատումեն ոչ միայն միտքը, այլ շատ տեղերում, իմ կարծիքով, ամենեւին անհասկանալի են դարձնում ողջ նախադասութիւնները և այլն։ Ափսոսելով սաստիկ այդպիսի անյարմարութեան վերայ, և յոյժ ցանկալով թեթեւցնել որպէս իմ ապագայ քրննողներին, նոյնպէս և առհասարակ ամենայն ընթերցողին ջանքը, ես հարկադրուած եմ, թէպէտ և ուշ է այժմ (ըստ որում շարադրութիւնս, ինչպէս վերը յայտնեցի, ըյս է ածուած), այնու ամենայնիւ և սրբազան պարտքս եմ համարում—ցոյց տալ և միւս տալադրական սխալները, որոնց ես մի քանի օրինակներ ստանալուց յետոյ, նկատեցի միայն (չեմ դանդառում տալադրատիրոջ վերայ, որովհետեւ նա այնքան մեղաւոր չէ, որքան սրբադրողը)։

Ի հարկէ, Դուք իրաւունք ունէք կարծել, և յետագայ սխալները եզրակացնել իմ անուշադրութիւնով, բայց եթէ Դուք ի մտի ունենայք իմ հան-

գամանքներս, — այն է՝ իմ Մայէկոպ քաղաք լինելը, և տպագրութիւն յանձնել Թիֆլիսումը. նոյնպէս իմ ծառայողական դրութիւնս, կատարելով մի և նոյն ժամանակ երկու թագաւորական պաշտօններ. Հաշտարար Դատաւորի և Յարակատար Անդամի Հաշտարարաց Նիստի, Դուք կ'հասկանաք, ասումեմ, որ ես բոլորովին զրկուած եմ մի ազատ վայրկեանից, որին կարողանայի նուիրել Հասարակ գործին, խօսքս իմ Հարագրութեան վերայ է: Չկարծէք, Պարոններ, որ ես բողոքումեմ, կամ յառաջագոյն ներողամտութիւն եմ խնդրում խստարդար կրիտիկոսներից . . . երբէք իմ դիտաւորութիւնս է՝ — լոկ պարտքը հեղինակի կատարել, իսկ յետոյ՝ ամենայն ոք իշխանն է իւր կարծիքների:

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՍԽԱՆՆԵՐԸ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ԵՆ

ԵՐԵՍ: ՏՈՂ: ՏՊԱՅԷ: ՊԵՏՔԷ ԿԱՐԴԱԼ:

4.	Բոլորովին թողած է մի ներգործող անհատ, — այն է՝ Չինուր Արզամի քանակից.
6. 17.	Կոծում Կոծումն
7. 4.	Դու Դուք.
8. 1	գերաբնական գերաբնադոյն
8. 18.	Այն ինչ — ինչ Այն — ինչ ինչ
» 21.	Հեղափոխութեանց Յեղափոխութեանց
9. 10.	բաների բաների
» 11.	սառչում թեամբ սառնում թեամբ
» 12.	յատաւ Հատաւ
» 26.	Հոգութիւն Հոգողութիւն
» 18.	Հեղափոխութեանց Յեղափոխութեանց
» 28.	Հեղափոխութեանց Յեղափոխութեանց
10. 8.	Հայրենիս — Հայրենւոյս

11. 22.	տաքաժամ Եարաժամ	42	76
» 4.	կանանց ձեր կանանց	01	08
» 18.	կ'դատակուէ կ'դատարկուէ	8	11
» 21.	խուլիւր խուլուիւր	41	04
» 25.	Ձեռք Ձեռքը	4	10
12. 9.	վերաբերի վերաբերուէ	62	26
13. 6.	ցամաքեց ցամաքուեց	8	08
14. 19.	դուռնքից դուռնքից	3	0
15. 20.	Երուանդի Երուանդի,	81	04
16. 1.	Դու, դու, լոկ կարես Դու, լոկ կարողես	86	
» 8.	այգու այգւոյ	11	
17. 16.	Ջրաղացնէլ Ջրաղացնէլ	81	
18. 16.	սեղմիւ սեղմիւ	21	
» 28.	Թույլ Թույլ	01	00
19. 23.	կ'կարես կ'կարաս	8	10
20. 23.	կ'յաջողացնեն յաջող կ'լինեն	11	
» 27.	վէհ վէհ	8	00
21. 21.	էլինէիւր էլինէիւր	6	70
22. 2.	ինչու ինչու	8	
» 22.	եղձեր եղձեր	72	
23. 8.	Իւրեանց, ես Իւրեանց, ես	81	00
» 23.	Մտիւր Մտիւր	09	00
25. 21.	ձեր ձեր	01	00
» 26.	խնայելու է՛իմ զարգացնել է՛իմ խնայել զարգացնելու		
26. 2.	սերելին սերելի	62	
28. 14.	զգացուցանել զգալ	02	
29. 7.	Ճամուկ Ճամիկ	0	67
» 20.	է'յաջողեցաւ է'յաջողուեցաւ	8	17
30. 16.	Հատուկ Յատուկ	8	
33. 13.	ինչո՛ւ ինչո՛ւ	21	
34. 13.	Տո՛ւր, Տո՛ւր	8	07
» 23.	Արտաշէս Արտաշէս	42	07
37. 1.	աբբայն աբբային	12	00
» 8.	անիծ իրաներ անիծեալներ	7	07

37.	24.	կ'դարձնեմ	կ'դարձնեմ	.89	.11
39.	10.	կ'քննեմ	կ'քննեմ	.1	.
41.	8.	խոսեմ	խոսեմ	.81	.
45.	14.	երեմ	երեմ	.19	.
51.	4.	կարեմ	կարեմ	.69	.
52.	23.	ընտրածեմ	ընտրածեմ	.9	.91
55.	3.	արալեմ	արալեմ	.9	.91
>	6.	տոչորմեմ	տոչորմեմ	.91	.1
56.	13.	հոգեմ	հոգեմ	.09	.91
59.	9.	սլոբոմ	սլոբոմ	.1	.91
>	11.	թաւեմ	թաւեմ	.9	.
>	13.	վիշապեմ	վիշապեմ	.91	.91
>	18.	կարեմ	կարեմ	.91	.91
62.	19.	սպասեմ	սպասեմ	.89	.
64.	5.	դուռեմ	դուռեմ	.89	.91
>	11.	բաղեմ	բաղեմ	.89	.91
65.	>	այլաւեմ	այլաւեմ	.99	.
67.	5.	ասպարեմ	ասպարեմ	.19	.19
>	8.	Հարաւեմ	Հարաւեմ	.99	.
>	27.	Ժրպեմ	Ժրպեմ	.99	.
68.	13.	ցանկեմ	ցանկեմ	.9	.89
68.	20.	Վրդեմ	Վրդեմ	.89	.
69.	10.	Հեւ	Հեւ	.19	.89
71.	9.	Վրդեմ	Վրդեմ	.99	.
>	25.	արեւորեմ	արեւորեմ	.9	.89
>	26.	արեւորեմ	արեւորեմ	.1	.89
73.	9.	քնեմ	քնեմ	.7	.99
74.	3.	այլաւեմ	այլաւեմ	.09	.
>	6.	ուրաւեմ	անեմ	.91	.09
>	18.	հորաւեմ	հորաւեմ	.91	.89
76.	5.	միմեմ	միմեմ	.91	.19
72.	24.	ասպարեմ	ասպարեմ	.	.
68.	24.	մէկեմ	մէկեմ	.99	.
76.	7.	շորեմ	շորեմ	.	.

77.	5.	եղբորեմ	եղբորեմ	.9	.001
78.	28.	եղբորեմ	եղբորեմ	.19	.
80.	17.	Հեւ	Հեւ	.01	.101
81.	7.	Հորեմ	Հորեմ	.9	.901
>	25.	գեղեմ	գեղեմ	.01	.
82.	3.	անգամեմ	անգամեմ	.9	.901
>	11.	ծառանեմ	ծառանեմ	.9	.
>	15.	Հոգեմ	Հոգեմ	.09	.
83.	18.	խաղեմ	խաղեմ	.91	.101
>	19.	անգամեմ	անգամեմ	.9	.901
84.	4.	ընդմեջեմ	ընդմեջեմ	.91	.
86.	20.	անգամեմ	անգամեմ	.7	.901
>	22.	Բայեմ	Բայեմ	.19	.
87.	9.	սպասեմ	սպասեմ	.89	.
>	13.	միմեմ	միմեմ	.91	.701
88.	5.	Յանեմ	Յանեմ	.89	.
>	19.	Հոգեմ	Հոգեմ	.91	.901
>	22.	սլոբ	սլոբ	.9	.901
>	25.	սպասեմ	սպասեմ	.91	.111
89.	5.	>	>	.1	.
>	9.	>	>	.91	.911
90.	6.	Վեղեմ	Վեղեմ	.91	.
>	12.	Տուեմ	Տուեմ	.9	.111
>	24.	Վեղեմ	Վեղեմ	.99	.
95.	6.	կարեմ	կարեմ	.09	.911
>	24.	Հեմեմ	Հեմեմ	.91	.911
96.	12.	ընդմեջեմ	ընդմեջեմ	.01	.911
>	13.	Հեւ	Հեւ	.4	.911
>	20.	Պարեմ	Պարեմ	.9	.991
97.	9.	Հիմեմ	Հիմեմ	.91	.
>	24.	Քարեմ	Քարեմ	.4	.191
98.	12.	Սլոբ	Սլոբ	.91	.991
99.	14.	Կ'թաւեմ	Կ'թաւեմ	.19	.
>	15.	Կ'թաւեմ	Կ'թաւեմ	.	.

100.	9.	արենակցի	արենակցի	.6	.77
»	21.	ժամանեց	ժամանեց	.89	.87
101.	10.	վերայ	վերայ	.71	.08
102.	6.	ճախողակ	ճախողակ	.7	.18
»	10.	յաջողեցաւ	յաջողեցաւ	.69	.74
103.	2.	կ'կարէ	կ'կարայ	.8	.98
»	5.	էմ	կալեմ	.11	.2
»	20.	ապահովեց	յապահովեց	.81	.
104.	19.	ճառայի	ճառան	.81	.88
105.	9.	այլալուծեան	այլալուծեան	.01	.
»	18.	երևութներ	երևութներ	.4	.18
106.	7.	Թաղաւորէն	Թաղաւոր, եւ	.09	.08
»	21.	խաբեց	խաբեց	.99	.
»	25.	Ալեկոծութիւն	Ալեկոծութիւն	.0	.78
107.	13.	անմիտութիւնէ	անմիտութիւնէ	.81	.
»	23.	Հասիւր	Հասիւր, ոգնութիւն	.88	.
108.	19.	վայփայած	քայքայած	.01	.
110.	6.	ցանկութիւնէ	ցանկութիւնէ	.99	.
111.	13.	անկիւնում	անկիւնում	.69	.
»	14.	բարտի	բարտայ	.6	.08
112.	15.	Հատուկ	յատուկ	.0	.
»	18.	Հատկապէս	Յատկապէս	.0	.00
114.	5.	Դարեհէն	Դարեհէն	.91	.
»	22.	արենակեց	արենակեց	.19	.
116.	30.	Քաշումն	Քաշումն	.0	.60
118.	15.	կերբերէ	կերբերէ	.49	.
119.	10.	Եղերտքի	Էթերտք	.91	.00
120.	4.	քեզ	քեզ	.81	.
123.	9.	Տուէք	Տուէք	.09	.
»	10.	Տուէք	Տուէք	.0	.70
124.	4.	Այլալած	Այլալած	.49	.
125.	18.	զրահաւորած	զրահաւորած	.01	.80
»	21.	Թշնամիներէց	Թշնամիներէց	.11	.00
»	»	Անբաղաւթիւնից	Անբաղաւթիւնից	.	.

126.	11.	Ընդհարում	Ընդհարում	.01	.60
»	15.	Մաժէժ	Մաժէժ	.81	.
130.	23.	Յարուի	Յարուի	.0	.10
»	24.	զի	որ	.0	.
132.	4.	այլալած	այլալած	.89	.90
»	23.	Հսկաներէ	Հսկաներէ	.4	.80
133.	7.	բեք	Հէք	.0	.10
»	14.	Հաղթանդամից	յաղթանդամից	.89	.60
»	18.	զստերացի	խմացի	.00	.10
134.	7.	վախճանի	վախճանի	.	.
135.	16.	պատուիւր	պատուիւր	.91	.
»	26.	եղիլ	եղիլ	.59	.
139.	4.	մարտի	մարտի	.1	.75
140.	12.	անտես	անտես	.1	.75
»	26.	յարել	յարել	.01	.07
141.	20.	Մարթու պատշաճին	Մարթու — պատշաճին	.75	.
»	23.	կերբեր	կերբեր	.99	.
144.	7.	քուրճ	քուրճ	.49	.75
»	15.	խառնում	խառնում	.4	.07
»	»	կերբեր	կերբեր	.	.
»	16.	մարբեր	մարբեր	.0	.08
145.	10.	ցնորները	ցնորները	.0	.10
»	15.	»	»	.49	.
147.	14.	զէնքերէ	զէնքերէ	.79	.40
149.	24.	վերջ	վերջ	.89	.09
150.	3.	Թշնամիներէց	Թշնամիներէց	.	.
151.	17.	զէնքերը	զէնքերը	.	.
152.	11.	Նրանք	Հոսպ	.	.
153.	1.	Բէմ	Բեմ	.	.
»	27.	Դրբ	Դրբ	.	.
156.	9.	Դատրեցայ	Դատրեցայ	.	.
»	18.	Զայն	Զայն (Պարկապի քամակից)	.	.
157.	25.	վերջի	վերջի	.	.
»	27.	անփոփած	անփոփած	.	.

158.	10.	դատարկվեց	դատարկվեց,	.11	.091
>	13.	վերջին	վերջին	.01	«
161.	6.	Հարմարեց	Յարմարեց	.09	.081
>	9.	երեգ	երեկ	.19	«
162.	23.	պտույտեղ	պտուտեղ	.4	.091
163.	4.	Յըրբ	Յըրբ	.09	«
164.	3.	առեցի	արեցի	.7	.091
168.	25.	սրով	սրով	.41	«
169.	1.	վերջ	վերջ	.81	«
>	>	ժամանեց	ժամանեց	.7	.181
>	12.	վերջ	վերջ	.01	.091
>	27.	կար	կար	.09	«
172.	1.	խայտառակ	խայտառակ	.4	.091
175.	1.	աղեքներ	աղեքներ	.01	.091
176.	19.	քննադատ	քննադատ	.09	«
177.	13.	Մանուկ	Մանուկ	.11	.111
>	22.	ստուգ	ստուգ	.09	«
178.	21.	հրդեհ	հրդեհ	.7	.141
179.	4.	«	«	.01	«
>	>	«	«	«	«
180.	6.	վերադարձեց	վերադարձեց	«	«
181.	6.	վերջ	վերջ	.01	.091
>	24.	երուանդե	երուանդե	.01	«
184.	27.	իհեկ	իհեկ	.41	.741
>	29.	33	23	.49	.041
				.8	.091
				.71	.191
				.11	.091
				.1	.091
				.79	«
				.0	.091
				.01	«
				.09	.791
				.79	«

Ծ Ա Ն Ո Ւ Յ Ո Ւ Մ Ն:

Հեղինակը «ԵՐՈՒԱՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ» ողբերգութեան մտադիրէ ի լոյս ածել հետզհետէ և հետեւեալ իւր շարադրութիւնները և թարգմանութիւնները (բոլորք զրկածեն ոտանաւորով):

1. ՓԱՌԱՆՁԵՄ, ողբերգութիւն հինգ Արարուածի մէջ:
2. ԱՐՔԱՅՆ ԼԻՐ, Շէքսպիրի, ողբերգութիւն հինգ Արարուածի մէջ:
3. ԷՏԻԿՈՍԱԿԱՆ ԴՊՐՈՅ ԿԱՄ ԱՆԲԱՐՈՅԱԿԱՆԻ ԿԵԱՆՔ, ողբերգական տակերգութիւն հինգ Արարուածի մէջ:
4. ՕՏԷԼԼՕ, ՄԱԻՐ ՎԵՆԵՏԿԻ, Շէքսպիրի, ողբերգութիւն հինգ Արարուածի մէջ:
5. ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԿԱՐԱԴԻՐ, զաւեշտ-կատակերգութիւն երկու Արարուածի մէջ:
6. ՏՐՈՅԻՆ Լ ԿՐԷՍՍԻԴՈՅ, Շէքսպիրի, ողբերգական տարեգրութիւն, հինգ Արարուածի մէջ:

Սոցանեց՝ ի սկզբանէ պատրաստուած տպագրելու Շէքսպիրի ողբերգութիւնը «ԱՐՔԱՅՆ ԼԻՐ»-ի, Գիննէ, փոստի ծախսով ի միտաին, — 2 ռուբլի:

Յոյս չ'ունենալով որ Հեղինակի վաստակը կարողանայ երբ և եղի վարձատրվել, այնու ամենայնիւ մենք խնդրումնք ձեռքնու լինել մեզ՝ դոնեայ տպագրութեան ծախսը շինուցանել, և այդու պատճառաւ — ցանկացողներին ստանալ «Արքայի Լիր» — հրաւիրումնք յայտնել մեզ յառաջագոյն իւրեանց կամեցողութիւնը, կամ ուղարկելով փողը, և թէ՛ դժուարութիւն լոկ նամակով ազգ առնել մեզ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0578680

Գլին է 2 ուղերի:

Յանկացողները կարող են դիմել հետևեալ հասցեով.
Въ городѣ Майкопѣ, Кубан. Обл. Мировому Судѣ
1-го участка, Николаю Іосифовичу Алиханову.

*Գրավաճառողները պահանջելով հարկւր հատորներէ
րկց պահատ ունեն դիջումն 10%, ետե աւելի—20%
փոստի ծախսը հեղինակը առնումէ իւր վերայ:*

01 MAR 2013

57845

